

Auenture von den Hiden
N S I S T Inalten
 wud's vñ gefert. von beleden lobe
 grozer arebett. von freude vñ hoe
 von weinen vñ klagen. von kün
 ken striten. muget ir nū wud' ho
 gen. Er whs in d'vrigonden. ein vñ
 magedin. daz in allen landen. niht se
 mohre sin. Chriemhilt geheizen. die
 ein schone wip. dar vmbē in vñ sin deg
 vñ vñ hiesē den ir. Ir pflagen dri kün
 ge. edel un rich. Gunther un Gernot. d
 iunge. ein werlich degen. die frowe was ir
 egen. Ein rich v chunigin. die vñ ir in vñ
 in die erbe liez. die nach sine lebene. ein ellen
 ende. grozer ein vil gewan. Die hren wa
 n. mit kraft vñ maren chvne. die rechen vñ
 was ir lant genant. in sinen starch vñ
 vormit. in dem kine. si wozen mit ir chit.
 stolz vñ ritschaft. mit lobelichen eren. vñ
 aerliche. sit von zweier frowen nit.
 ch gesaget an. von vil hohem ellen. in waren
 rehen. von den man hat gesaget. starch vñ
 vñ daz was von tronege hagene.
 die snelle. von Metzen Orwin. die zwene

Aleksandra Lazić-Gavrilović

PREGLED NEMAČKE KNJIŽEVNOSTI OD POČETAKA DO VAJMARSKE KLASIKE

PREGLED NEMAČKE KNJIŽEVNOSTI OD POČETAKA DO VAJMARSKE KLASIKE

Aleksandra Lazić-Gavrilović

Aleksandra Lazić-Gavrilović
PREGLED NEMAČKE KNJIŽEVNOSTI
OD POČETAKA DO VAJMARSKE KLASIKE

Recenzenti

Prof. dr Adrijana Marčetić
Prof. dr Petra Žagar-Šoštarić
Doc. dr Jelena Knežević

Aleksandra Lazić-Gavrilović

PREGLED NEMAČKE
KNJIŽEVNOSTI OD
POČETAKA DO VAJMARSKE
KLASIKE

Beograd, 2021.

SADRŽAJ

Predgovor	9
Počeci pismenosti i rana književnost Germana	11
Minezang	23
Epsko stvaralaštvo u XII i XIII veku	35
Dvorski viteški roman.....	37
Junački epovi.....	45
Nemačka književnost u kasnom srednjem veku	53
Humanizam i renesansa	67
Barok	81
Prosvetiteljstvo.....	97
<i>Sturm und Drang</i>	121
Indeks imena.....	133
Literatura	137

*Hvala mojoj majci na pomoći
i strpljenju*

PREDGOVOR

Ova knjiga je namenjena prvenstveno studentima germanistike, ali i svima onima koji bi želeli da ponešto saznaju o nemačkoj književnosti. Obim ovog izdanja ograničen je nastavnim planom i usklađen sa gradivom predviđenim za predmet *Pregled nemačke književnosti od početaka do II svetskog rata I*, koji se sluša na prvoj godini osnovnih studija. Prateći razvoj nemačke književnosti kroz istoriju, čitalac će imati priliku da se upozna sa društveno-istorijskim kontekstom pojedinih književnih epoha i pravaca, kao i sa njihovim glavnim obeležjima i značajnim predstavnicima.

Nastala u državi Karla Velikog, književnost pisana na nemačkom jeziku najpre je išla u korak sa širenjem hrišćanstva, ali se s razvojem viteške kulture sve više okreće ovozemaljskim, svetovnim temama. Odvajanje od crkve nastavilo se s razvojem građanskog društva, pa se u književnosti kasnog srednjeg veka javlja do tada nepoznata tematska i žanrovska šarolikost, ali i grub humor i satira koji su odgovarali afinitetima i ukusu čitalaca. Pod uticajem italijanskih humanista i renesansnih pesnika, u XV veku se u književnost s latinskim jezikom vraća i uglađenost, a u središte interesovanja dospeva čovek, svestrano obrazovana ličnost koja se protivi crkvenoj dogmi i svakoj vrsti represije.

Prekretnicu u nemačkoj istoriji i kulturi predstavljala je reformacija koju je 1517. godine pokrenuo Martin Luter, čime je hrišćanski svet trajno podeljen na katoličku i protestantsku veru. U vrtlogu Tridesetogodišnjeg rata koji je izbio zbog sukoba ova dva suprotstavljena verska tabora, nastaju dela barokne književnosti sa upečatljivim oprečnim težnjama i motivima. U prvim decenijama XVIII veka s prodorom prosvetiteljskih ideja javljaju se veliki pisci nemačke književnosti. Dva najznačajnija imena među njima, Gete i Šiler, iako školovani na prosvetiteljskim idejama, u mladosti će se proslaviti kao predstavnici tipično nemačkog pokreta *Sturm und Drang*.

U predviđenom drugom tomu knjige, čitaoci će imati priliku da prate dalji razvoj nemačke književnosti od vajmarske klasike do pojave avangardnih književnih strujanja na smeni XIX i XX veka.

POČECI PISMENOSTI I RANA KNJIŽEVNOST GERMANA

Iako najraniji pisani spomenici Germana potiču iz vremena Karolin-
ga (VIII vek), o kulturi i postojanju narodnog usmenog pesništva ovih var-
varskih plemena svedoče zapisi antičkih pisaca i istoričara, među kojima
posebno mesto zauzima etnografska studija *O poreklu i položaju Germa-
na* (*De origine et situ Germanorum*) Gaja Kornelija Tacita (55–120). Ovaj
rimski istoričar, za kog se sumnja da je ikada posetio zemlje naseljene ger-
manskim plemenima, napisao je svoje delo koristeći se starijim izvorima
(Posejdonije, Plinije i dr.) kao i svedočanstvima rimskih vojnika i trgovaca,
putnika u germanske zemlje.

U donekle idealizovanom prikazu ovih varvarskih plemena, njiho-
vog načina života i običaja, Tacit se na više mesta osvrnuo na dugu tradiciju
narodnog pesništva Germana. U pesmama, koje su se zbog opšte nepisme-
nosti prenosile s kolena na koleno isključivo usmenim putem, Germani su
slavili svoja božanstva, ali su kao ratnički narod negovali i posebne pesme
koje su se pevale pre odlaska u borbu, od kojih su neke bile posvećene Her-
kulu, „junaku nad junacima”. Ovim pesmama, nazvanim *barditus* (*Bartge-
sang* ili *Schildgesang* prema staronordijskoj reči *bardhi* – štit), Germani su
se bodrili pred borbu, ujedno pokušavajući da joj predvide ishod. Štit su,
u želji da uplaše neprijatelja, držali ispred usta, ne bi li im tako glas zvučao
punije i strašnije. Germani su, tvrdi Tacit, bili skloni i različitim vrstama
gatanja, među kojima je najzastupljenije bilo gatanje drvenim štapićima.
Obeležene posebnim znakovima, nasumično bi ih izmešali i izručili na belo
platno. Iako su pojedini istraživači poput Alfreda Gudemana (1862–1942)
smatrali da su simboli na štapićima rune, najstarija germanska azbuka ko-
jom su ispisani spomenici iz III i IV veka, za takve tvrdnje nisu pronađeni
pouzdana dokazi.

Među brojnim germanskim plemenima rano su se istakli Goti, istoč-
nogermansko pleme poreklom iz Skandinavije, koje se, napustivši svoju
postojbinu, još u II veku uputilo ka jugu. Među brojnim tekovinama koje

su Goti prihvatili došavši u dodir sa Rimskim carstvom, najznačajnija je nesumnjivo bila hrišćanska vera. U procesu njihove hristijanizacije posebnu ulogu imao je episkop i misionar Vulfila (Wulfila, oko 311–383), tvorac gotskog pisma i prevodilac Biblije sa starogrčkog na gotski jezik. Fragmenti tog prevoda, pronađeni u rukopisu *Srebrni kodeks* (*Codex Argenteus*, 500–510), jedini su sačuvani pisani spomenik na gotskom jeziku.

Od ostalih germanskih naroda izdvojili su se i Franci, skup germanskih plemena, čija se postojbina prostirala na teritoriji srednje Nemačke i Holandije. Oni su pred kraj V veka naselili severni deo današnje Francuske gde su izgradili moćnu državu, koja je širenjem teritorije i mudrim političkim potezima najviše ojačala za vreme vladavine Karla Velikog (742–814). Vrhunac moći i najveći procvat Franačka država dostigla je u prvim decenijama IX veka, a nakon što je papa na Božić 800. godine krunisao Karla za cara Svetog rimskog carstva, Franačka država je i zvanično postala naslednik nekadašnjeg Zapadnog rimskog carstva.

Karlo Veliki nije bio samo izuzetan vojskovođa i veliki osvajač. Kako mu je želja bila da u svakom, pa i kulturološkom pogledu obnovi nekadašnji sjaj Rimske imperije, uveo je niz reformi, oslanjajući se pre svega na katoličku crkvu i obrazovani kler. Procvat nemačke kulture za vreme njegove vladavine poznat kao Karolinška renesansa, podstakao je kulturni i intelektualni preporod u čitavoj zapadnoj Evropi, gde je nakon „mračnog” VI i VII veka, ponovo oživelo interesovanje za antičku kulturu. Međutim, budući da je bio German, Karlo Veliki se pre svega zalagao za opštu germanizaciju i upotrebu nemačkog jezika u svim životnim sferama. Želeo je da potisne latinski i njegovu dotadašnju prevlast kako u kulturi tako i u svakodnevnom životu. Vrhunac njegovih reformatorskih težnji predstavljalo je osnivanje Dvorske akademije, u čijem sastavu su bili najobrazovaniji ljudi toga vremena. Njen zadatak je prvenstveno bio opismenjivanje i kulturno uzdizanje naroda, zbog čega se najpre pristupilo stvaranju ujednačenog pisma (*Carolina Minuscula*), koje se koristilo kao zvanično pismo širom države. Sa željom da se nemački jezik uzdigne na nivo književnog jezika i učini ravnopravnim sa latinskim, grčkim i hebrejskim, u manastarskim školama nastaju rečnici i prvi pokušaji sastavljanja gramatike tadašnjeg nemačkog jezika. S posebnom pažnjom su se negovala i prevodila dela antičkih pisaca i crkvenih otaca, ali se pristupilo i prikupljanju i zapisivanju narodne poezije.

Portret Karla Velikog (1511/13), delo Albrehta Direra
(Albrecht Dürer, 1471–1528)

Najstariji spomenici nemačke književnosti, glosari, nastaju u VIII veku u manastirskim školama, najznačajnijim centrima pismenosti toga vremena. Tokom VIII i IX veka najuticajnije škole i biblioteke razvile su se u okviru manastira u Fuldi, Frajzingu, Rajhenauu, Virzburgu, Majncu i Sent Galenu. Kako u to vreme još nije postojao jedinstven nemački jezik, škole su pod uticajem svoje neposredne okoline formirale svoj autonomni izraz i sopstvena pravopisna pravila, mada se i u ovim prvim spomenicima pismenosti već mogu uočiti brojni međusobni uticaji.

U manastiru u Frajzingu nastala je oko 750. godine najstarija sačuvana knjiga na nemačkom jeziku, starovisokonemački glosar *Abrogans*, čiji naziv potiče od prvog navedenog pojma (*abrogans* = *dheomodi* – skroman, ponizan). Četvrt veka kasnije, oko 775. godine, u manastiru Fulda sastavljen je *Vocabularius St. Galli*, nemačka obrada jednog latinsko-grčkog rečnika namenjenog nastavi grčkog jezika (*Hermeneumata*). Nepoznati autor je tokom prevođenja zamenio grčke reči nemačkim, zadržavši postojeći alfabetski registar i popis po predmetnim grupama, kao i fiktivni razgovor učitelja s učenicima, koji je zatekao u sastavu originalnog rečnika.

Proces izrade rečnika u početku je bio posve prost i šematizovan: reči latinskog originala najpre su samo zamenjivane nemačkim rečima, da bi nakon određenog vremena ovi rečnici bili dopunjeni objašnjenjima i tumačenjima, ali i složenim prevodima određenih izraza i čitavih rečenica. Ta tumačenja i komentari, nazvani glose, zapisivani bilo na marginama latinskog teksta (marginalne glose) ili između redova (interlinearne glose), objašnjavali su pojedine izraze ili čitave rečenice.

Pošto je u državi Karla Velikog širenje hrišćanstva predstavljalo jedan od prioriteta, među rečnicima se najpre javljaju biblijski glosari. Većini stanovništva, koja nije vladala latinskim jezikom, nije bilo moguće približiti biblijske spise i propovedi preko dela antičkih i hrišćanskih pesnika. Proučavanje i razumevanje katihizisa zahtevalo je najpre prevođenje osnovnih molitvi poput *Očenaša*, krsnog zaveta, ispovesti i drugih hrišćanskih formula, čime je običnom narodu omogućeno aktivno učešće u bogoslužju i drugim crkvenim obredima.

Po uzoru na latinski original nastao je u IX veku jedan od tri najpoznatija krsna zaveta toga vremena – *Fränkisches Taufgelöbnis*, obećanje koje se izgovara tokom obreda krštenja, kojim se kršteni odriče sotone, greha i zla. U prilogu ovog rukopisa iz Fulde pronađene su 1841. godine čuvene *Merzeburške bajalice* (*Merseburger Zaubersprüche*, IX-X vek), što potvrđuje da je uporedo s procesom hristijanizacije i dalje živa bila predhrišćanska, germansko-paganska tradicija.

Manastir Reichenau

Pored želje da raširi i učvrsti hrišćanstvo među germanskim narodima, crkva je preko institucije ispovesti nastojala da zavede red i kontroliše život vernika. Iz IX veka potiču tzv. ispovedne formule (*Beichtformulare*), koje su predstavljale neku vrstu uputstva za pokajanje i oprost grehova. Vernici bi se najpre obraćali Bogu, svecima i njihovom predstavniku na zemlji – svešteniku, ispovedali se i izražavali pokajanje, a potom se molili za oprost grehova. Pored nepoštovanja raznih propisa i zakona kao što je neplaćanje dažbina vladaru i crkvi, spisak grehova obuhvatao je i krađu, ubistvo, lažno svedočenje, prevaru i preljubu, ali i vraćanje i druge moralno neprihvatljive radnje.

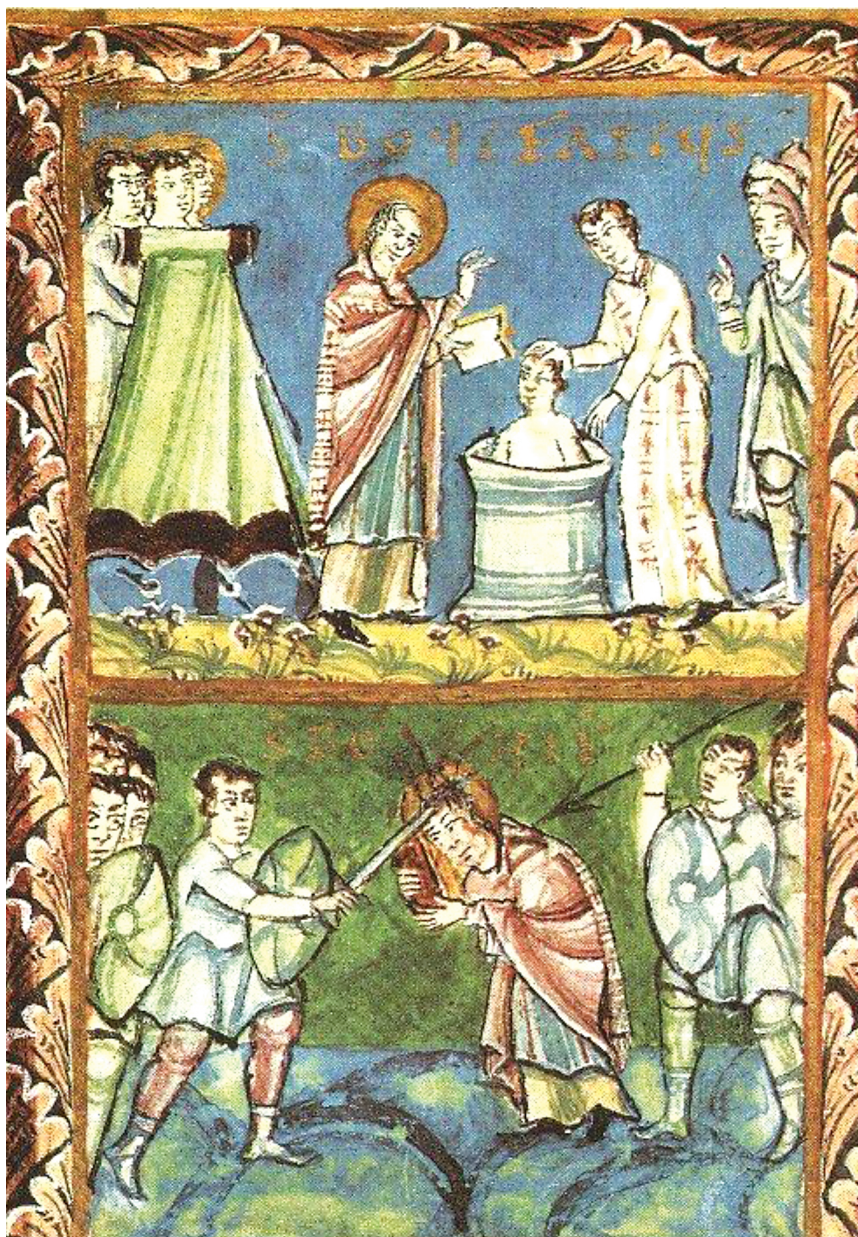
S namerom da zaplaši vernike i odvрати ih od greha, napisana je na starobavarskom dijalektu oko 870. godine i pesma *Muspilli*, čiji naslov verovatno znači sudnji dan ili kraj sveta. Pesma nedosledne forme (smenjuju se aliteracioni i rimovani stih) kojoj nedostaju početak i kraj (sačuvana su 103 stiha), zabeležena je na nekoliko praznih listova i marginama jednog rukopisa koji je bio u vlasništvu Ludviga Pobožnog.

Regulisanje najrazličitijih odnosa u društvu i uspostavljanje reda u državi, takođe je zahtevalo da se formulišu i zapišu prava i dužnosti njenih građana. Zakoni i kazne propisane za njihovo kršenje kao i zapisi raznih proglašenja sa sabora zabeleženi u kanonskim glosarima, predstavljaju rane začetke pravnih akata i zakonika. Najstariji franački zakonik *Lex Salica*, sačinjen na zahtev prvog franačkog kralja Hlodoveha (oko 466–511), prepisivan je i po potrebi menjan tokom tri veka, zbog čega je vremenom doživeo brojne dopune i redakcije. Njegov očuvani primerak iz IX veka, značajan pravni spomenik iz doba vladavine Karla Velikog, odražava stepen pravne razvijenosti u državi i pruža dragocen uvid u franačko društvo.

Iz manastira u Fuldi, neprikosnovenog centra kulture i pismenosti u prvoj trećini IX veka, potiču tri obimna epa o životu i stradanju Hristovom, poznati pod nazivom *Evangelienharmonie*. Napisan s ciljem da se vernicima na što jednostavniji način približi Hristovo učenje, prvi takav ep poznat kao *Tacijan* (*Tatian*, oko 830), prevod je dela *Diatessaron* istoimenog sirijskog crkvenog pisca (Tatian, II vek), koji su po nalogu teologa i episkopa Hrabana Mavra (Hrabanus Maurus, 780–856) sačinili nepoznati monasi. Zasnovan na sva četiri jevanđelja, ep je kao uzor poslužio neimenovnom piscu da u narednim godinama na starosaksonsom dijalektu tipičnim aliteracionim stihom napiše ep *Heliand* (do 840). Prilagodivši biblijski tekst germanskom duhu i tradiciji (Hrist je prikazan ne samo kao Božiji sin, ču učitelj i dotvorac, već i kao predvodnik vojske i junak), pisac *Helianda* je u 6000 stihova sačinio najznačajniji prevod Biblije ranog srednjeg veka.

Otfrid fon Vajsenburg (Otfrid von Weißenburg, oko 790–875), uticajni teolog za vreme vladavine Ludviga Nemačkog i prvi pesnik čije nam je ime poznato, za razliku od svog prethodnika napušta tradiciju aliteracione poezije, opredelivši se za latinski rimovani stih. Otfrid, koji se i sam jedno vreme školovao kod Hrabana Mavra u Fuldi, tvorac je *Jevanđelja* (*Evangelienbuch*, 863–871), obimnog biblijskog epa ispevanog na južnofranačkom dijalektu, kojim se pre svega obraća sveštenstvu i učenim ljudima. Pošto mu prvobitna namera nije bila širenje hrišćanstva, u njegovom *Jevanđelju* se za razliku od *Tacijana* i *Helianda* ne pripoveda o Hristovom životu na zemlji, već se razmatraju određena teološko-filozofska pitanja, koja će postati glavni predmet rasprava u teološko-naučnoj prozi X i XI veka.

Latinskim rimovanim stihom (*Endreim*) Otfrid je ispevao i *Pesmu o Ludvigu* (*Ludwigslied*), zapisanu krajem IX veka u jednom rukopisu iz Valensiena (*Valencienne*) u severnoj Francuskoj. Duboko prožeta hrišćanskim motivima, ova pohvalna pesma opeva istorijsku pobedu zapadnofranačkog kralja Ludviga III nad Normanima.

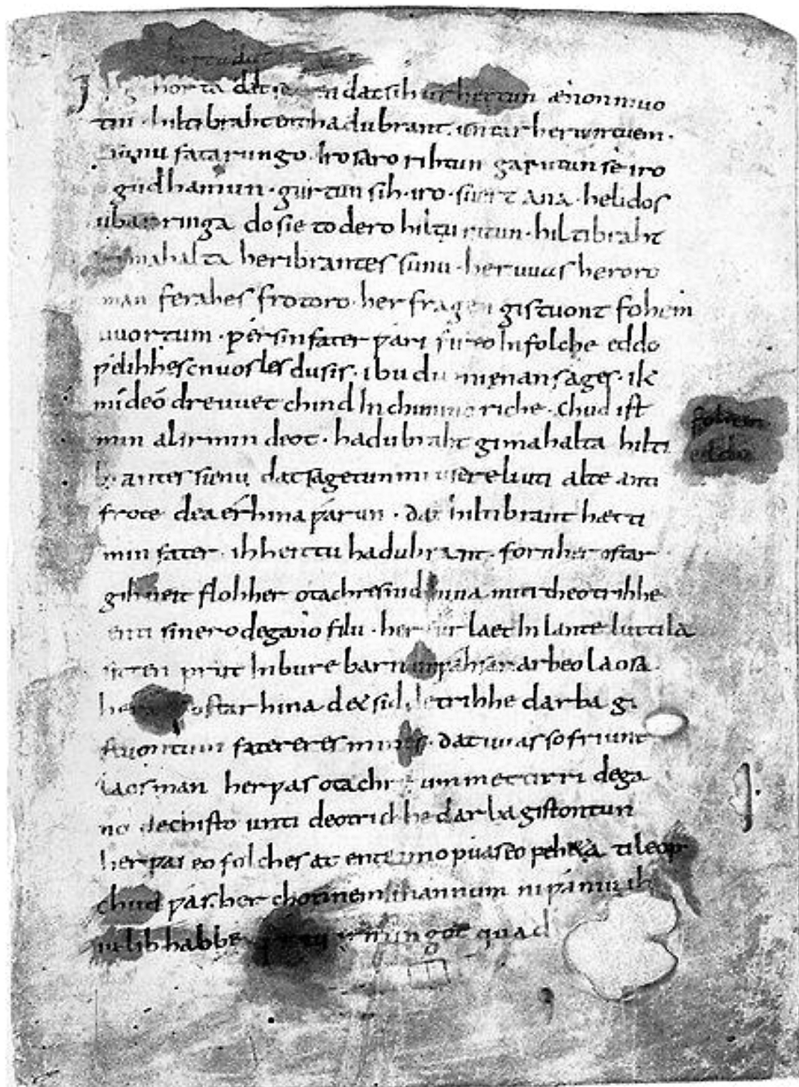
Scene iz života Sv. Bonifacija, manastir Fulda (XI vek)

Manastir u Fuldi nije bio samo mesto nastanka književnih spomenika religiozne tematike. U skladu sa kulturnom politikom Karla Velikog i željom da se sačuva germansko nasleđe, u Fuldi je početkom IX veka (810–820) u aliteracionom stihu zapisana najpoznatija junačka epska pesma, *Pesma o Hildebrandu (Hildebrandslied)*. Ovaj značajni spomenik germanističke medievistike, za koji se veruje da poreklo vodi od gotskih ili langobardskih narodnih junačkih pesama, prvi put je zapisan krajem VIII veka (770–780) verovatno na langobardskom kraljevskom dvoru. Iako sačuvanih rukopisa iz tog vremena nema, na langobardsko poreklo pesme ukazuje jezik kojim je napisana. I pored raznih teorija koje pokušavaju da odgonetnu istoriju njenog postanka, najprihvaćenija govori o tome da je pesma dospela u Bavarsku gde je prepevana na starobavarski dijalekat, odakle je a potom prenetu u Fuldu gde je zabeležena.

Sačuvani primerak iz Fulde, tačnije fragment pesme kome nedostaje kraj, sastoji se od 68 dugih stihova (*Langzeilen*) zapisanih na prvoj i poslednjoj praznoj strani jednog latinskog molitvenika. Iako je usled nedostatka prostora kraj ostao nezapisan, ne dovodi se u pitanje da je morao biti tragičan. Na takav ishod ne ukazuju samo određeni nagoveštaji u pesmi (*wewurt skihit* u prevodu: „neka bude što biti mora”), već i sama tradicija germanskog junačkog pesništva, kojoj nije bio svojstven srećan i pomirljiv kraj.

Građa ove junačke pesme pripada ciklusu legendi o Ditrihu od Berna, kralju Istočnih Gota, dok se za istorijskog ratnika langobardskog porekla Hildebranda, jednog od protagonista *Pesme o Nibelunzima* i islandskog speva *Heimskringla*, veruje da je živeo u drugoj polovini V veka.

Stari junak Hildebrand, koga je kralj Odoakar trideset godina ranije proterao sa gospodarom Ditrihom, vraća se u zemlju u pratnji hunskog vladara. Na granici ga dočekuje sin, mladi i srčani Hadubrand, koji ga ne prepoznaje, te mu kao strancu zabranjuje ulazak u zemlju. Posle kratkog razgovora, shvativši ko je pred njim, Hildebrand mu otkriva da mu je otac i u znak naklonosti želi da mu pokloni grivnu koju je lično dobio od kralja. Hadubrand, koji godinama živi u uverenju da mu je otac stradao u ratu, takav potez tumači kao pokušaj podmićivanja i duboko uvređen izaziva Hildebranda na dvoboj. Iako naslućuje nesreću, ali svestan da bi odbijanje dvoboja značilo gubitak časti, Hildebrand prihvata borbu sa sinom. I pored toga što kraj pesme nedostaje, naslućuje se da otac, iskusniji borac, pobeđuje i u dvoboju ubija sina. Tragičan završetak pesme proizilazi iz ratničkog zakona časti koji Hildebrandu nalaže borbu, dok Hadubrand samo časno želi da odbrani zemlju i uspomenu na oca. Čast borca prikazana je kao najviši moralni imperativ i ideal tadašnjeg društva, koji na vrednosnoj skali germanskog junaka nadmašuje svako osećanje, pa i roditeljsku ljubav.

Prva strana Pesme o Hildebrandu (IX vek)

O postojanju brojnih epskih pesama koje su veličale ideal german-skog ratnika i ratničke pohode vladara, kao i o nameri Karla Velikog da naloži njihovo zapisivanje, svedoči njegov biograf Ajnhard (Einhard, 775–840) u delu *Život Karla Velikog* (*Vita Karoli Magni*, 817–830). Crkva, koja se protivila širenju pesništva svetovne tematike, nije podržala zapisivanje ovih epskih pesama, zbog čega su one, kao i brojna druga dela narodnog pesništva, s vremenom iščezle iz kolektivnog sećanja i trajno pale u zaborav.

Još za vreme vladavine njegovog sina Ludviga Pobožnog (Ludwig der Fromme, 778–840) dolazi do slabljenja svetovne vlasti i jačanja moći crkve, koja će odbacivanjem Karlove kulturne politike i dotadašnjih napora uloženi u obrazovanje i prosvetćivanje dovesti do sveopšteg zastoja u kulturnom razvitku. Osažena crkva, svojom zvaničnom politikom utemeljenom na klasičnom latinskom obrazovanju, uspostaviće ponovnu prevlast latinskog jezika, usled čega će nastupiti privremeni prekid u razvoju književnosti pisane na nemačkom jeziku.

Za vreme vladavine otonskih vladara (919–1024) najviše cveta teološko-naučna proza, u okviru koje postoje izvesni napori da se dela antičkih mislilaca prevedu na nemački jezik. U tom pogledu značajan je doprinos benediktinskog kaluđera Notkera III (Notker Teutonicus, 950–1022), pedagoga i starešine čuvene manastirske škole u Sent Galenu. Svojim prevodima antičkih pisaca objašnjenim komentarima, Notker se nadovezao na srednjevekovnu tradiciju interlinearnog glosiranja. Kao prvi tumač Aristotela na nemačkom jeziku, nastojao je da pojednostavi originalni tekst i čitaocima približi misao i delo antičkog filozofa, zbog čega je bio omiljen i cenjen među učenicima. U potrazi za adekvatnim izrazima i pojmovima, kao i zbog iscrpnog istraživanja jezika i formulisanja novih gramatičkih pravila, Notker se smatra ne samo tvorcem nove naučne proze, već i novog umetnički istančanog književnog izraza.

U X veku pojavljuje se prva nemačka pesnikinja Hrovita (Hrovith von Gandersheim, 935–973), autorka brojnih duhovnih i istorijskih spisa i prvih drama. Veruje se da je rođena u saksonskoj plemićkoj porodici i da je rano otišla u manastir, gde je stekla zavidno obrazovanje. Većina njenih dela ostala je sačuvana u rukopisu *Codex*, sačinjenom krajem X i početkom XI veka u manastiru Gandershajm. Svoje stvaralaštvo Hrovita je svrstala u tri celine: *Knjigu legendi* (*Carmina*, 950–960) koja obuhvata osam biblijskih legendi; *Knjigu drama* (*Dramatica series*, 965), sačinjenu od šest komada u dijaloškoj formi; kao i treću knjigu koja obuhvata dva istorijska spisa – istoriju Otonske dinastije (*Gesta Oddonis*) i istoriju manastira Gandershajm (*Primordia coenobii Gandershemensis*, 973).

Otkako je pesnik i humanista Konrad Celtis (Conrad Celtis, 1459–1508) krajem XV veka otkrio njeno delo u manastiru u Regensburgu, Hrosvita je postala oličenje napredne emancipatorske misli, prva obrazovana žena i autorka nemačke književnosti.

Za razliku od Hrosvite koja je pisala na latinskom, gospođa Ava (Frau Ava, 1060–1127) prva je pesnikinja nemačkog jezika. Majka dvojice sinova povukla se nakon muževljeve smrti u manastir i posvetila pisanju poezije teološko-filozofske tematike, prekinuvši tišinu koja je nastupila u nemačkom pesništvu u prethodnih sto godina. Epske pesme *Život Hristov* (*Leben Jesu*), *Sedam darova Svetoga duha* (*Die Sieben Gaben des Heiligen Geistes*), *Antihrist* (*Antichrist*) i *Sudnji dan* (*Das Jüngste Gericht*) sačuvane su u rukopisu iz manastira Forau (*Vorauer Handschrift*, XII vek) u Štajerskoj, dok je pesma o Jovanu Krstitelju *Johannes* pronađena zasebno. Prožete osećajnošću, ličnim doživljajem Boga, ali i autobiografskim elementima, svih pet pesama čine celinu, od trenutka kada je Sv. Jovan Krstitelj (*Johannes*) najavio dolazak Spasitelja pa do sudnjeg dana (*Das Jüngste Gericht*), gde u poslednjim stihovima, sasvim neubičajeno za srednjovekovnu poeziju, Ava pominje sinovljevu smrt, ali i svoje ime:

Das Jüngste Gericht

Dieses Buch dichtete zweier Kinder Mutter.
 Die sagten ihr diesen Sinn. Große Freude war unter ihnen.
 Der Mutter waren die Kinder lieb, der eine von der Welt schied.
 Nun bitte ich euch alle, Große und Kleine,
 Wer auch immer dieses Buch lese, dass er seiner Seele Gnaden
 wünschend sei.
 Und dem einen, der noch lebt und der in den Arbeiten strebt,
 Dem wünschet Gnaden und (auch) der Mutter, genannt AVA.¹

Proživljeni bol zbog smrti sina Ava tematizuje i u drugim pesmama poistovećujući se s Majkom Božijom i njenom patnjom zbog smrti Isusove. Stihovima prožetim toplinom i osećajnošću opevani su Hristov život i stradanje, ali i neraskidiva veza majke i sina.

U istoriji evropske srednjovekovne književnosti žene pisci predstavljaju retke izuzetke. One su, ukoliko su bile obrazovane, uglavnom bile posvećene monahinje koje su pisale isključivo dela religiozne tematike. U nemačkoj književnosti se između XI i XIII veka javljaju čak četiri učene žene – monahinje i pesnikinje, koje su uživale manji ili veći ugled u tadaš-

¹ Citirano prema: Ava: *Das Jüngste Gericht*. <https://handschriftencensus.de/autoren/87>

njem patrijarhalnom društvu. Uz Hrosvitu i Avu treba pomenuti i njihove savremenice Hildegard (Hildegard von Bingen) i Mehthild (Mechthild von Magdeburg), koje su, zapisavši svoja mistična iskustva, u svojim delima ovekovečile vlastiti doživljaj religije i Boga.

MINEZANG

U toku XII veka književnost se sve više okreće ovozemaljskim, svetovnim temama odvajajući se postepeno od crkve. Carski dvor i dvorovi manjih vladara postaju centri nove svetovne kulture, čiji je ideal oličen u srednjovekovnom vitezu. Po uzoru na Francusku, gde je već postojalo izgrađeno viteško društvo, u Nemačkoj se u XII veku rađa viteška kultura, kultura ritera (*Ritter*), zaslužna za razvoj nove prozne forme – dvorskog viteškog romana, ali i novog vida umetničke poezije, nazvanog minezang (*Minnesang*).

Oko porekla minezanga, najstarije umetničke lirike svetovnog karaktera na nemačkom jeziku, u prošlosti su vođene brojne polemike. Iako se dugo smatralo da minezang isključivo vodi poreklo od poezije provansalskih trubadura s juga Francuske, odakle se preko truvera sa severa zemlje tokom XII veka proširio na područje zapadne Evrope, u današnje vreme razmatraju se i drugi mogući uzori. Pošto se pesništvo trubadura, kao i sam minezang, veoma rano javljaju u svojoj razvijenoj formi, pojedini teoretičari zastupaju tezu da je ova poezija nastala po ugledu na arapsku ljubavnu liriku, koja se još u IX i X veku izvodila na mavarskim dvorovima širom Španije. U prilog tome govori ne samo neznatna geografska udaljenost, već i upadljivo slični motivi i izražajna sredstva, koji se lako mogu uočiti kako u arapskoj poeziji tako i u psmama trubadura i minezanga. S juga Francuske potiče i kult dame, za koji se smatra da je nastao iz kulta obožavanja Bogorodice, u čiju slavu su tokom srednjeg veka napisane brojne molitve i pesme. Od značaja za nastanak minezanga bio je i uticaj latinskog pesništva, pre svega Ovidijeve lirike i njegovog poimanja ljubavi, koju on shvata kao požrtvovano služenje izabranici. Prisustvo motiva narodne ljubavne poezije, naročito u ranoj fazi minezanga, ukazuje na uplive narodnog pesništva i poezije putujućih pesnika – vaganata. Ova vedra, moralno-satiirična poezija, koja povezuje antičko nasleđe sa francuskim i nemačkim narodnim pesništvom, predstavlja važan izvor za proučavanje nastanka

srednjovekovne svetovne poezije. Njeni tvorci bili su putujući pesnici, luralice bez sigurne egzistencije, neretko bivši manastirski đaci i propali studenti. Njihovo stvaralaštvo najbolje odražava *Carmina burana*, zbirka pesama zapisanih u prvoj polovini XIII veka u južnonemačkom manastiru Benediktbojern (Benediktbeuern). Imena autora ovih pesama nisu poznata, osim jednog, koji je upamćen kao Arhipoeta (*Archipoeta/Erzdichter*, oko 1125/35–1165), za koga se pretpostavlja da je poreklom bio Namac. U ovoj zbirci sačuvano je deset njegovih pesama na latinskom jeziku, različitih po žanru i žarolike tematike.

Minezang, čiji je nosilac dvorski pevač, vitez ili riter, bio je odraz nove internacionalne viteške kulture, koja je negovala posebne etičke norme i vlastita pravila ponašanja. Viteški kodeks časti podrazumevao je osobine kao što su plemenitost, neustrašivost, vernost, odmerenost i postojanost. Od viteza se očekivalo da bude veran Bogu i vladaru, ali i dvorskoj dami (*Frouwe*), izabranici svoga srca, koja je prema utvrđenim normama viteške kulture, bila daleka i nepristupačna. Takvoj dami vitez se divio iz daljine, izražavajući svoja osećanja isključivo putem pesama. Za ovu vrstu ljubavi on upotrebljava termin *Minne*, kojim se označavaju čista i uzvišena osećanja lišena erotike. Vitez iz poštovanja nastoji da ne podlegne čulnosti, te neprestano potiskuje svoja erotska osećanja doživljavajući ih kao pretnju, što ne znači da ona nisu prisutna u ovoj lirici.

Iako u današnje vreme sasvim nezamislivo, suštinu minezanga čine uzdržanost i odricanje, koji se shvataju kao stremljenje ka idealnoj, uzvišenoj ljubavi. Uprkos tome što je svestan da mu osećanja neće biti uzvraćena jer mu je izabranica neretko zauzeta ili čak udata žena, vitez je spreman da podnosi poniženja beznadežne ljubavi i da bezuslovno i istrajno obožava damu. On u pesmama opeva njenu lepotu, spoljašnju i unutrašnju, iskazujući divljenje, čežnju i patnju, zbog čega ovo idealizovano obožavanje nalik spiritualnom ushićenju, neretko više podseća na verski zanos nego na ljubav i strast. U takvom odnosu dvorska dama ima ulogu vaspitačice, čiji je zadatak da obuzdava i usmerava viteza, kako bi ga učinila boljim, produhovljenijim čovekom, unoseći time ravnotežu u njegov život ratnika.

Opis dame menjao se i doživljavao izvesne transformacije uporedo s razvojem minezanga. Dok je u stihovima ranog minezanga neretko prikazana kao devojka iz naroda, ženstvena i strastvena, koja i sama iskazuje osećanja, u visokom minezangu ona postaje daleki predmet čežnje, uglađena i često ohola dama, svesna svog položaja i uloge vaspitačice.

Njoj je vitez svoja osećanja izražavao javno, ali joj se zbog diskrecije nije obraćao po imenu niti je navodio njene specifične osobine, iskazujući joj na taj način poštovanje.

Minezengeri su svoje pesme zaista pevali – izvodili su ih uz muziku koju su sami komponovali. Pošto su iz tog vremena ostali zabeleženi samo stihovi, o melodijama uz koje su pevani danas gotovo da nema sačuvanih podataka.

U pesništvu minezanga se posebna pažnja posvećivala formi, zbog čega su ritam, metrika i ostala stilska sredstva bili od presudnog značaja. Po spoljašnjoj formi razlikuju se tri vrste pesama: *Lied*, *Leich* i *Spruch*.

Lied je bila vrsta lirske pesme nalik kanconi, čvrste zatvorene strukture, sastavljene najčešće od dve do sedam strofa. Svaku strofu činila su tri dela, dva jednaka, nazvana *Stollen*, koji su sačinjavali tzv. *Aufgesang*, dok je treći deo bio poznat kao *Abgesang*.

Leich joj je bio sličan, ali znatno obimniji i kompleksnije forme. *Spruch* se razlikovao od prethodne dve vrste i predstavljao je vrstu didaktičke pesme, kojom su se iznosile razne pouke i životne istine.

U pogledu sadržaja uočljiva je znatno veća raznovrsnost tokom rane faze minezanga. Pored pesama koje su izražavale divljenje, čežnju i žal zbog nedostižnosti dame (*Minnelied*), u tzv. nižem minezangu često su bile zastupljene i ženske strofe (*Mädchenlied*), pojedinačne ili međusobno povezane u sklopu muških strofa. U njima se devojka ili žena najčešće žali zbog odlaska ili neverstva voljenog, iskazujući ljubomoru i strepnju da će ga zauvek izgubiti. Posebnu formu predstavljale su pesme o prirodi (*Naturlied*). One su opevale njenu lepotu i godišnja doba i obično su predstavljale odraz pesnikovih osećanja, ali je u pojedinim pesmama priroda služila samo kao kulisa za prikaz slučajnog susreta viteza i jednostavne devojke, prikazane kako se opire udvaranju, pokušavajući da ne podlegne ljubavnom iskušenju.

Dijalošku formu imale su i pesme vesnika (*Botenlied*), u kojima glasnici obavestava ljubavnike da je došlo vreme rastanku. Na sličan način opisan je rastanak dvoje zaljubljenih nakon zajednički provedene noći i u jutarnjim pesmama (*Tagelied*). Iako ispisane u obliku dijaloga, gde se smenjuju muške i ženske strofe, akteri se u ovim pesmama po pravilu ne obraćaju jedno drugom direktno, već isključivo u trećem licu.

U visokom minezangu, uz pesme kojima vitez izražava svoju ljubav, zastupljene su i tužbalice (*Klagelied*), kao i pohvalne (*Loblied*) i pogrdne pesme (*Scheltlied*). Devojačke pesme (*Mädchenlied*) koje opisuju osećajnu i čulnu devojku dostižnu udvaraču za razliku od hladne i nedostupne dvorske dame, predstavljaju osveženje u strogom i krutom visokom minezangu i neku vrstu povratka u niži minezang.

Minezang – slika sačuvana u Velikom Hajdelberškom rukopisu
(Manesser Handschrift, 1300–1340)

Religija je prisutna u krstaškim pesmama (*Kreuzzuglied*), koje objedinjuju motive minezanga i krstaških pohoda. U ovim pesmama najčešće je opisan unutrašnji sukob viteza, koji, rastrzan između ratničke časti i odanosti Bogu s jedne strane i ljubavi prema dami s druge, ne uspeva da pomiri dužnost i ljubavna osećanja. Odlazeći časno u krstaški rat kako bi odbranio veru, vitez žali zbog rastanka, a smisao i utehu pronalazi u požrtvovanoj službi gospodararu i Bogu.

Za razliku od izgnobljene narodne ljubavne lirike, poezija minezanga sačuvana je u velikom obimu. Od preko 40 rukopisa nastalih u vremen-skom rasponu od dva veka, posebno se ističu sledeće tri zbirke: *Mali Hajdelberški rukopis* (*Kleine Heidelberger Liederhandschrift (A)*), *Vajngartenski rukopis* (*Weingartner Liederhandschrift (B)*) i pre svega *Veliki Hajdelberški rukopis* (*Große Heidelberger Liederhandschrift* ili *Manesser Handschrift (C)*), u kojima su sačuvane najrazličitije pesme brojnih autora, nastale u periodu od 1150/60. do 1300. godine.

Tokom rane faze minezanga (Frühstufe, 1170-80) izdvojila su se dva centra: dunavski i rajnski. Najpoznatiji predstavnici dunavskog centra bili su Ditmar fon Ajst (Dietmar von Eist) i pesnik poznat kao Kirenberg (Der von Kürenberg), koji su živeli i stvarali u poslednjim decenijama XII veka. Pored elemenata nesačuvane narodne poezije, u njihovim stihovima primetan je snažan uticaj francuske trubadurske lirike, za koji se veruje da je u nemačku poeziju dospelo tokom boravka krstaša u Regensburgu 1147. godine. U pratnji ove vojske predvođene kraljem Ludvigom II bili su i poznati trubaduri, čije je pesme verovatno oponašalo lokalno stanovništvo.

U Ditmarovim stihovima junakinja nije prikazana kao stilizovana gospa, već kao žena od krvi i mesa, koja otvoreno iskazuje svoja osećanja:

Ez stount ein frouwe alleine
und warte uber heide
und warte ir liebes,
so gesach sie valken fliegen.
’sô wol dir, valke, daz du bist!
du flügest swar dir lieb ist:
du erküesest dir in dem walde
einen bóum der dir gevalle.
Alsô hân ouch ich getân:
ich erkôs mir selbe einen man,
den erwélton mîniu ougen.
daz nîdent schoene frouwen.

owê wan lant si mir mîn liep?
jô'ngerte ich ir dekeiner trûtes niet.'

(Prev: Es stand eine Frau alleine, schaute hin über die Wälder, schaute aus nach ihrem Liebsten. Da sah sie Falken fliegen. O Falke, wie bist du glücklich, fliegst dahin wie der Sinn dir steht, wählst dir im Walde einen Baum, der dir gefalle. Gleichsam habe auch ich getan. Ich habe mir selbst meinen Liebsten gewählt, gewählt mit meinen Augen. Das gönnen mir schöne Frauen nicht. Ach, wann geben sie mir den Liebsten zurück? Begehrt ich doch ihrer keiner den Freund!)²

U ovim tipičnim ženskim stihovima iskazana je devojčka bol zbog usamljenosti i čežnje za voljenim, ali i projekcija pesnikovih želja. Iako i sam čezne za iskrenom ljubavlju, lirski subjekat istovremeno nastoji da bude omiljen i među drugim ženama. Pesnik motivom sokola veliča sopstvenu slobodu, dok je njegova draga prikazana kao zatočenica sopstvenih osećanja.

Isti motiv zastupljen je i u stihovima ritera Kirenberga, koji je verovatno živeo u Bavarskoj. U njegovoj pesmi stihove izgovara ostavljena žena koja žali za gubitkom voljenog. Pesnik se i ovde identifikuje sa odbeglim sokolom, koji bez griže savesti nesputano leti slaveći svoju slobodu.

Ich zôch mir einen valken
mêre danne ein jâr.
Dô ich in gezamete
als ich in wolte hân
und ich im sîn gevidere
mit golde wol bewant,
er huop sich ûf vil hôhe
und floug in anderiu lant.

Sît sach ich den valken
schône fliegen:
er fuorte an sînem fuoze
sîdîne riemen,
und was im sîn gevidere
alrôt guldîn.
Got sende si zesamene
die gerne geliep wellen sin!

(Prev: Ich erzog mir einen Falken länger als ein Jahr. Als ihn dann gezähmt nach meinem Willen und ihm die Flügel geziert mit goldnen Bändern hatte, da stieg er hoch in die Lüfte und flog in andere Länder. Seither sah ich den Falken in wundervollem

² Citirano prema: Nusser, Peter: *Deutsche Literatur. Vom Mittelalter bis zur Frühen Neuzeit*, str. 235.

Flüge. Nun trug er an seinem Fuße seidene Fesseln und seine Flügel waren ganz von Gold. Gebe Gott doch die zusammen, die sich herzlich lieben wollen!)³

Za Kirenberga je karakteristično da većinu njegovih pesama izgovara žena, mlada devojka, dok vitez još uvek nije prikazan kao uzorni riter plemenitih osobina i visokih moralnih načela, već se prema ženi ophodi nadmeno i s nipodaštavanjem. To je slučaj i u sledećoj izreci (*Spruch*):

Wip unde vederspil, diu werdent lihte zam:
Swer si ze rehte lucket, sô suochent si den man.

(Prev: Weiber und Jagdvögel, die werden leicht zahm.
Wenn man sie richtig lockt, dann kommen sie zum Mann.)⁴

Za razliku od predstavnika dunavske, u pesništvu pripadnika rajnske grupe se pored provansalskog oseća i snažan uticaj poezije severnofrancuskih truvera. Glavni predstavnik ove grupe Fridrih fon Hauzen (Friedrich von Hausen, oko 1150–1190) poginuo je u krstaškom pohodu u oblasti Rajne. Većina njegovih pesama podstaknuta je ličnim doživljajima i opisuje unutrašnji konflikt koji lirski subjekat proživljava jer je prinuđen da ostavi voljenu radi odlaska u rat. Ljubavna čežnja bez izgleda na ispunjenje, patnja zbog rastanka i osećanje dužnosti prema Bogu i vladaru, glavna su tema njegovih pesama. Pošto mu ne polazi za rukom da izmiri ova suprotstavljena osećanja, on se odriče ovozemaljske sreće, tražeći utehu i spas u verskom zanosu i požrtvovanom služenju Bogu:

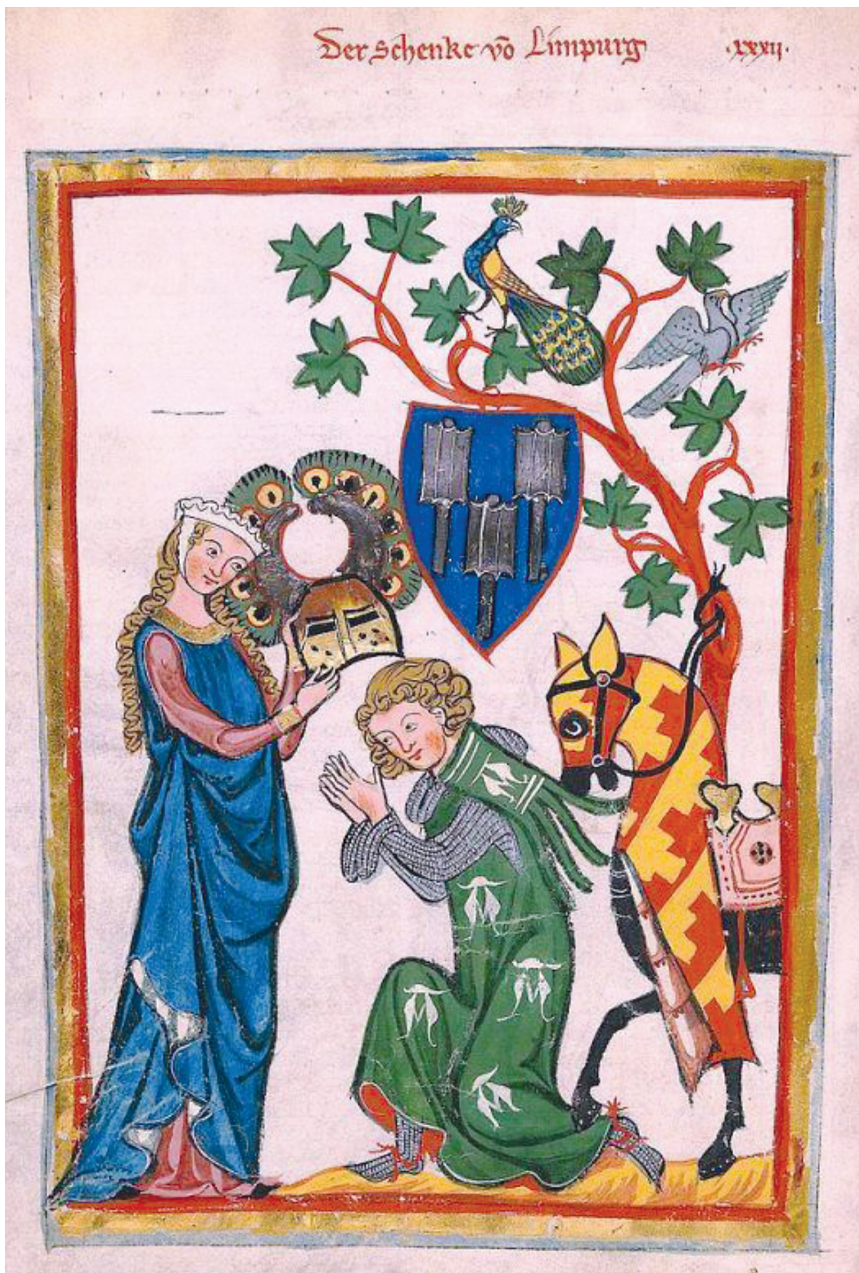
Mîn herze und mîn lîp diu wellent scheiden,
Diu mit ein ander varnt nu maniger zît.
Der lîp wil gerne vehten an die heiden:
Sô hât iedoch das herze erwelt ein wîp
Vor al der werlt. Daz müet mich iemer sît,
Daz si ein ander niene volgent beide.
Mir habent die ougen vil getân ze leide,
Got eine müeze scheiden noch den strît.

(Prev: Nun will mein Herz sich von mir selber trennen, obschon wir beide uns so lange einig waren. Ich selber will zu Felde ziehen gegen die Heiden, das Herz hängt über alles in der Welt an der Geliebten. Es wird mir unerträglich werden, dass sich Herz und Körper künftig nimmermehr vereinen wollen. Wie immer ist es auch hier das Anschauen der Geliebten, das mir Leid bereitet! Nur Gott alleine könnte solche Trennung hindern.)⁵

³ *Isto*, str. 236.

⁴ *Isto*, str. 237.

⁵ *Isto*, str. 239-240

Minezang – slika sačuvana u Velikom Hajdelberškom rukopisu
(*Manesser Handschrift*, 1300–1340)

Za razliku od Fridrihove poezije čežnje i bola, stihovi Hajnriha fon Feldekea (Heinrich von Veldeke (oko 1140/50–1210) odišu lakoćom i vedrim optimizmom. Feldeke, utemeljitelj klasičnog dvorskog epa, napisao je pod uticajem francuskih truvera više pesama visokog minezanga, u kojima je primetan snažan uticaj vagantske poezije.

Klasičnu fazu nemačkog minezanga (Hochstufe, 1190–1210/20) pred veće uglađenosti forme, karakteriše i sveprisutna čovekova težnja za oslobođanjem od asketsko-dogmatskih predstava i religioznih stega. Duboka osećanja koja pobuđuje otkriće i spoznaja čari ovozemaljske lepote, česta su tema ovih pesama. Značajan predstavnik ove faze Hartman fon Aue (Hartmann von Aue, 1168–1210), poznat pre svega kao pisac dvorskih romana, napisao je 15 pesama minezanga u kojima opeva nedostižnu ljubav, ali i onu ostvarenu, koju po pravilu u njegovim pesmama mogu doživeti samo devojke iz nižih, obespravljenih slojeva. Kao veliki protivnik izveštačenosti i teatralnosti visokog minezanga, Hartman se zalagao za neposredno izražavanje osećanja, zbog čega je u svoje pesme uveo brojne elemente nižeg minezanga.

Dvorski pesnik Rajnmar fon Hagenau (Reinmar von Hagenau, 1170–1205) zaslužan je za uspostavljanje tradicije visokog minezanga na bečkom dvoru. U svojim pesmama neguje uzvišena osećanja prema nedostižnoj dvorskog dami, nastojeći da uvek iznađe pravu meru i ne pređe granice, zbog čega je lirski subjekat rastrzan između oprečnih osećanja, između nade i razočaranja, sreće i tuge. Osećajni ali uzdržani Rajnmar želeo je da svojom poezijom pruži uzor i vaspitno deluje na čitaoce, ali se zbog krutih stavova i strogog poštovanja pravila suočio sa žestokom kritikom i sukobio sa svojim naslednicima.

U pesmama Hajnriha fon Morungena (Heinrich von Morungen, 1150–1222) uzvišena ljubav dobija natprirodnu, sudbinsku dimenziju, pred kojom lirski subjekat stoji nemoćan. Za razliku od Rajmara, koji je uprkos uglađenosti isključivo usredsređen na sebe i vlastita osećanja, u Hajnrihovim pesmama, lepota i magična privlačnost voljene lirskom subjektu otvaraju vrata nove dimenzije, prenoseći ga u transcendentalnu sferu mističnih osećanja.

Srednjovekovna lirika doživljava vrhunac u delima najznačajnijeg predstavnika klasične faze minezanga, Austrijanca Valtera fon der Fogelvajdea (Walther von der Vogelweide, 1170–1230). Među brojnim pesmama u kojima opeva širok dijapazon osećanja i tema, posebno mesto zauzimaju njegove politički angažovane pesme.

Valter je mladost proveo u Beču na dvoru Babemberga, gde ga je učitelj Rajnmar, tadašnji uzor i majstor minezanga, upoznao sa ritterskim

idealima, prenevši mu ljubav prema dvorskom viteškom pesništvu. Valter međutim, ubrzo dolazi u dodir sa stvaralaštvom Hajnriha fon Morungena koji mu postaje novi uzor, a ujedno prihvata i uticaje narodne poezije. Podstaknut time, on razvija vlastiti originalni stil, po kojem se razlikovao od svih dotadašnjih pesnika. Zbog raskida sa tradicijom minezanga i poziva na odbacivanje njenih strogo utvrđenih pravila, trajno se zamerio svom učitelju Rajmaru. Kada je 1198. godine došlo do smene vladara na dvoru Babemberga, Valter napušta Beč i kao putujući pesnik obilazi narednih trideset godina manastire i dvorove raznih vladara. Na dvoru Filipa Švapskog proslavio se angažovanom političkom poezijom (*Spruchdichtung*). Posle Filipove smrti kratko se zadržao kod njegovog protivnika Otona IV, sve dok od Fridriha II na poklon nije dobio malo imanje u blizini Vircburga, gde se konačno skrasio i u miru proživeo ostatak života.

Posebno mesto u Valterovoj lirskoj poeziji zauzimaju devojačke pesme iz kategorije nižeg minezanga, koje predstavljaju pokušaj unošenja svežine i svestan otklon od visokog minezanga. U njima on peva o pravoj ljubavi, a lik devojke, spontane i pune života, oslikane u idiličnom prirodnom ambijentu, prikazan je daleko živopisnije i upečatljivije od hladnih gospodarica iz visokog minezanga.

'Nemt, frowe, disen kranz:
 Alsô sprach ich zeiner wol getânen maget:
 'so zieret ir den tanz,
 Mit den schoenen bluomen, als irs ûffe traget.
 Het ich vil edele gesteine,
 Daz müest ûf iuwer houbet,
 obe ir mirs geloubet.
 Sêt mîne triuwe, daz ichz meine.'

Si nam daz ich ir bôt,
 einem kinde vil gelîch daz êre hât,
 ir wangen wurden rôt,
 same diu rôse, dâ si bî der liljen stât.
 Do erschrampten sich ir liechten ougen:
 Dô neic si mirvil schône.
 Daz wart mi ze lône:
 Wirt mirs iht mêr, daz, trage ich tougen.

(Prev: Nehmt, Gräfin, diesen Kranz! So sagte ich zu einem schönen Mädchen. Dann schmückt Ihr diesen Tanz mit schönen Blumen in Eurem Haar. Hätte ich Gold und Edelstein, sie müssten auf Euer Haupt! Seht meinen Eid, es ist ganz wahr! Sie nahm, was ich ihr bot, ganz wie ein Mädchen edler Sitte. Sie wurde rot, wie Rose neben Lilie steht. Beschämt schlug sie die Augen nieder, doch dankte sie und

neigte ihren Kopf. Das war mein Lohn. Schenkt sie mir mehr, ich will es für mich behalten.)⁶

Valter, međutim, nije bio samo inovator minezanga, on je ujedno bio i najznačajniji politički pesnik svoga vremena, čija poezija pruža celovitu sliku i analizu tadašnjih društvenih prilika. Koristeći formu izreke (*Spruch*), oštro je kritikovao papu i sitne vladare, zalažući se za snažnu centralizovanu vlast, koju je smatrao jedinim garantom moćne države. Politička poezija je doduše postojala i pre njega, ali je uglavnom pisana na latinskom jeziku i nije se mogla meriti ni po uglađenosti forme ni po oštroumnosti sa njegovim stihovima.

Sa Valterom je dostignut vrhunac dvorske viteške lirike, koji nije-dan od njegovih brojnih podražavalaca nije uspeo da nadmaši. Novinu i originalnost u minezang unosi njegov savremenik Najdhart fon Rojental (Neidhart von Reuental, 1180–1240), cenjeni dvorski pesnik na bavarskom i austrijskom dvoru. Ovaj predstavnik pozne faze minezanga značajan je pre svega po tome što je dvorsku poeziju preneo u seoski ambijent, unevši u minezang selo i svet seljaka. Neretko na rubu parodije konvencionalnog minezanga, zamenom uloga muškarca i žene, stihovi su mu ispunjeni strašću i požudom, zbog čega na satiričan način ismevaju kako dvorsko društvo tako i seljake. Prikazujući kult nedostižne ljubavi i minezang kao zastarele i prevaziđene, Najdhart se u svojim letnjim i zimskim pesmama (*Sommer- und Winterlieder*) okreće realističnim opisima prirode, suprotstavljajući na živopisan način bezbrižnu čulnost religiozno-asketskoj negaciji života.

Još dalje od tradicije minezanga udaljiće se Ulrih fon Lihtenstajn (Ulrich von Lichtenstein 1200–1276), austrijski plemić koji je pokušao da ideal minezanga iz sveta poezije prenese u realni život. U svojim memoarima naslovljenim *Služenje ženama* (*Frauendienst*, 1255), opisao je razne ludosti koje je počinio zbog žena, poput one kada je sebi odsekao prst da bi dokazao svoju odanost i privrženost izabranici. Njegovo stvaralaštvo prati već ranije započetu tendenciju parodiranja minezanga, čiju svrhu vidi jedino još u nadmetanju i društvenoj zabavi.

⁶ Isto, str. 249–250.

EPSKO STVARALAŠTO U XII I XIII VEKU

Tokom XII i XIII veka razvija se epsko stvaralaštvo na nemačkom jeziku, koje poput minezanga odražava etički ideal dvorskog društva. Pod uticajem francuskog viteškog epa javlja se nova književna vrsta, dvorski viteški roman, koji predstavlja spoj do tada popularnih književnih rodova i vrsta, kako pesničkih tako i proznih. Uporedo s ovom omiljenom formom srednjovekovne književnosti teče razvoj junačke epike (*Heldenepik*), koja se prevashodno oslanjala na tradicionalno junačko epsko stvaralaštvo i drevne starogermanske mitove i sage.

Epska književnost nastaje kao plod razvoja, uzajamnog prožimanja i stapanja književnih formi, koje su poticale iz raznih kulturnih tradicija. Poput minezanga, ona odražava viteški kodeks časti i njegova stroga pravila, ali istovremeno nastoji da udovolji želji čitalaca za oslobađanjem od strogih asketsko-dogmatskih predstava viteškog društva i nametnutih religioznih stega. pisci dvorskih viteških epova ovim zahtevima odgovaraju najpre posežući za bajkolikim motivima iz starogermanskih saga, među kojima su omiljene bile legende o vitezovima kralja Artura i Svetom gralu. Junaci ovih saga, pored toga što poseduju propisane vrline i odražavaju ideal viteškog društva, istovremeno žive oslobođeni strogih dvorskih pravila, životom koji je ispunjen raznim iskušenjima i neverovatnim avanturama. Uz starogermanske, podjednako su zastupljeni bili i motivi istočnjačke kulture i arapske pripovedne tradicije, koji su u vreme krstaških ratova dospeli u evropsku književnost.

Dvorske viteške romane, koji su pretežno bili prevodi sa francuskog jezika, u početku su pisali nadareni duhovnici, prvenstveno s namerom da prikažu unutrašnji sukob nastao zbog želje glavnog junaka za ovozemaljskim uživanjima i njegove potrebe da udovolji religiozno-asketskim zahtevima svoga vremena. Opisom avantura i neverovatnih pustolovina koje protagonist proživljava, želeli su da prikažu njegov razvojni put, kao i mogućnost prevazilaženja ovog, za srednjovekovno viteško društvo karak-

terističnog unutrašnjeg konflikta. Iako su jezik i stil ovih ranih dela isprva bili pod snažnim uticajem usmenog narodnog pesništva, s vremenom su primenjena stilska sredstva podignuta na viši nivo, pa jezik postaje uglade-niji, rima lepša i čistija, a metrika znatno pravilnija.

Prvo epsko ostvarenje svetovne tematike na nemačkom jeziku, *Pesma o Aleksandru (Alexanderlied)*, delo sveštenika Lamprehta (Pfaffe Lamprecht, XII vek), nastalo je oko 1150. godine. Ovaj obimni roman u stihu, sačinjen po uzoru na istoimeno delo manje poznatog francuskog autora (Albéric de Pisançon), opeva život Aleksandra Velikog. Iako je *Pesmu o Aleksandru* napisao pre svega s namerom da na primeru antičkog vojskovođe prikaže ništavnost i prolaznost ovozemaljske sreće naspram koje se veliča pobožnost i asketski način života, Lampreht je živopisnim opisima Aleksandrovih neverovatnih avantura svoj roman osavremenio, prilagodi-vrši se time ukusu čitalaca.

U *Pesmi o Rolandu (Rolandslied, 1075–1110)*, epskoj poemi koju je na zahtev vojvode Hajnriha Lava (Heinrich der Löwe, 1129–1195) sa starofrancuskog prepevao duhovnik Konrad (Konrad der Pfaffe, XII vek), opisan je istorijski pohod Karla Velikog protiv Mavara. Međutim, prikazavši osvajački pohod Karla Velikog i njegovog sestrića Rolanda kao krstaški rat, Konrad se u velikoj meri udaljio od originala. Namera mu je pre svega bila da preko motiva krstaškog rata uspostavi sklad između ratničke prirode viteza i njegovih osvajačkih pobuda i srednjovekovnog verskog ideala. Odlaskom u rat protiv bezbožnika, vitez se više ne bori iz ličnih i sebičnih razloga – za svoj ugled i ovozemaljske posede i dobra, već radi duhovnog, uzvišenog cilja.

Tradiciju ovih epova nastavljaju tzv. špilmanski epovi u kojima svetovni elementi imaju jasnu prevagu nad religioznim. Iako se zbog njihovog naziva i zabavnog karaktera prvobitno verovalo da su ih pisali luta-jući pesnici, ispostavilo se da i ova dela potiču iz pera duhovnika, koji su unošenjem svetovnih elemenata i šaljivim tonom želeli da udovolje ukusu savremenika. Spajanje istorijske građe sa začudnim avanturama prožetim krepkim humorom, trebalo je da doprinese napetosti radnje i da zadrži pažnju čitalaca, dok su omiljene teme bile sukob oca i sina, otmica devojke i drugi intrigantni sadržaju koji su pre svega bili zabavnog karaktera.

DVORSKI VITEŠKI ROMAN

Dvorski viteški romani pisani u stihu javljaju se najpre u predelima oko Rajne, ali su najveći procvat doživeli u južnoj Nemačkoj u delima Hartmana fon Auea (Hartmann von Aue, 1160–1210), Gotfrida fon Štrasburga (Gottfried von Straßburg) i Volframa fon Ešenbaha (Wolfram von Eschenbach, 1170–1220).

Nemačko-nizozemski pesnik plemićkog porekla Hajnrih fon Feldeke (Heinrich von Veldeke, 1140/50-1184), autor preko trideset pesama minezanga, smatra se jednim od preteča klasičnog dvorskog romana. Nakon legende o Svetom Servaciju (*Servatius-Legende*, pre 1170), obradio je Vergilijev ep *Enejidu* koristeći se francuskim izvorom nepoznatog autora. Feldeke opisuje avanture sina boginje Venere, Eneje, nakon njegovog bekstva iz Troje. Centralna tema dela je uzvišena ljubav (*Minne*) prikazana iz viteške perspektive, a glavni junak nije opisan kao antički čovek, već u skladu sa svojim vremenom – kao srednjovekovni vitez.

U epskoj književnosti XII i XIII veka javlja se novi tip junaka koji vodi poreklo iz keltskih saga o kralju Arturu i njegovim vitezovima. Ovaj omiljeni tematsko-motivski kompleks dospao je u nemačku književnost posredstvom starofrancuskog srednjovekovnog pisca Kretjena de Troa (Chrétien de Troyes, 1130–1190). Pošto je u nemačkim zemljama podražavanje francuske kulture i njenih viteških romana dostiglo vrhunac između 1170. i 1220. godine, taj period ujedno je i vreme najvećeg procvata dvorskog viteškog romana na nemačkom jeziku.

Hartman fon Aue (Hartmann von Aue, 1160–1210) prvi je u nemačku književnost uveo romane o kralju Arturu. O životu ovog pesnika nema pouzdanih podataka, ali se na osnovu njegovih dela može zaključiti da je bio obrazovan, te da je uz latinski pomalo vladao i francuskim jezikom. Pored nekolicine pesama napisao je i svojevrsan traktat o minezangu jednostavno naslovljen – *Knjižica* (*Büchlein* ili *Klagebüchlein*). Njegovi romani i novele pretežno su dela religiozne tematike i bave se problemom krivice i

pokajanja, zbog čega se može zaključiti da je Hartmanova namera pre svega bila da vaspitno deluje na svoje čitaoce. Najznačajnija dela su mu dva romana iz tematskog kruga o kralju Arturu, napisana po ugledu na Kretjena de Troa, čija je osnovna tema usklađivanje ljubavi i viteške dužnosti, odnosno pronalaženje prave mere između ljubavnih osećanja i ritterskog poimanja časti. Ti romani su *Erek (Erec, 1180)* i *Ivajn (Iwein, 1205)*.

Nastao oko 1180. godine, po uzoru na istoimeni roman Kretjena de Troa, roman *Erec* sačuvan je samo u jednom nepotpunom primerku u okviru *Ambraškog rukopisa (Ambraser Handschrift, 1502–1515)*. Hartmanov prevod (10192 stiha) po obimu znatno prevazilazi tekst francuskog originala (7000 stihova), što govori o mogućem postojanju drugih izvora ili obrada Kretjenovog teksta. Hartmanovo delo ima strukturu karakterističnu za ovaj književni žanr – podeljeno je na dve celine koje odražavaju tipičan razvoj fabule ove vrste romana – u prvom delu prikazan je društveni uspon glavnog junaka, a potom i njegov unutrašnji konflikt i pad. Drugi deo romana usredsređen je na prevazilaženje krize, koje je moguće nakon što glavni junak, proživši razna iskušenja, spozna najviše hrišćanske vrednosti, svoj odnos prema Bogu i svoju ulogu u viteškom društvu.

S namerom da povрати njihovu naklonost i vitešku čast, Erek napušta dvor kako bi se dokazao u borbi i avanturama, ali sa sobom vodi i Enitu, kojoj, smatrajući je odgovornom za svoj društveni poraz, bez većeg objašnjenja zabranjuje da mu se tokom putovanja obraća. Međutim, visprena i hrabra Enita pred opasnošću u više navrata krši zabranu kako bi upozorila i zaštitila muža, dokazujući na taj način svoju odanost i bezuslovnu ljubav. Tokom raznih avantura i iskušenja Erek nije samo u prilici da se dokaže kao vitez, već mu je data i mogućnost da učini dobra dela, pa će tako, postupajući u skladu sa najvišim hrišćanskim idealima, uspeti da povрати poljuljani ugled na dvoru i među vitezovima. Ljubav, prikazana na početku kao erotska sila koja sputava ratnika, s vremenom će sujetnog i osvetoljubivog Ereka pretvoriti u časnog viteza koji požrtvovano pomaže nejakima i obespravljenima, zbog čega će ne samo doživeti lični preporod, već i postati uzor drugima.

Vaspitna uloga ljubavi glavni je motiv i u drugom Hartmanovom epu, *Ivajnu (Iwein)*, takođe nastalom po ugledu na delo Kretijena de Troa. Vitez Ivajn, koji je u borbi ubio kralja Askalona, ženi se njegovom udovicom Lodinom. Međutim, uprkos ljubavnoj sreći, ovog ratobornog junaka ne drži mesto. Svesna da ga neće sprečiti u nameri da pođe u borbu, Lodina mu dozvoljava da ode uz obećanje da će se najkasnije za godinu dana vratiti. Njemu ne polazi za rukom da ispoštuje dogovor, zbog čega povređena

Lodina poništava bračne zavete. Obuzet tugom zbog gubitka ljubavi, Ivajn luta vodeći sa sobom lava, sve dok, poput Ereka, ne odluči da služi onima kojima je pomoć potrebna. Služeći slabima i ugroženima, on pokazuje da je častan vitez i hrišćanin koji zavređuje ugled u društvu, oprostaj i ženinu ljubav.

Hrišćanska ideologija još više dolazi do izražaja u romanima *Grigorije* (*Gregorius*, 1187–89) i *Siroti Hajnrih* (*Der arme Heinrich*, 1195), u kojima Hartman uspešno povezuje motive iz hrišćanskih legendi s elementima srednjovekovnog viteškog društva.

Nastao u poslednjoj deceniji XII veka, takođe prema francuskom uzoru, *Grigorije* pripoveda sudbinu dečaka rođenog iz incestuozne veze brata i sestre, koga napuštenog na moru slučajno pronalazi jedan ribar. On ga odvodi u manastir na ostrvu, gde biva kršten i vaspitavan u hrišćanskom duhu. Stasavši u snažnog mladića, Grigorije saznaje istinu o svom poreklu, zbog čega se upućuje u potragu za svojim roditeljima. U Akvitaniji pobedom u borbi oslobađa zemlju i ženi se kraljicom, ne sluteći da mu je to majka. Otkrivši nakon izvesnog vremena šta je učinio, očajni Grigorije nalaže podanicima da ga okuju za stenu kako bi ispaštao svoje grehe. Božijom milošću ga nakon sedamnaest godina nalaze dva duhovnika, oslobađaju ga i odvođe u Rim, gde voljom naroda biva izabran za papu. Tu se ponovo sreće sa majkom koja poput njega živi u pokajanju, odlučna da ostatak života provede pokorno služeći Bogu.

U romanu *Siroti Hajnrih*, čija se radnja zasniva na biblijskoj legendi o Svetom Silvestru, takođe je prisutan motiv krivice i pokajanja. Glavni junak Hajnrih, plemić koga krasi viteške vrline, biva stavljen na iskušenje kada iznenada oboli od lepree. Dok svi smatraju da mu nema spasa, jedan lekar iz Salerna veruje da bi ga mogla izlečiti dobrovoljna žrtva nevine devojke. Saznavši za tu mogućnost, ćerka seljaka kod kog se u očajanju sklonio, iz ljubavi pristaje da za njega položi život. Ganut njenom lepotom i spremnošću da se žrvuje, Hajnrih odustaje od pokušaja izlečenja i miri se sa skorom smrću. Bog se, međutim, smiluje nad njim i vraća mu zdravlje. Prebrodivši bolest i iskušenja, kao i staleške razlike, Hajnrih i devojka zaslužuju sreću i stupaju u brak.

Volfram fon Ešenbah (Wolfram von Eschenbach 1170–1220), istočnofranački plemić i jedan od značajnijih pesnika srednjeg veka, proslavio se obimnim romanom *Parsifal* (*Parzifal*, 1200–1210). U njemu je po uzoru na Kretjena de Troa, spojivši sage o kralju Arturu i Svetom gralu, opisao razvojni put glavnog junaka od naivnog mladića do uzornog viteza, sudbinski predodređenog da postane čuvar Svetog grala. Preduslov za njegov

sazrevanje jesu brojna iskušenja na koja Volfram stavlja svog glavnog junaka, period sumnji i raskida sa Bogom i svetom, koji će Parsifal uspešno prebroditi na kraju dela. Dok preispituje sebe i svoj odnos prema Bogu, Parsifalu polazi za rukom da uspostavi ispravan odnos sa svetom oko sebe, a prosvetljenje koje doživljava omogućiće mu da doživi zasluženu sreću. Iako centralnu temu čini unutrašnji sukob i razvojni put glavnog junaka, delo obiluje brojnim zabavnim epizodama u kojima su opisani neverovatni doživljaji i fantastične avanture glavnog junaka.

Posle smrti Parsifalovog dede Gandina, njegov stariji sin nasleđuje kraljevstvo, dok mlađi Gahmuret odlazi u viteški pohod. Odbranivši od neprijatelja zemlju Zazamank, ženi se kraljicom Belakanom i postaje kralj. Željan novih avantura, on napušta ženu koja mu nedugo potom rađa sina Fajrefica. Po povratku u Evropu, neverni Gahmuret ženi se kraljicom Herceloyd, ali i nju ubrzo ostavlja zbog odlaska u rat u kojem će smrtno stradati. Ozlojeđena Herceloyd zaklinje se da će zaštititi sina Parsifala i po svaku cenu ga sprečiti da pođe očevim stopama. Iako zbog toga žive povučeno u šumi, Parsifal, u slučajnom susretu sa vitezovima koji su se uputili na dvor kralja Artura, odlučuje da im se pridruži. Njega će u toku jedne od brojnih avantura put odvesti u začarani zamak Gral, gde doživljava neobična iskustva i upoznaje starog čuvara Svetog grala, svog strica Anfortasa, koji živi u isčekivanju nepoznatog viteza koji će ga zameniti na tom zadatku. Prema proročanstvu će to biti omogućeno onome koji se raspita za njegovu retku bolest, kao i za razne čudne pojave u zamku. Ne znajući da to treba da učini, Parsifal propušta priliku da ispuni svoju sudbinu i postane novi čuvara grala.

Ogorčen i odbačen od strane vitezova, Parsifal naredne godine provodi huleći na Boga, zbog čega biva stavljen na razna iskušenja. Tek nakon što doživi pokajanje i povrati veru, saznaće da je baš njemu namenjena uloga novog čuvara grala. Posle niza borbi iz kojih izlazi kao pobednik, poći će mu za rukom da povrati ugled i opet bude primljen među vitezove okruglog stola.

U pretposlednjoj knjizi opisan je njegov susret sa moćnim paganskim vitezom i vladarem brojnih država, sa kojim se, ne znajući da mu je to polubrat Fajrefic, Parsifal upušta u borbu. Njihov sukob, koji simbolično predstavlja sukob hrišćanstva i pagantstva, završiće se izmirenjem braće, koja potom zajedno odlaze u dvorac Gral, gde će Fajrefic primiti hrišćanstvo, a Parsifal konačno postati novi čuvar Svetog grala.

Prikaz Volframa fon Ešenbaha sačuvan u *Velikom Hajdelberškom rukopisu*
(*Manesser Handschrift*, 1300–1340)

Legenda o Svetom gralu tema je i epskog fragmenta *Titurel*, koji pripoveda priču o prvom čuvaru grala. Želeći da prikaže utopiju novog, na hrišćanske vrednosti usmerenog viteškog društva, Volfram, često oholim vitezovima kralja Artura, svesno suprotstavlja vitezove Svetog grala, koji za razliku od njih, postupaju u skladu sa hrišćanskom etikom i njenim idealima.

Nedovršen je ostao i ep *Vilehalm* (*Willehalm*), za koji mu je građu pružila jedna francuska saga o borbi grofa Vilehalma od Oranše i bezbožnog kralja Tibalda. Iako opisuje sukob hrišćana i pagana, Volfram nipošto ne zagovara mržnju prema nevernicima, već se zalaže za humanost, pravdu i toleranciju među pripadnicima različitih vera.

Za razliku od Hartmana i Volframa, u čijim delima je naglasak na obuzdavanju vitezove ratobornosti i njegove želje za dokazivanjem, Gotfrid fon Štrasburg (Gottfried von Straßburg, kraj XII i početak XIII veka) tematizuje u viteškoj kulturi jednako prisutan i važan motiv suzbijanja telesne strasti. Njegovo najznačajnije delo, nedovršeni roman *Tristan*, nastalo je oko 1210. godine po uzoru na delo Tomasa od Britanije (Thomas d'Angleterre, XII vek), francuskog pesnika, za koga se veruje da je jedno vreme bio u službi engleskog kralja.

Tristan, sestrić kralja Marka od Kornvola, posle smrti roditelja odrasta u porodici očevog vernog prijatelja. Nakon što ga nepoznati ljudi odvedu na dvor kralja Marka, on otkriva istinu o svom poreklu, postaje vitez i odlučuje da osveti oca tako što se vraća u svoju zemlju, gde ubija njegovog neprijatelja Morgana. Po povratku na engleski dvor, kada izaslanik irskog kralja Morolta zatraži godišnji harač u vidu tridesetoro dece, pravdoljubivi Tristan i njega ubija, ali tokom bitke zadobija smrtonosnu ranu od otrovanog mača. Znajući da ga jedino Moroltova ćerka Izolda može spasiti, odlazi u Irsku, odakle se vraća izlečen. Pošto kralj Mark želi da se oženi lepom Izoldom, on nedugo potom šalje Tristana u Irsku, kako bi je isprobio. Tristan u bitci pobeđuje opasnog zmaja i nakon niza peripetija dobija pristanak Izoldinih roditelja da im ćerku povede u Englesku. Kraljica priprema čarobni napitak koji treba da poveže njenu ćerku i kralja Marka u doživotnoj ljubavi, i poverava ga rođaci koja sa Tristanom i Izoldom kreće na put. U trenutku nepažnje, ne znajući o kakvom se napitku radi, Tristan i Izolda ga popiju i zaljubljuju se jedno u drugo. Od tada se krišom sastaju, jedno vreme zajedno žive u šumskoj pećini, izbegavaju zamke koje im sumnjičavi kralj postavlja, sve dok ih on ne protera sa dvora. Tristan napušta Englesku i odlazi u Arundel, gde mu ondašnji knez u znak zahvalnosti za pomoć u ratu nudi ruku svoje ćerke Izolde Beloruke. Gotfridovo delo se

iz nepoznatog razloga ovde završava, a prema drugom izvoru, njih dvoje stupaju u brak. Kada Tristan u jednoj bitci po drugi put zadobije ranu od otrovnog koplja, znajući da lek imaju samo irska kraljica i njena ćerka Izolda, on šalje izaslanika u Englesku po nju kako bi ga izlečila. Njih dvojica se pritom dogovaraju da po povratku on raširi belo jedro na brodu ukoliko je Izolda sa njim, odnosno crno, ukoliko mu ne pođe za rukom da je povede. Ljubomorna Izolda Beloruka, strahujući da će ga izgubiti, govori iznemoglom Tristanu da je na brodu istaknuto crno jedro, zbog čega on razočaran umire. Stigavši prekasno, Izolda od Irske iz očajanja umire nad mrtvim voljenim.

Iako su nesrećna ljubav i čast centralne teme ovog romana, za razliku od glavnih protagonista u delima njegovih savremenika, Gotfridov junak ne žudi da se dokaže u ratu i bude prihvaćen od strane društva, već je usmeren na ostvarenje vlastitih želja. To pomeranje ukazuje na bitnu promenu u pogledu na svet i shvatanju ideala srednjovekovnog društva, kojom se nagoveštava pojava rane građanske književnosti. Bitna razlika uočava se i u načinu pripovedanja – gotovo čitav tekst prožet je komentarima i refleksijama, koji se u manjoj ili većoj meri odnose na samu fabulu. Sasvim neobičan za to doba i stoga od posebnog značaja je umetnuti ekskurs o savremenoj književnosti, u kojem Gotfrid iznosi svoje mišljenje o drugim pesnicima – svojim savremenicima, zbog čega mnogi ovo delo smatraju za važno svedočanstvo o tadašnjim kulturnim prilikama i neku vrstu prve nemačke istorije književnosti.

U vremenu posle 1220. godine dvorski roman postepeno gubi na značaju. Umesto originalnih stvaralaca javlja se više podražavalca navedenih autora, koji nisu ostavili dublji trag u istoriji nemačke srednjovekovne proze.

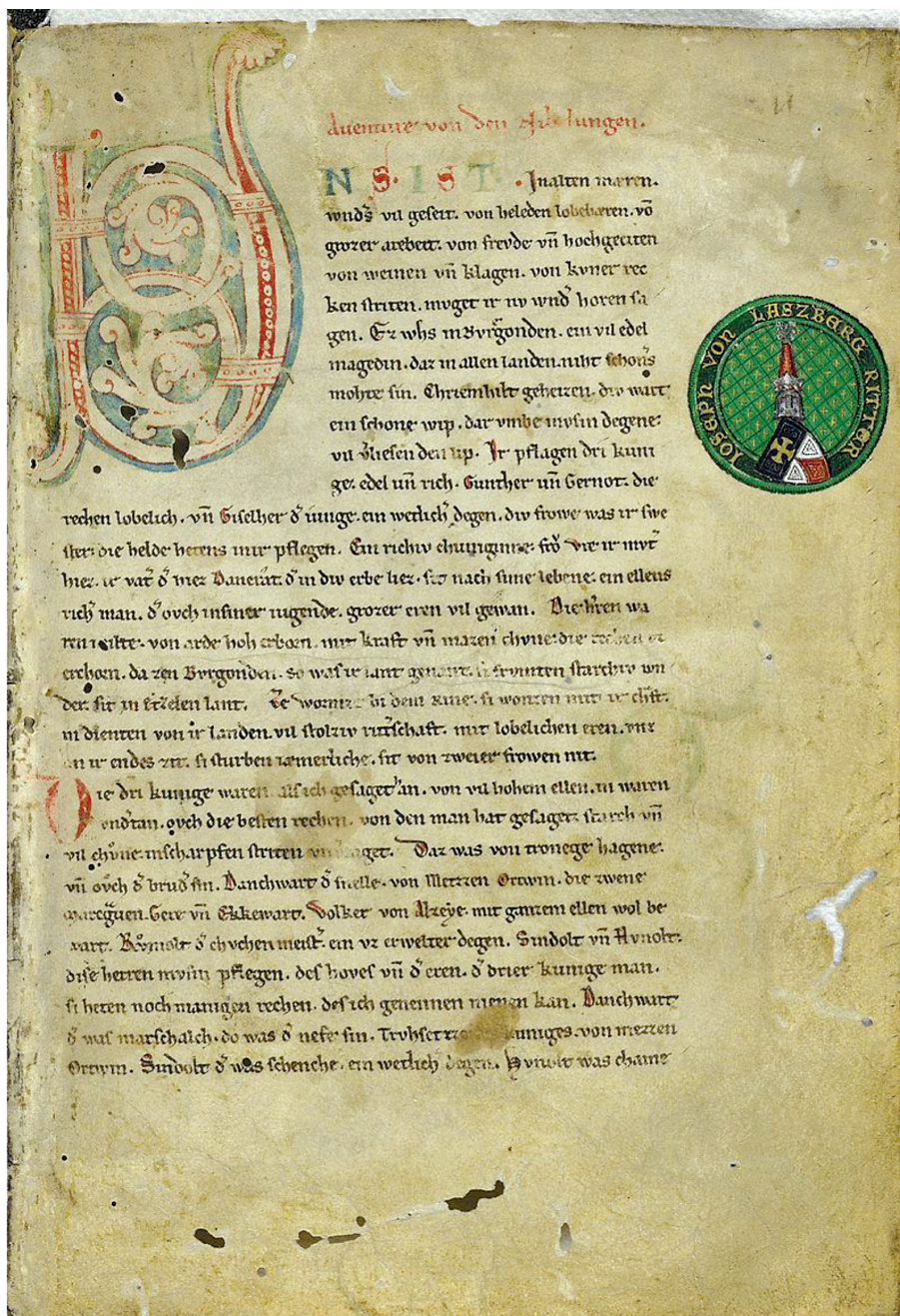
JUNAČKI EPOVI

Za razliku od dvorskih viteških epova čiji su pisci poznati, junački epovi su zapisi narodne poezije koja se s kolena na koleno prenosila usmenim putem, u čijem su očuvanju značajnu ulogu imali putujući pesnici. Građa ovih epova najčešće potiče iz starogermanskih saga i predstavlja mešavinu istorijskih činjenica i fikcije. Iako neretko bogate raznim neverovatnim dešavanjima i fantastičnim elementima, ove pesme najčešće daju književnu obradu značajnih istorijskih događaja, ratničkih podviga i bitaka u kojima se pojavljuju istorijske ličnosti iz raznih epoha – kraljevi, vladari i starogermanski junaci, opevani zbog svoje hrabrosti, plemenitosti i drugih vrlina.

Najpoznatiji i najproučavaniji junački ep, *Pesma o Nibelunzima* (*Nibelungenlied*), delo nepoznatog autora zapisano na srednjevisokonemačkom jeziku, nastalo je oko 1200. godine na bavarsko-austrijskom govornom području. Od doba romantizma, naročito otkako ju je Karl Simrok (Karl Simrock, 1802–1876) 1827. godine prepevao na savremeni nemački jezik, ova pesma se smatra nemačkim nacionalnim epom koji mnogi porede sa *Ilijadom*, ne bi li dočarali njen književno-kulturi značaj za nemačko govorno područje.

O tome koliko je ova saga u srednjem veku bila omiljena, svedoči činjenica da je sačuvana u 37 manje-više celovitih rukopisa (prepisi, prerade i dopune originala), koji potiču iz različitih vremena i sa više lokacija. Svi rukopisi nastali su u periodu od početka XII do početka XVI veka i obeleženi su slovima, pri čemu su najcelovitiji i najpoznatiji rukopisi A, B i C iz XIII veka.

Pesma je ispevana u tzv. *nibelunškoj strofi*, sačinjenoj od četiri duga stiha, pri čemu je svaki cezurom podeljen na dva polustiha. Osnova rima je u ravnomernom raspoređivanju naglašanih i nenaglašanih slogova (u svakom stihu ima po sedam naglašanih slogova). Rimuju se poslednji slogovi 1. i 2, i 3. i 4. stiha (parna rima – aa, bb).

Pesma o Nibelunzima, prva strana rukopisa
 iz 1220. godine

Pesma o Nibelunzima se sastoji od 39 pevanja, dok broj strofa varira od rukopisa do rukopisa (oko 2400 strofa). Radnja je podeljena na dve celine: prvu celinu čini prvih 19 pevanja, u kojima su opisani međusobni odnosi glavnih junaka – Sigfrida, Krimhilde, Guntera i Brinhilde, dok je u drugom delu, od 20. do 39. pevanja, opisana Krimhildina osveta zbog muževljeve smrti i propast Burgundana. Prvi deo temelji se na motivima drevnih germanskih saga o Nibelunzima, pa stoga sadrži bezbroj bajkolikih, fantastičnih elemenata, dok drugi uključuje izvesna istorijska zbivanja, mada u znatno izmenjenom obliku i adaptirana.

Građu za ovo delo pesnik *Nibelunga* pronašao je u dve stare german-ske sage, *Sagi o Brinhildi i Sigfridu* i *Sagi o Burgundanima*. Ove dve sage pesnik je spojio u ep o Nibelunzima, a vezu je uspostavio preko lika Krimhilde, burgundske princeze, sestre kralja Guntera koji je vladao u Vormsu. Na njegov dvor dolazi hrabri junak, kraljević Sigfrid, koji se u Krimhildu zaljubio samo na osnovu priča o njenoj spoljašnjoj i unutrašnjoj lepoti. Nakon što joj se godinu dana divio iz daljine, Sigfrid, opisan kao idealni vitez koji poštuje viteški kodeks časti i njegova pravila, odlučuje da načini prve korake kako bi joj se približio.

S namerom da prikaže Sigfridovo junaštvo i viteške vrline, pesnik u jednoj sporednoj epizodi (IV pevanje) opisuje rat protiv Saksonaca. Do tada su pojedinosti iz njegovog života, neobični podvizi i čudnovate priče bili delimično poznati samo Hagenu, vernom vazalu kralja Guntera. On je do Sigfridovog dolaska važio za najhrabrijeg viteza i neprikosnovenog junaka, dok mu je sada ugled ugožen, jer je prinuđen da živi u senci nizozemskog kraljevića. Suparnički odnos između ova dva viteza jeste glavni razlog Hagenove netrpeljivosti, koji, ne želeći da se pomiri s činjenicom da je neko drugi zauzeo njegovo mesto na dvoru, kasnije ubija Sigfrida. Iako se na takav čin prividno odvažio kako bi zaštitio ugled kraljice Brinhilde, koju je, zbog Sigfridove nepažnje i hvalisavosti, uvredila Krimhilda, jasno je da se iza ovog ubistva kriju lični interesi i Hagenova mržnja.

Za Sigfridov lik vezuju se brojne fantastične epizode i bajkoliki elementi, za koje će se ispostaviti da su od presudnog značaja za buduća zbivanja i dalji tok radnje. On je vlasnik nibelunškog blaga kojeg svi žele da se domognu, a to će kasnije biti još jedan od povoda za Krimhildinu osvetu. Takođe je u posedu čarobnog plašta koji ga čini nevidljivim, što će mu omogućiti da obmanom savlada Brinhildu i time pomogne Gunteru da se oženi njome, koji će mu po dogovoru za tu uslugu dati svoju sestru za ženu. Na ovom mestu, međutim, pesnik otkriva i najveću Sigfridovu tajnu koja potiče iz starih saga: on je u prošlosti, kako bi postao nepobediv, ubio zmaja

i okupao se u njegovoj krvi, ali mu je na pleća pao list lipe, zbog čega je na tom mestu ostao ranjiv.

Als von des Drachen Wunden floß das heiße Blut,
 Und sich darinne badete der kühne Recke gut,
 Da fiel ihm auf die Achseln ein Lindenblatt so breit:
 Da kann man ihn verwunden; das schafft mir Sorgen und Leid.⁷

Saznavši slučajno od Krimhilde za ovu njegovu slabu tačku, Hagen će to saznanje iskoristiti da u trenutku njegove nepažnje ubije Sigfrida.

Pesnik *Nibelunga* zanemario je deo priče iz stare sage, prema kojem su Sigfrid i Brinhilda u prošlosti bili ljubavnici, između kojih se isprečila Krimhilda. Ona mu je, upoznavši ga na jednom od dalekih pohoda i u želji da ga osvoji, dala čarobni napitak kako bi zaboravio Brinhildu. Pesniku *Nibelunga* nije u potpunosti pošlo za rukom da izbriše tragove te ranije verzije, pa se nagoveštaji i pojedini detalji iz ove starije priče povremeno naziru u delu. To je slučaj sa ljubomorom i suparništvom dveju princeza, ali i sa činjenicom da Sigfrid unapred ima brojna saznanja o zamku na Islandu, kao i o samoj Brinhildi.

Nakon što je prevarom osvojio Brinhildu, ona, iako naslućuje obmanu, pristaje da se uda za Guntera. Ovakav Sigfridov postupak, iako učinjen s namerom da pomogne prijatelju, nesumnjivo baca senku na njegov besprekoran lik. Tome doprinose i pojedini nagoveštaji koji ukazuju na to da nije samo prevario Brinhildu, već i samog Guntera. Da nije častan vitez bez mane potvrdiće i to što dešavanja na Islandu hvalisavo prepričava Krimhildi, kojoj povrh svega poklanja Brinhildin nakit, simbol devičanstva, koji je kao trofej sačuvao nakon zajednički provedene noći. To saznanje će Krimhilda kasnije iskoristiti da povredi i javno ponizi Brinhildu, što će Hagen, pod izgovorom da želi da obrani kaljevu i kraljičinu čast, dati povod i opravdanje da se reši Sigfrida.

Posle Sigfridovog ubistva, dok Brinhilda ponosno i oholo vlada, Krimhilda provodi godine u žalosti i molitivi, smišljajući način kako da se osveti. S namerom da je liši svake moći, Hagen joj uz Gunterovo odobrenje oduzima blago *Nibelunga* koje joj je pripalo nakon muževljeve smrti i potapa ga u Rajnu.

U drugom delu pesme, Krimhilda nakon dugog premišljanja pristaje da se uda za moćnog hunskog kralja Ecela (Atilu Hunskog), čime i sama postaje jedna od značajnijih vladarki svoga vremena. U daljem toku radnje konflikt između nje i Hagena postepeno se sa ličnog plana prenosi na od-

⁷ Simrock, Karl: *Das Nibelungenlied*, str. 122.

nose između Burgundana i Huna. Ne mogavši da Hagenu i porodici oprosti Sigfridovo ubistvo i oduzimanje nibelunškog blaga, Krimhilda, željna osvete, uspeva da ubedi muža da upriliče svečanost na koju trinaest godina kasnije pozivaju Burgundane. Iako je jedini prozreo njenu nameru, lukavi Hagen ipak ne uspeva da odvrati Burgundane od odlaska na hunski dvor. Priča kulminaciju dostiže na svečanosti tokom koje prema Krimhildinoj zamisli dolazi do sukoba i sveopšteg pokolja, u kojem tragično stradaju ne samo svi Burgundani, već i ona sama zajedno sa svojim sinom.

Kao i druge junačke pesme, *Pesma o Nibelunzima* opisuje deo isto-rijske stvarnosti koji je pesnik prepevao i oblikovao prema sopstvenom viđenju. Centralni motiv osvete omogućio mu je da od dve odvojene sage sačini novo delo, ali se u pesmi ipak javljaju određene nedoslenosti i nazi-ru slojevi radnje iz prethodnih verzija, koji se neretko mogu shvatiti samo ukoliko je čitalac odranije sa njima upoznat. Iako je motiv osvete zbog oduzetog blaga delimično zadržao, autor *Pesme o Nibelunzima* usredsredio je radnju pre svega na Krimhildinu sudbinu. Dok se u originalnoj sagi ona sveti Ecelu jer joj je ubio braću kako bi se dokopao nibelunškog blaga, on se ovde ne pojavljuje kao negativan lik, a Burgundani i Huni, koji su do tada živeli u prijateljskim odnosima, zaratiće isključivo zbog Krimhildine želje za osvetom. U sukob će biti umešani i najveći germanski vitezovi, a sama Krimhilda stradaće na kraju od mača slavnog junaka, starine Hildebranda.

Starogermanski heroji, ratnici iz doba Seobe naroda, predstavljeni su i ovde kao ponosni, hladnokrvni i bezosećajni. Kao u *Pesmi o Hildebrandu*, odbrana časti prikazana je kao najviši imperativ na vrednosnoj skali viteškog društva, jači od srca i svakog drugog osećanja, zbog čega su junaci ovih epskih dela spremni da prihvate sve posledice, pa makar one bile i potpuno uništenje i smrt. Smatrajući poniženjem to što mač nad najboljim junakom, Hagenom, pa makar mu on bio i neprijatelj, drži žena, Hildebrand se ne libi da hladnokrvno presudi Krimhildi.

I pored prikaza surovosti ovih junaka, pesnik je prvenstveno želeo da istakne starogermanske uzore plemenitosti, pravičnosti i časti, naročito u vremenima kada su međusobni sukobi feudalaca, pljačke, izdaje, čak i politička ubistva, uzeli maha i degradirali dotadašnje vrednosti. Zanimljiv je i pesnikov stav prema hrišćanstvu i ulozi vere u životu njegovih junaka. Iako se formalno drže hrišćanskih običaja poput odlaska u crkvu, oni svojim postupcima ne pokazuju da su vernici u pravom smislu niti poseduju hrišćanske vrline. Pesnik *Nibelunga* i time dočarava u kojoj meri želja za moći, ratobornost i preterano osećanje časti mogu imati pogubne posledice, čime dovodi u pitanje idealizovane osobine feudalno-viteške kulture i srednjeg veka.

Kudrun ili *Pesma o Gudrun* (*Gudrunsage*), ep nepoznatog autora iz XIII veka napisan na srednjovisokonemačkom jeziku, drugi je najznačajniji viteški ep nemačke srednjovekovne književnosti. Za razliku od *Nibelunga*, ovaj spev sačuvan je samo u jednom primerku u *Ambraškom zborniku junačkih pesama* (*Das Ambraser Heldenbuch*), s početka XVI veka. Rukopis zapisan na neispisanim listovima između *Nibelunga* i speva *Biterolf*, pronašao je i 1817. godine objavio numizmatičar i arheolog Alojz Primiser (Alois Primisser, 1796–1827).

Ep *Kudrun* sastoji se od 32 pevanja, sa 1705 neujednačenih strofa, od kojih je većina u takozvanoj *Kudrun strofi*, sastavljenoj od četiri duga stiha podeljena cezurom, dok je rima parna.

Ovaj junački ep, nastao oko 1230/40. godine na bavarsko-austrijskom govornom području, takođe se sastoji od dve priče, za koje se veruje da su bile zasebne starogermanske sage. Prateći tok radnje, njega je moguće podeliti na tri međusobno povezane celine: priču o Kudruninom dedi Hagenu, priču o njegovoj ćerki Hildi, gde je već nagoveštena Kudrunina sudbina, i priču o Kudrun, po kojoj je pesma dobila naziv.

U prvom delu opisano je kako je za vreme jedne svečanosti na dvoru irskog kralja Sigebanda mitološko biće grifon – ptica s orlovom glavom i telom lava – otela mladog princa Hagena i odvela ga u pećinu, gde on, sa još tri otete devojkice, provodi naredne godine. Kada dovoljno stasa, budući junak Hagen uspeva da ubije grifona i da sa devojkama pobegne brodom u Irsku. On se potom ženi jednom od njih – Hildom, sa kojom dobija ćerku, koja po majci dobija ime. Kada mlada Hilda stasa za udaju, Hagen svečano objavljuje da će ruku ćerke dati onom proscu koji uspe da ga savlada u borbi.

U nastavku priče pojavljuje se Hetel, mladi kralj nepoznate države Hegelinga, kome na dvoru pripovedaju sve najlepše o Hildi, savetujući ga da je prosi. S namerom da mu lukavstvom dovedu Hildu, on šalje u Irsku tri svoja vazala prerusena u trgovce. Nasevši na njihovu priču, Hagen im pruža gostoprimstvo na dvoru, gde uz pomoć raznih lukavstava uspevaju da zadobiju njegovo i Hildino poverenje. Jednom od njih uspeva da ubedi Hildu, željnu avanture, da se krišom ukrca na njihov brod i pođe s njima kod Hetela. Međutim, razjareni Hagen ih sustiže već sledećeg dana i među njima izbija žestoka borba. Na Hildino insistiranje, oni se mire i ona se uz očev pristanak udaje za Hetela.

Oni dobijaju dvoje dece, sina Ortvina i ćerku Kudrun koja, takođe izrasta u pravu lepoticu. Za njenu ruku se bore tri prosca: Sigfrid, Hartmut i Hervig, ali ih ona svu trojicu odbija. Međutim, uporni Hervig ne želi da se povuče. Nakon borbe sa Hetelom, njih dvojica se mire, a Kudrun pristaje

da se uda za njega. Tokom njegovog odsustva, u zemlju koja je ostala bez odbrane najpre upada odbijeni prosac Sigfrid. Hetel odlazi u pomoć zetu, ali u međuvremenu drugom odbijenom proscu Hartmutu i njegovom ocu Ludvigu, kralju Normandije, uspeva da otmu Kudrun i njene družbenice. Hetel, Hervig i Sigfrid se potom mire i zajedno odlaze u borbu protiv otmičara, tokom koje kralj Ludvig ubija Hetela i uspeva da otete žene odvede u Normandiju.

Narednih trinaest godina Kudrun ostaje na normandijskom dvoru verna Hervigu, uporno odbijajući da se uda za Hartmuta, zbog čega je njegova majka Gerlinda zlostavlja i primorava da radi najteže poslove. Međutim, dok jednog dana pere veš na plaži, ona otkriva da su u zemlju s vojskom, krišom stigli Hervig i Ortvin, kako bi je izbacili iz zatočeništva. Nakon brojnih borbi i peripetija tokom kojih stradaju kralj Ludvig i zla kraljica, Hegelinzi se sa zarobljenicima vraćaju kući. Na velikoj svečanosti upriličenoj povodom Kudruninog i Hervigovog venčanja dolazi do sveopšteg izmirenja i proslave sklapanja još tri braka među pripadnicima dotad zavađenih strana, pa otuda ovaj ep više podseća na bajku nego na starogermanske sage, za koje se zna da su retko imale srećan kraj.

Za razliku od *Pesme o Nibelunzima*, ep *Kudrun* obiluje srednjovekovnim hrišćanskim elementima praštanja i mirenja. Taj zadatak je pre svega poveren ženskim likovima, kojima, za razliku od junakinja *Nibelunga*, uspeva da svojom blagošću stišaju uzavrele strasti i izmire junake zavađenih strana. Na ovaj način prikazani likovi bili su bliži savremenicima i više su odgovarali tadašnjoj slici žene, nego što je to bio slučaj s hladnokrvnom i surovom osvetnicom Krimhildom. Takođe, prikazom uspešno prevaziđenog sukoba i srećnim završetkom priče, pisac napušta dotadašnju tradiciju narodnog viteškog epa, iz čega proizilazi da mu je namera pre svega bila da naglasi važnost poštovanja hrišćanskih vrednosti i srednjovekovnog verskog ideala.

Iz istog vremena sačuvan je izvestan broj epskih pesama, u kojima su opevani život i osvajanja Ditriha od Berna (Theoderich der Große, 454–526), koji je bio kralj Istočnih Gota. Tvorci ovih pesama, nastalih verovatno u Austriji oko 1250. godine, uglavnom su bili anonimni putujući pesnici poznati kao špilmani.

Ditrih od Berna, koji je 493. godine u bici kod Ravene pobedio germanskog poglavara i vladara Italije Odoakara, bio je poput Karla Velikog i kralja Artura dugo omiljena ličnost srednjovekovnih književnih tvorevina u jugoistočnom delu nemačkog govornog područja. Međutim, za razliku od ova dva junaka, Ditrih je obično predstavljen kao aktivni učesnik svih

zbivanja u pesmama, koje su najčešće pevane o njegovim borbama i hrabrim pustolovinama ili o njegovom bekstvu iz Berna i izgnanstvu kod Huna.

Pred kraj XIII veka epsko narodno pesništvo gubi na značaju i popularnosti, ali i dalje živi kao sastavni deo narodnog usmenog predanja. Nakon izuma štampe brojne junačke pesme pretočene su u proznu formu i umnožene, postavši tako deo omiljene literature širokog čitalačkog kruga. Narodna poezija i njene tvorevine ponovo će postati predmet interesovanja u XIX veku, kada će u doba romantizma, pisci, podstaknuti Napoleonovim osvajanjima, utehu nalaziti u nemačkoj prošlosti i tradiciji, tražeći inspiraciju u drevnim legendama i sagama, nacionalnoj istoriji i idealizovanom nemačkom srednjem veku.

NEMAČKA KNJIŽEVNOST U KASNOM SREDNJEM VEKU

U toku kasnog srednjeg veka evropski kontinent zahvatile su krupne ekonomske, političke i kulturne promene, koje su za posledicu imale postepeno opadanje viteške kulture i jačanje građanskog društva. Usled napretka zanatstva i trgovine gradovi postaju novi centri privrede i kulture, čiji je nosilac osnažena građanska klasa. Slabljenjem značaja dvorova i urušavanjem njihove moći, mnogi vitezovi su osiromašili i stoga bili primorani da se na nečastan način izdržavaju, zbog čega viteška kultura gubi svoj raniji ugled. Njen ideal postepeno zamenjuje novi građanski ideal, sa vlastitim sistemom vrednosti i svojim specifičnim normama i pravilima.

Iako je crkva i dalje presudno uticala na formiranje pogleda na svet srednjovekovnog čoveka, u književnosti i kulturi sve je uočljiviji prodor svetovnih elemenata. Tome su u velikoj meri doprinela nova saznanja iz oblasti prirodnih nauka poput matematike i astronomije, ali i brojna druga naučna dostignuća koja su odigrala značajnu ulogu u postepenom oslobađanju čoveka od jednostranog teološkog viđenja sveta.

Društvene promene koje su pratile razvoj gradova odrazile su se na etiku i moral, pa je u književnosti kasnog srednjeg veka primetno veće prisustvo vedrijih i senzualnijih tema i motiva. Nova svetovna literatura zabavnog karaktera obuhvatala je šaljive pesme, priče i pozorišne komade, neretko grubog humora na granici parodije, ali i razna dela didaktičkog i moralizatorskog sadržaja, čije je omiljeno izražajno sredstvo bila alegorija, po pravilu zastupljena u basnama, kratkim pričama, satiričnim pesama i izrekama (*Spruchdichtung*).

U književnosti u kojoj i dalje preovlađuje religiozni, moralni ton, takođe se javlja vidno diferenciranje i razilaženje. Uporedo s razvojem opštekritičkog odnosa prema crkvi, dolazi i do distanciranja od sholastičkog, apstraktno-filozofskog doživljaja religije, što za sobom povlači udaljavanje od narativa zvanične crkve i bekstvo u subjektivnost i misticizam.

Za razliku od filozofskog tumačenja religije, misticizam je individualno iskustvo i lični doživljaj Boga, vizionarska i čulna spoznaja apsolutne stvarnosti, koja nije naučne i racionalne prirode. Mistik odbacuje vezu sa spoljašnjim svetom, nastojeći da preko osećanja intuitivno spozna Boga i sa njim ostvari jedinstvo.

Među predstavnicima misticizma na nemačkom govornom području posebnu ulogu imali su Majstor Ekhart i Jakob Beme, kao i monahinje Hildegard fon Bingen i Mehthild fon Magdeburg.

Hildegard (Hildegard von Bingen, 1098–1179), široko obrazovana intelektualka od velikog uticaja, pesnikinja i kompozitorka, smatra se prvom predstavnicom misticizma u Nemačkoj i začetnikom prirodne medicine. Rođena je u plemićkoj porodici kao deseto dete, zbog čega su je roditelji po tadašnjem običaju poslali sa četrnaest godina u manastir. Nakon smrti svoje starateljke Jute, Hildegard stupa na čelo manastirske zajednice, koju 1150. godine preseljava u mesto Bingen na Rajni.

Hildegard je od rane mladosti tvrdila da ima neobične vizije. Iako se u početku tome protivila, na nagovor pripadnica svog reda pristaje da ih zapisuje. Kada se glas o njoj proširio izvan granica Nemačke i stigao čak do Rima, papa je u Bingen poslao komisiju da ispita verodostojnost njenih tvrdnji. Komisija je nakon posebnih ispitivanja ustanovila da Hildegard zaista ima natprirodna mistična iskustva. Od tada pa do kraja života, obrazovana i harizmatična opatica iz Bingena uživala je veliki ugled ne samo kod predstavnika svetovne vlasti i crkvenih velikodostojnika, već i kod samog pape.

Iako je propovedala na nemačkom, Hildegard je svoja glavna dela napisala na latinskom jeziku. Svoje vizije je opisala i protumačila u tri knjige koje su oslikale i bogato ukrasile opatice njenog reda. U delima *Znati put* (*Scivias*), *Knjiga životnih zasluga* (*Liber vitae meritorum*), *O božjim radovima* (*De operatione Dei*) ili *Knjiga proročkih radova* (*Liber divinorum operum*) pokušala je da opiše i protumači svoja priviđenja i da dočara fizičke senzacije kojima su bila praćena njena mistična iskustva.

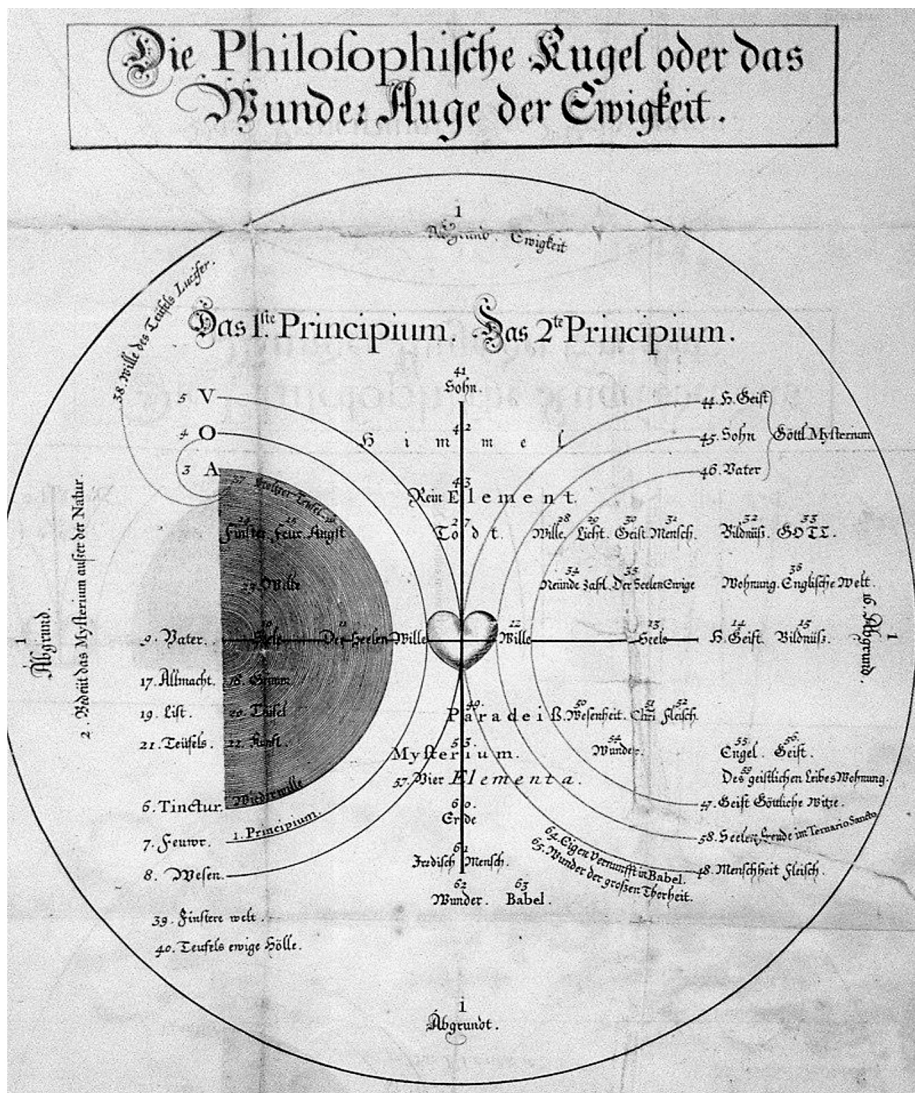
Ova svestrana i nadarena autorka ostavila je iza sebe i oko osamdeset muzičkih dela – oratorijuma i drugih kompozicija, kao i brojne radove iz botanike i geologije. Pored toga što se smatra jednom od začetnica prirodne i holističke medicine, Hildegard je sačinila i neku vrstu alternativnog pisma. Zbog ugleda koji je uživala, držala je predavanja širom Nemačke i vodila pregovore s vladarima, što je, imajući u vidu položaj žena u srednjem veku, bila izuzetna retkost. Iako su tri pokušaja njene kanonizacije propala, nezvanično je proglašena sveticom.

O životu Mehthild (Mechthild von Magdeburg, 1207–1282) gotovo da nema pouzdanih podataka. Poput Hildegard i ona je jako rano, sa dvanaest godina, doživela prvo mistično iskustvo. U obimnom i kompleksnom delu *Tekuće svetlo božanstva* (*Das fließende Licht der Gottheit*) snagu božanske ljubavi Mehthild metaforički opisuje kao svetlost, govori o otelotvorenju Boga u Hristu i njegovoj žrtvi, sa kojom se, živeći u strogom asketizmu, nastojala da poistoveti. U delu je osetan uticaj viteške ljubavne lirike, koji, pretočen u produhovljenu, ali ekstatičnu poeziju, govori o samoodricanju i mističnom stapanju duše sa Bogom. Pored opisa vizija, molitvi i himni, Mehthild je zapisala i brojne kratke priče i epizode iz svog života.

Iako se njegovo učenje može shvatiti kao misticizam samo u onoj meri u kojoj odstupa od tradicionalnog crkvenog učenja, dominikanski sveštenik, filozof i teolog, poznat kao Majstor Eckhart (Meister Eckhart, 1260–1328) ušao je u istoriju kao najznačajniji mistik kasnog srednjeg veka. Rođen verovatno u Tiringiji u ritterskoj porodici, široko obrazovanje stekao je na najznačajnijim univerzitetima svoga vremena, a na Univerzitetu u Parizu gde je jedno vreme bio predavač, stekao je zvanje majstora. Oslanjajući se na neoplatonistička učenja, propovedao je da je svet i sve u njemu, kao i sam čovek, ovaploćenje Boga i njegova manifestacija. Suprotstavivši se svojim učenjem tradicionalnom poimanju Boga i religije zvanične crkve, postao je žrtva progona inkvizicije. Godine 1327, nakon što je inkvizitorska komisija obustavila suđenje koje je protiv njega vodila u Kelnu, pozvan je pred papu u Avinjon, gde mu se od 1328. godine gubi svaki trag.

Zbog svog širokog obrazovanja, Majstor Eckhart zauzimao je razne visoke položaje u okviru dominikanskog reda, ali je i tokom celog života kao putujući propovednik držao predavanja širom Nemačke. Ekhard je svoja dela pisao kako na latinskom tako i na nemačkom jeziku. Želja mu je bila da svoje ideje približi običnom, manje obrazovanom narodu, jer je bio uveren da istina svima mora biti dostupna. Njegova najpoznatija dela na nemačkom jeziku su *Govori razlikovanja* (*Reden der Unterweisung*) i *Knjiga božanske utehe* (*Das Buch der göttlichen Tröstung*), kao i brojne pesme i propovedi, dok je na latinskom jeziku ostao nedovršen obimni *Opus tripartitum*.

Ekhartovo učenje propovedali su i širili njegovi učenici, takođe pripadnici dominikanskog reda, Johanes Tauler (Johannes Tauler, 1300–1361) i Hajnrh Zojze (Heinrich Seuse, 1295–1366), a u novije vreme ispituje se i dokazuje njegov uticaj na reformatora Martina Lutera (Martin Luther, 1483–1548), koji je i sam tvrdio da je bio pod snažnim uticajem Taulerovih propovedi.

Jakob Beme – Filozofska kugla ili Dva principa (1682)

Najpoznatiji predstavnik misticizma u XVI i XVII veku Jakob Beme (Jakob Böhme, 1575–1624), po zanimanju obućar, bio je i najznačajniji filozof svoga vremena. I pored slabog obrazovanja, samoukom Bemeu pošlo je za rukom da izgradi koherentan filozofski sistem zasnovan na panteizmu i hrišćanskoj teozofiji, čija je glavna pretpostavka jedinstvo Boga, prirode i čoveka. Beme je smatrao da svaka stvar u svetu ima svoju suprotnost i da se sve, pa i sam ljudski život, odigrava kroz neprekidnu borbu dva principa – dobra i zla. Svoje učenje prvi put je formulisao 1612. godine u delu *Aurora ili jutarnje rumenilo na istoku (Aurora oder Morgenröte im Aufgang)*, zbog čega se sukobio sa vlastima i zvaničnom crkvom koja ga je optužila za jeres. Nakon godina ćutanja tokom kojih je u tajnosti nastavio da piše, 1619. godine objavljuje *Opis tri principa božijeg bića (Die Beschreibung der drei Prinzipien göttlichen Wesens)*, kao i veliki broj spisa među kojima se posebno ističe *Put Hristu (Weg zu Christo)*, 1624).

Iako je već za života imao brojne pristalice, Beme je izvršio snažan uticaj na potonje generacije sledbenika, a posebno interesovanje za njegovo delo pokazali su na početku XIX veka predstavnici ranog romantizma Novalis (1772–1801) i Ludvig Tik (Ludwig Tieck, 1773–1853).

Književno stvaralaštvo mistika istupilo je iz kruga uobičajene duhovne književnosti srednjeg veka i u velikoj meri potisnulo doktrinarna stano- višta klasičnih teoloških i sholastičkih dela. Uporedo sa delima mistika, tokom XIV i XV veka sve više se razvija i verska narodna poezija, zasnovana na prepevima latinskih i starih nemačkih crkvenih pesama.

Nije se, međutim, samo verska poezija približavala narodnom duhu; visoka viteška ljubavna lirika se takođe prilagođavala novom pogledu na svet, osećanjima i afinitetima građanskog staleža. Već je Najdhart fon Rojental izmestio minezang sa riterskih dvorova u seosku sredinu, a s razvojem građanskog društva, viteška poezija doživljava nova preinačenja. Prevaždeni viteški ideal postepeno zamenjuje građanski, a nepristupačnu i hladnu dvorsku damu – građanka. Ova tendencija uočljiva je naročito u delima dvojice pesnika iz sredine XIV veka, austrijskog plemića i državnika Huga fon Monfora (Hugo von Monfort, 1357–1423) i njegovog savremenika Osvalda fon Volkenštajna (Oswald von Wolkenstein, 1377–1445), koje mnogi smatraju poslednjim predstavnicima minezanga.

Izvorna narodna poezija takođe se menjala i razvijala prilagođavanjem novom narodnom duhu. Retko je imala individualna obeležja, uglavnom je opevala neke opšte sadržaje, prirodne pojave, razne životne nedaće, ljubavnu bol i smrt, ali i srećne događaje poput svadbi i veselja. Takođe je,

sledeći nemačku tradiciju, često veličala istorijske ličnosti i događaje, slavila pobeđe u bitkama i hrabrost vladara i ratnika.

Izvođači narodnih pesama najpre su bili anonimni putujući pesnici, učitelji, studenti ili obični ljudi iz naroda. Međutim, tokom XV i XVI veka oni se poput zanatlija u gradovima najpre udružuju u bratstva, a potom i sebe nazivaju majstorima – *Meistersänger* ili *Meistersinger*. To pre svega čine kako bi se izdvojili od neškolovanih autora, koji, za razliku od njih, nisu poznavali sedam slobodnih veština i nisu prošli strogo obrazovanje u školama majsterzanga.

Među prvim predstavnicima majsterzanga ističu se Muskatblüt (Muskatblüt, 1380–1438), autor velikog broja religioznih, satiričnih i ljubavnih pesama sa poučnim težnjama, Hans Rosenplit (Hans Rosenplüt, 1400–1460), pisac karnevalskih igara, šaljivih i satiričnih pesama i Mihael Behajm (Michael Beheim, 1416–1474), poznat po tri hronike u stihovima i brojnim pesmama, kao i po jednoj satiri o čuvenom grofu Drakuli. U Behajmovom pesništvu se već jasno naziru sve osobenosti pevanja majstora, kako u pogledu forme tako i sadržaja, zbog čega se za njegovo delo može reći da predstavlja prelaz prema školski organizovanom pevanju majstora.

Osnovane sredinom XV veka, ove škole proizašle su iz pomenutih udruženja i bratstava, čiji su članovi najpre želeli da svojim pevanjem doprinesu verskoj službi. Najčešće predstavnici zanatskog sloja, kojima čvrsta organizacija i stroga hijerarhija unutar cehova nije bila strana, majsterzengeri su negovali tradiciju i strogu formu minezanga. Tematika njihovih pesama bila je u početku pretežno religioznog i moralizatorskog karaktera, ali je s vremenom sve više zamenjuju šaljive i satirične teme, čime se poezija majsterzanga približava ukusu publike i interesovanjima širokih narodnih masa.

U ovim strogo uređenim pevačkim školama organizovanim poput cehova vladalo je uverenje da je umetničko stvaranje nešto što se radom i vežbom da naučiti. Od budućeg pevača očekivalo se da najpre ovlada takozvanom „tabulaturom”, tačno utvrđenim pravilima koja će, dok stvara pesme, strogo slediti. U kojoj meri se učenik pridržava tabulature, pomno su pratili „merkeri”, vodeći računa o istupanjima i greškama. Merkeri nisu samo ocenjivali savladana pravila i veštine, već su vodili računa i o tome da li pesma sadrži određenu moralnu pouku, koja je naročito u godinama posle reformacije trebalo da odgovara hrišćanskim vrednostima propovedanim u Luterovoj Bibliji. Za uspešno izvedenu pesmu budućí majstori dobijali su nagrade u vidu venca ili krune, koji su simbolično odražavali dostignuti stepen u školovanju i savladano pesničko umeće.

Škola majsterzanga (1637)

Tehniku pisanja stihova istovremeno su izučavali polaznici na različitim stupnjevima školovanja: „učenici” su se tek upoznivali sa pravilima tabulature da bi tek kada ovladaju njima, postali „školski prijatelji”. „Pevačem” bi se mogli nazvati pošto nauče da izvode pesme ranijih majstora, a „pesnikom” kada na poznatu melodiju napišu pesmu. Ako bi naučili da uz određenu inovaciju samostalno napišu kako stihove tako i melodiju uz koju bi izvodili svoju pesmu, stekli bi najviše zvanje „majstora”.

Budući majstori izvodili su svoja dela javno, najpre u crkvama posle službe, a potom i na gradskim trgovima. Nastalo u XIV veku u Majncu, pevanje majstora ubrzo se proširilo širom zemlje, ponajviše u srednjoj i južnoj Nemačkoj. U XV veku najznačajnija škola majsterzanga bila je u Nirnbргу, a među njenim predstavnicima su se posebno isticala dvojica majstora – Hans Folc i Hans Zaks.

Berberin Hans Folc (Hans Folz, 1450–1515) došao je 1459. godine u Nirnberg, gde se veoma brzo proslavio kao pevač, a potom i kao reformator majsterzanga. Imao je dovoljno smelosti da u majsterzang unese nove melodije i motive, kojima se borio protiv oveštalog i nekreativnog stvaralaštva. Oko sto Folcovih pesama, uglavnom religiozne sadržine, iskazuju njegovo interesovanje za teologiju i želju da običnom narodu približi teološko-filozofska učenja i sadržaje Biblije. Zbog takvih težnji zamerio se zvaničnoj crkvi, koja je smatrala da joj majsterzenger svojim tumačenjem Svetog pisma podriva autoritet.

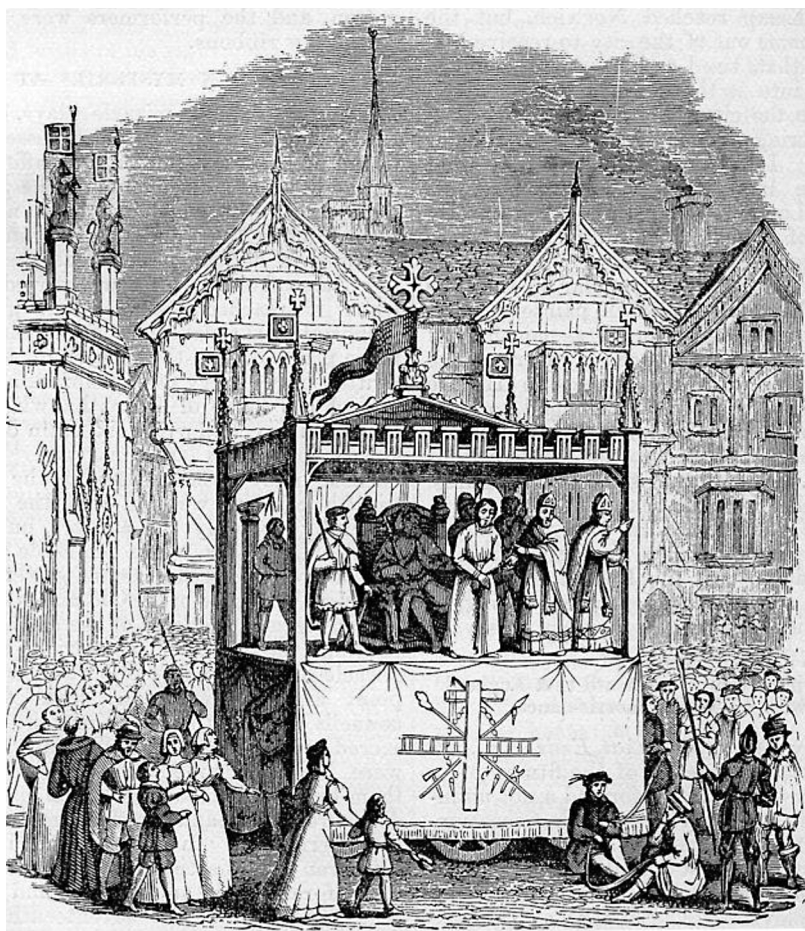
Za najznačajnijeg predstavnika majsterzanga smatra se nirnberški obućar Hans Zaks (Hans Sachs, 1494–1576). Njegovo obimno delo obuhvata preko šest hiljada pesama uglavnom poučnog karaktera, letke, dijaloge, izvestan broj kratkih priča i dramskih prizora, među kojima posebno mesto zauzimaju karnevalski komadi. Zaks se svesno opredelio za kratke forme jer je pre svega želeo da dopre do što većeg broja čitalaca. Velikoj popularnosti ovog autora doprinelo je i masovno štampanje njegovih dela, s izuzetkom pesama majsterzanga pošto su smatrane privatnim vlasništvom škola u kojima su nastale. U obilju njegovih dela mnoga nisu dostigla visoku umetničku vrednost, pri čemu se stiče utisak da ni sam Zaks nije previše mario za to. Želja mu je bila da kao „poeta moralnosti” umetničkim sredstvima zabavi i edukuje neobrazovan narod, rukovodeći se maksimumom da uzvišeni cilj opravdava sredstvo. Kao posvećeni pristalica reformacije, bez dubljeg kritičkog promišljanja što je bio slučaj kod Folca, s velikim žarom je zagovarao Luterovo učenje pretvorivši nirnberški majsterzang u glasilo reformacije i protestanzima. S tom namerom nije napisao samo brojne letke i dijaloge, već je i u skladu s pravilima majsterzanga prepevao čitave pasuse Luterove Biblije. U pesmama je posebno naglašavao značaj rada i zajedništva među ljudima, koje je zbog sve većih podela u Nirnbergu smatrao preduslovom za prosperitet i miran suživot njegovih građana. S razvojem novčane privrede i konkurencije među zanatlijama su zavladao nepoštenje i gramzivost, zbog čega se razočarani Zaks povukao, trajno odustavši od svojih ideala i utopijskih vizija harmonične gradske zajednice.

Zbog strogog poštovanja pravila i shvatanja umetnosti kao zanata koji se vežbom može savladati, poezija majsterzanga je u umetničkom pogledu bila kruta i ograničena, ali se uprkos tome održala dugi niz godina.

Poput majsterzanga, iz društvenog sloja zanatlija potekle su i karnevalske ili pokladne igre (*Fastnachtspiele*). Ovi grubi, satirični komadi sa moralnom poukom, nastali su tako što ih je crkva preuzela iz paganskih obreda, pretvorivši ih u verski običaj obeležavanja početka Uskršnjeg posta.

S namerom da se ukaže na greh i razvrat kojih se valjalo uzdržavati naročito u vreme posta, tokom tih dana stanovnici gradova su tradicionalno nosili maske, izvodili predstave i organizovali povorke. Takav običaj prvi put je zabeležen oko 1430. godine i vezuje se za Nirnberg, premda pojedini zapisi svedoče o postojanju ove tradicije i u južnim nemačkim oblastima. Iako smatrani verskim običajem, ovi dramski prizori su se veoma često udaljavali od religiozne tematike, nastojeći da se prikazivanjem raznih životnih situacija i pikanterija na grub i satiričan način prilagode ukusu publike. Zbog osetljivih, čak opscenih tema prikazanih na sceni, radnja ovih drama često je bila izmeštena iz gradske u seosku sredinu. Za glavne likove su namerno birani seljaci kako bi se izbeglo poistovećivanje i pripadnicima građanskog sloja omogućilo nesputano uživanje u predstavi. Istraživanja su pokazala da je većina sačuvanih igrokaza obrađivala osetljivu, moralno upitnu tematiku, opisujući razne neprikladne odnose, preljubu, vanbračnu trudnoću i drugo, pri čemu je žena neretko predstavljena kao nemoralna i niže vrednovana od muškarca, koji se pak dičio muškošću i zavodničkim sposobnostima. Uprkos neukusu i nedostatku umetničke vrednosti, ovi dramski prizori bili su izuzetno popularni tokom čitavog srednjeg veka. Zbog grubog humora i škakljivih tema odgovarali su ukusu šire publike, ali su istovremeno ukazivanjem na nemoralno ponašanje, uspevali da narod odvrte od greha i privuku ga u moralno-religioznu sferu.

Naravno da nisu svi srednjovekovni dramski komadi skliznuli u neukus. Srednjovekovna crkvena drama obrađivala je razne duhovne teme – božićne, uskršnje i pasionske priče, kao i razne biblijske legende. Začeci crkvene drame, mada na latinskom jeziku, javljaju se još u X veku, ali se s vremenom, u želji da dopru do šire publike i da ih što veći broj vernika razume, pišu na nemačkom jeziku. Ovi dramski komadi u početku su se izvodili u crkvama, a kasnije, zbog potrebe za većim prostorom na gradskim trgovima. Mnogobrojni učesnici – glumci, bili su obični ljudi raznih zanimanja, a s porastom popularnosti ovih komada nije se samo uvećavao broj aktera, već se i izvođenje ovih predstava neretko protezalo i na nekoliko dana. Drame su se zbog toga najčešće udaljavale od religijskih tema i prvobitne namere, služeći prevenstveno za razonodu gledalaca.

Srednjovekovno pozorište

I pored povremenih odstupanja, ove drame zadržale su svoj religiozni karakter sve do pojave humanizma i renesanse, a među najpoznatije spadaju: *Uskrsnja igra iz Murijsa* (*Osterspiel von Muri*, sredina XIII veka), *Bečka pasionska igra* (*Wiener Passionsspiel*, oko 1325), *Igra o Isusovom životu u St. Galenu* (*Das St. Galler Spiel vom Leben Jesu*, 1330), *Frankfurtska pasionska igra* (*Frankfurter Passionsspiel*, 1350) i *Lucernska pasionska igra* (*Luzerner Passionsspiel*, 1583).

Uprkos promenama u duhovnoj klimi, ova tradicija opstala je u pojedinim mestima i do današnjih dana. Najpoznatiji primer jeste bavarsko mesto Oberammergau (Oberammeregau), čiji stanovnici od 1634. godine do današnjih dana simbolično izvedu pasionske igre u znak zahvalnosti Bogu, jer ih je tokom Tridesetogodišnjeg rata sačuvao od kuge.

I u proznom stvaralaštvu kasnog srednjeg veka dolazi do određenih promena i prilagođavanja novom ukusu i potrebama gradskog stanovništva. Obimni dvorski viteški ep postepeno prelazi u jednostavnije oblike poput pripovetke u stihovima i prozne pripovetke, takođe prožete sirovim humorom i često osetljive tematike, pa stoga bliske parodiji i lakrdiji.

Posebnu književnu vrstu predstavljale su pripovetke pisane u stihu (*Maere*) koje izvorno nisu bile tvorevina građanskog staleža, već su preuzete iz dvorske viteške književnosti i prilagođene ukusu građanstva. Pošto su zbog malog obima lako prepisivane, a nakon izuma štampe povoljno umnožavane, ove pripovetke ubrzo su postale rado čitano štivo i omiljena književna vrsta građanskih slojeva.

Jedan od prvih pisaca ovih pripovedaka bio je austrijski pesnik iz XIII veka poznat kao Štriker (*Der Stricker*). Iako je najpre pisao dvorske viteške epove, Štriker se s vremenom opredelio za kraću formu – šaljivu priču s poučnom porukom. Među njegovim brojnim delima ističu se *Tri želje* (*Die drei Wünsche*), *Goli vitez* (*Der nackte Ritter*) i *Prevareni muž* (*Der betrogene Ehemann*), dok posebno mesto zauzima roman *Šaljive priče popa Amisa* (*Die Streiche des Pfaffen Amis*). Grub i neotesan humor ovih pripovedaka zasnovan na ismevanju pojedinaca ili čitavih, najčešće potčinjenih društvenih slojeva, bio je izuzetno popularan tokom kasnog srednjeg veka i odražavao je stanje svesti i socijalne odnose toga vremena.

Šaljivi roman (*Schwankroman*) od pripovetke se razlikovao po obimu i karakterističnoj strukturi. Sastavljen je bio od niza priča različite tematske građe, a u celinu ih je povezivao glavni junak, koji se pojavljuje u svim epizodama te zbirke, odnosno romana.

Prvi roman tog tipa na nemačkom jeziku, ciklus pripovedaka o Popu Amisu, nastao je između 1220. i 1250. godine. Štriker u njemu opisuje razne epizode iz života jednog sveštenika, koji poput nekog viteza iz romana o Kralju Arturu odlazi na put u potrazi za avanturom. On se, međutim, u svemu razlikuje od glavnih junaka te vrste romana. Za razliku od tipičnog viteza, on nije ni pošten ni častan, već običan beskrupulozni prevarant i pohlepni rasipnik koji obilato koristi svoju intelektualnu nadmoć, kako bi prevario i iskoristio svakoga ko mu se nađe na putu. Prikazom ovog negativnog junaka i njegovih dogodovština, Štriker je želeo da raskrinka moralnu posrnulost i prikaže pokvarenost tadašnjeg društva.

Suprotno Štrikeru, pesnik i vitez plemićkog porekla Rudolf fon Ems (Rudolph von Ems 1200–1254), autor *Svetske hronike* (*Weltchronik*), u romanu *Dobri Gerhard* (*Der gute Gerhard*), takođe pisanom po uzoru na dvorske viteške epove, za glavnog junaka bira plemenitog građanina i vrednog trgovca, kog krasi sve osobine srednjovekovnog viteza.

Pesnik građanskog porekla i veliki uzor pevačima majsterzanga Konrad fon Virzburg (Konrad von Würzburg 1220/30–1287), poznat i kao Majstor Konrad (Meister Konrad), autor je velikog broja pesama i epskih dela. Zbog izuzetnih kratkih priča u stihovima, među kojima se naročito ističu *Priča o srcu* (*Herzmaere*), *Nagrada sveta* (*Der Welt Lohn*), *Oto s bradom* (*Otto mit dem Bart*), *Vitez labudova* (*Schwanenritter*) ili *Engelhart* (*Engelhart*), mnogi ga smatraju ocem nemačke novele.

Negativnog junaka opisuje i Verner Baštovan (Wernher der Gartenaere, sredina XII veka) u delu *Seljak Helmbrecht* (*Meier Helmbrecht*), pripovetci u stihovima nastaloj na bavarsko-austrijskom području u drugoj polovini XIII veka. U 1934 stiha opisan je životni put mladića Helmbrehta poreklom sa sela, koji se zahvaljujući neverovatnim okolnostima obreo u ulozi viteza. Moralnom posrnuću propalog viteškog staleža autor suprotstavlja seljake i život na selu, koji prikazuje kao zdrav i moralno ispravan, kritikujući na taj način društvene prilike i grubost vremena.

Moralne pouke prenosile su i u to vreme omiljene basne, kratke priče u prozi ili stihovima, čiji tvorci na alegoričan način nastoje da ukažu na određene negativne pojave i osobine ljudi, ne bi li time vaspitno delovali. Na antičku tradiciju poučnih basni pozivao se Ulrih Boner (Ulrich Boner, prva polovina XIV veka), pripadnik dominikanskog reda, koji je po uzoru na latinske izvore sastavio zbirku od stotina basni nazvanu *Dragulj* (*Der Edelstein*). Sačuvani primerak ovog dela iz 1461. godine prva je knjiga na nemačkom jeziku štampana tehnikom pokretnih slova. Ova tehnika je predstavljala inovaciju jer je koristila metalna slova, koja su se, za razliku od do tada korišćenih drvenih rezbarenih blokova, lako i brzo mogla sklopiti i upotrebljavati više puta.

Kako je ukusu građanskog društva više odgovarala proza, i pošto je u Francuskoj roman kao književna forma bio već široko rasprostranjen, u XV veku nastaju brojni prevodi sa francuskog jezika. Grofica Elizabet fon Nasau-Zarbriken (Elisabeth von Nassau-Saarbrücken, 1394–1456) prevela je sa francuskog čitav niz romana, čime ne samo da je upoznala nemačku javnost sa ovim delima, već je i postavila temelj za nastanak nemačkog proznog romana.

Osim sa francuskog, zastupljeni su bili i prevodi sa italijanskog jezika, među kojima najznačajnije mesto svakako zauzima Bokačov *Dekameron*, preveden i objavljen 1472. godine.

Žanrovska i tematska šarolikost književnosti kasnog srednjeg veka nagoveštava krupne promene koje će sa sobom doneti prodor ideja humanizma i renesanse. Uporedo sa didaktičkim i moralizatorskim tendencijama, u srednjovekovnoj književnosti nastajala su i dela zabavnog karaktera, koja se odlikuju grubim satiričnim tonom i neretko obrađuju osetljive, moralno upitne teme. Religiozna tematika biće i dalje prisutna u svim književnim žanrovima, a ta tradicija će se održati i pored racionalističkih humanističkih tendencija XV veka, ne samo u stvaralaštvu predstavnika humanizma i renesanse, već i u delima autora potonjih epoha.

HUMANIZAM I RENESANSA

Iako dva odvojena pojma, humanizam i renesansa predstavljaju pokret koje se najpre javlja u Italiji u XIV veku, a u nemačkim zemljama će se proširiti sa izvesnim zakašnjenjem – tokom XV i XVI veka. Ovaj filozofsko-naučni i kulturni pravac nastao je prevashodno kao reakcija na preveliku nadmoć crkve, kojoj se suprotstavlja stavljajući u prvi plan čoveka, svestrano obrazovanu ličnost i univerzalnog umetnika.

Razvoju humanizma doprinele su značajne promene u društveno-ekonomskoj sferi, nauci i kulturi, nastale kao posledica epohalnih otkrića i izuma, među kojima se naročito izdvaja pronalazak štampe. Johan Gutemberg (Johann Gutemberg, 1398–1468) prvi je na evropskom kontinentu koristio tehniku štampanja pokretnim slovima (1439), čime je otpočela masovna produkcija knjiga i drugih štampanih materijala. Njihova dostupnost ukinula je monopol na pismenost i znanje do tada privilegovanih društvenih slojeva, omogućivši obrazovanje i prosvetličanje širokih narodnih masa. Odbacivši srednjovekovnu dogmatiku, novi ideal postaje široko obrazovani i suvereni čovek antičkog sveta, snažna individua svesna ličnih sloboda i prava, koja se širinom uma, znanjem i optimizmom suprotstavlja krutoj i ograničavajućoj ideologiji srednjovekovne sholastike. Humanisti uzore nalaze među antičkim filozofima, umetnicima i pesnicima, uvereni da će proučavanjem antičke kulture proširiti svoje intelektualne i kreativne potencijale i obrazovati se u plemenitu, visokomoralnu individuu. Učeni ljudi s raznih prostora, koji sebe nazivaju humanistima, nastoje da se povežu bez obzira na poreklo, društvenu status i zanimanje, gradeći saradnju i međusobne odnose na zajedničkim interesovanjima učenosti i spoznajom stvari. Biblioteke i univerziteti postaju centri humanizma. Na nemačkom govornom području izdvajaju se oni u Strazburu, Hajdelbergu, Beču, Pragu i Erfurtu.

Johanes fon Tepl (Johannes von Tepl, 1350–1415), pesnik i gradski pisar u češkom mestu Žatecu (Saaz), naseljenom prevashodno nemačkim

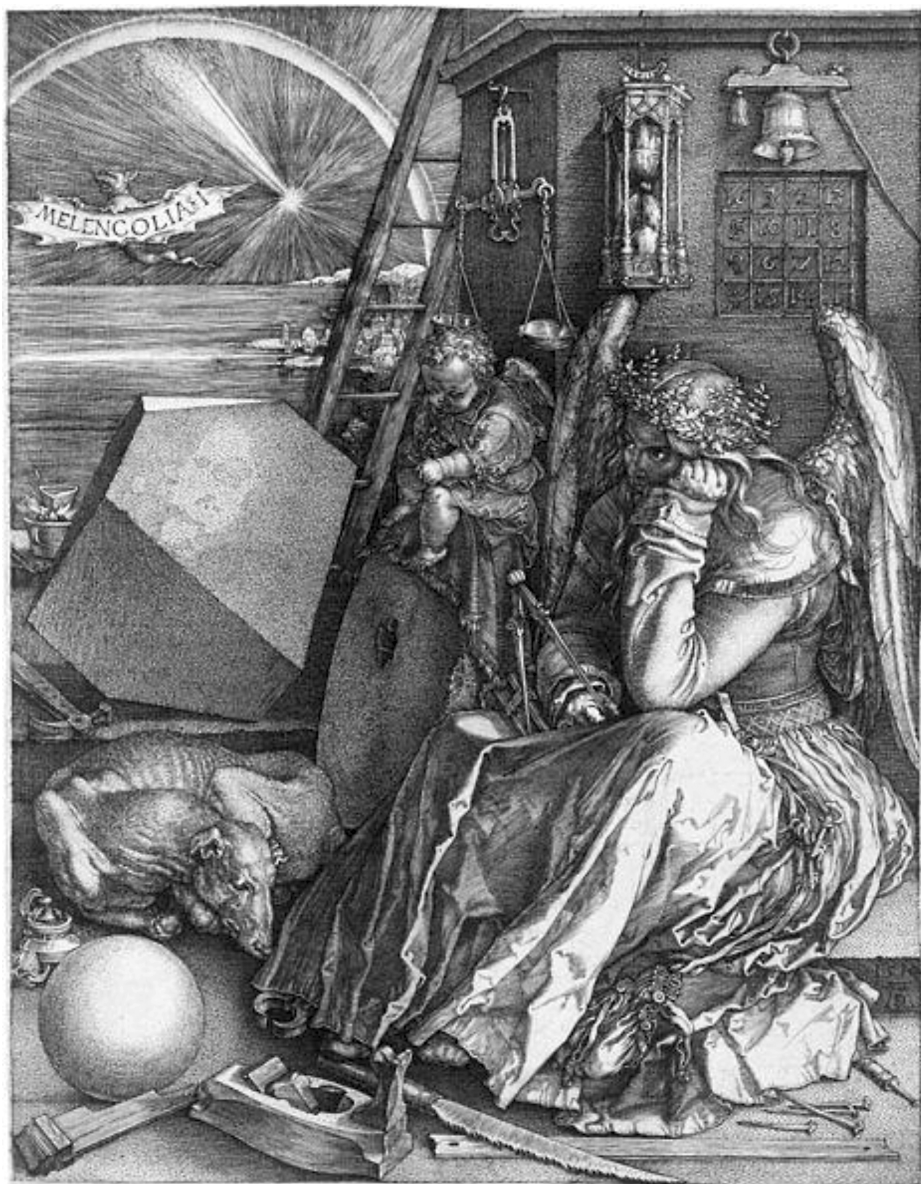
življem, bio je blizak saradnik carske kancelarije u Pragu, gde je za vreme vladavine Karla IV kultura italijanske renesanse doživela svoj prvi veliki prodor severno od Alpa. U njegovom najznačajnijem delu *Ratar iz Češke* (*Der Ackermann von Böhmen*, 1401) štampanom 1460. godine, jasno se naziru ranohumanistički elementi i začeci renesansnog pogleda na svet. Dijalog između seljaka i smrti koja mu je oduzela ženu, napisan raskošnim jezikom i uglađenim stilom, svedoči o snažnom individualizmu i novoj samosvesti čoveka na prekretnici između srednjeg i novog veka. Osuđujući smrt zbog gubitka žene, nesrećni seljak se s njom upušta u smelu raspravu, koja predstavlja jedno od značajnijih svedočanstava prodora humanističke misli i novog načina razmišljanja.

Uprkos tome što smrt nastoji da čoveka predstavi kao nečistog, sujetnog i grešnog, ratar ponosno ističe savršenstvo ljudskog bića, ne pokazujući pred njom ni najmanju, za srednji vek karakterističnu poniznost i strahopoštovanje. Bog ga međutim, podseća da je smrt sastavni deo života i neminovna sudbina svakog pojedinca, što ratara podstiče na hvalospev ljubavi i braku, ali i samom čoveku kao savršenom biću i najuzvišenijoj božanskoj tvorevini. Suočen sa činjenicom da je umiranje neminovnost i sastavni deo ljudskog postojanja, on posustaje u raspravi, ali se ni tada ne odriče svog dostojanstva.

Pod uticajem nove humanističke misli, Tepl glavnog junaka prikazuje kao razboritog i neustrašivog pojedinca, uverenja snažnijih i od same smrti, zbog čega se stiče utisak da seljak iz ovog neravnopravnog dijaloga izlazi kao moralni pobednik.

Iako su u ovom delu još uvek prisutni brojni elementi srednjovekovne književnosti, jasno se izdvaja slika novog čoveka, snažne i autonomne individue, sačinjena po ugledu na italijanske humaniste. Uzvišen stil i retorika takođe su pod uticajem estetski uglađenog jezika koji su Italijani doneli na dvor Karla IV.

Kraljevski notar, kasniji kancelar i biskup Johan fon Nojmarkt (Johann von Neumarkt, 1310–1400) koji se za vreme studija u Italiji upoznao sa Petrarkom i visokim državnim činovnikom Kolom di Riencom (Cola di Rienzo, 1313–1354), oponašao je u svojim ranohumanističkim delima njihov prefinjeni izraz, čime je obogatio zvanični administrativni jezik češkog dvora u čijoj je službi bio.

Melancholia I (1514), grafika Albrehta Direra

Pored malobrojnih dela na nemačkom jeziku, uglavnom prevoda antičkih i italijanskih renesansnih autora, u vreme rane renesanse nastaje tzv. novolatinska književnost. Ovo originalno književno stvaralaštvo na latinskom jeziku, ne samo da sledi stroga metrička pravila i stil klasičnog latinskog pesništva, već sadrži i brojne aluzije, kojima neposredno ukazuje na antičke uzore. Renesansni autori rado su se ugledali na pesnike poput Ovidija i Horacija, oponašajući njihovu ljubavnu liriku, razne pohvalne i prigodne pesme, epigrame i druge kratke didaktičke forme.

U ranom XVI veku, u vreme visoke renesanse, cveta novolatinska književnost pisana u obliku dijaloga, omiljena među humanistima ne samo zbog svoje pedagoške funkcije, već i zbog asocijacije na dijalošku formu koju su negovali Platon, Ciceron i Lukijan. Njihov satirični ton poslužiće kao uzor dvojici najznačajnijih renesansnih autora dijaloga – Erazmu Roterdamskom i Ulrihu fon Hutenu. Za razliku od predstavnika građanske književnosti koji su svojim sadržajima pre svega nastojali da zabave čitačku publiku, humanisti su se, odbacujući neprikosnoveni autoritet crkve i njenu dogmu, zalagali za učenost, slobodu i ljudska prava.

Na obrazovanju i lepom kućnom vaspitanju kao temelju humanog društva naročito je insistirao Erazmo Roterdamski (Erasmus von Rotterdam, 1466–1536), u delu *Colloquia familiaria*, prvi put štampanom 1518. godine. Pisano elegantnim stilom u formi dijaloga, *Familiarum Colloquiorum Opus*, kako je od 1524. glasio naziv ovog dela, dobilo je svoj konačni oblik tek 1533. godine. Iako su pojedini dijalozi na nemački prevedeni tek 1545. godine, o njegovoj popularnosti svedoče brojna izdanja, kojih je do objavljivanja konačne latinske verzije bilo preko šezdeset. Kritikujući grubost vremena, nedolično i neukusno ponašanje u svakodnevnom životu, Erazmo insistira na uzdržanosti i taktu, pristojnom ponašanju za stolom i u društvu, zalažući se za vaspitanje bez nepotrebne strogosti, zasnovano na autoritetu a ne na sili. Posebnu pažnju posvećuje vaspitanju ženske dece i položaju obrazovane, samosvesne žene u društvu, kojoj ne osporava ni mogućnost rada u državnim institucijama. Ukazujući da proces vaspitanja i civilizovanja najpre počinje u privatnoj, porodičnoj sferi, odakle se odražava na društvo u celini, svojim savetima i zapažanjima, Erazmo je prvenstveno želeo da moralno i pedagoški utiče na savremenike.

Portret Erazma Roterdamskog (1523), delo Hansa Holbajna Mlađeg
(Hans Holbein der Jüngere, 1497/8–1543)

I u čuvenoj *Pohvali ludosti* (*Lob der Torheit*, 1511), jednom od najznačajnijih ostvarenja renesansne književnosti, Erazmo se na satiričan način osvrće na probleme crkve i religije, zalažući se za njeno reformisanje i povratak pravim hrišćanskim vrednostima. Iako se poput Lutera borio protiv elitizma u crkvi, smatrajući da se vera i hrišćanstvo moraju integrisati u svakodnevni život građana, Erazmo nije podržao ideju podele unutar katoličke crkve. Zbog takvih progresivnih, emancipatorskih stavova, trpeo je ne samo napade zvanične katoličke crkve, već i Lutera lično, koji mu je zamerao što se više zauzima za čoveka nego za religiju i Boga.

Oštra kritika rimokatoličke crkve prisutna je i u satiričnim dijalozima Erazmovog savremenika, vrsnog liričara Ulriha fon Hutena (Ulrich von Hutten, 1488–1523), borca protiv zloupotreba i finansijskih malverzacija crkvenih vlasti, koji se za razliku od Erazma vatreno zalagao za reformaciju. U želji da reformatorske ideje prenese i učini razumljivim široj publici, Hutten je bio jedan od retkih humanista, koji je s vremenom odustao od latinskog jezika. S namerom da dopre do što većeg broja čitalaca, svoja dela počinje da piše na nemačkom jeziku, a pojedine dijaloge, prvobitno sastavljene na latinskom, prevodi na maternji jezik.

I u crkvenim redovima bilo je naprednih mislilaca, zagovornika humanističkih ideja, među kojima se isticao Eneja Silvio Pikolomini (Enea Silvio Piccolomini, 1405–1464). Ovaj humanista, istoričar, pesnik i veliki poštovalac Bokača, izabran je 1458. godine za vrhovnog poglavara rimokatoličke crkve, te je u istoriju ušao kao papa Pije II. Rođen u Italiji, školovao se za pravnika u duhu humanizma, ali je od 1432. godine započeo karijeru kao svešteno lice, univerzitetski profesor i sekretar na nemačkim dvorovima, gde je do svoje četrdesete godine obavljao različite visoke funkcije. Istaknuti položaj koji je na praškom dvoru zauzimaio Johan Nojmarkt, u Beču je pripao uvaženom Italijanu Pikolominiju, jednom od značajnijih posrednika humanističkih ideja u nemačkim zemljama. Njegovo široko obrazovanje i književni rad cenili su brojni vladari, a Fridrih III mu je odao posebno priznanje, dodelivši mu titulu *poeta laureatus*. Među brojnim kulturno-političkim raspravama koje je napisao, posebno mesto zauzima polemika *O čitanju i obrazovanju (Über Lesen und Bildung, 1443)*, gde u epistolarnoj formi govori o značaju obrazovanja i humanističkim studijama. On se tu osvrće i na važnost negovanja bliskih odnosa među humanistima, uveren da se razmenom mišljenja i saradnjom daleko više može postići nego preko zvaničnih obrazovnih institucija.

Pored brojnih teorijskih rasprava i spisa, Pikolomini je napisao jedno od najpopularnijih dela XV veka – epistolarnu novelu *Euryalus und Lucretia (De duobus amantibus, 1444)*, u kojoj je na inovativan način obradio čuvenu sagu o Tristanu i Izoldi. Promenom pripovedačke perspektive, preko pisama i unutrašnjeg monologa, Pikolomini je uspešno dočarao kompleksnost duševnog stanja glavnih protagonista, koji, izmešteni iz uobičajenih uloga i klišeja i predstavljeni kao individue vođene strašću, uprkos snažnim osećanjima, zbog društvenih konvencija odustaju od ljubavi.

Najznačajnija ličnost humanizma i renesanse na nemačkom govornom području nesumnjivo je reformator Martin Luter (Martin Luther, 1483–1546), sveštenik avgustinskog reda, profesor filozofije u Erfurtu i teologije u Vitenbergu, čije su reformatorske ideje uzdrmale ceo zapadni hrišćanski svet, trajno ga podelivši na katoličku i protestantsku veroispovest. Kritikujući crkvu i sveštenstvo, Luter je isticao značaj čitanja Svetog pisma, tvrdeći da Bogu nije potreban nikakav predstavnik ili posrednik na zemlji. I pre Lutera i reformacije katolička crkva i njen kler budili su nezadovoljstvo vernika, koji su sve glasnije zahtevali korenite promene unutar njenih redova. U narodu je raslo ogorčenje zbog raznih nameta, kojima su se papa i sedište katoličke crkve u Rimu bogatili na račun nemačkih zemalja. Svesni nedoslednosti između stvarnosti i propovedanog, kao i raznih zloupotreba

od strane crkve i njenih predstavnika, vernici su pre svega bili gnevni zbog prodaje indulgencija (oproštajnica grehova). Jedan od poznatijih prodavaca oproštajnica u katoličkoj crkvi bio je dominikanski fratar Johan Tecel (Johann Tetzel, 1460/5–1519), koji je čak prodavao oproštajnice za buduće grehove, čime je izazvao Lutera da mu se oštro usprotivi i javno iznese svoje stavove. Uveren da je borba protiv greha uzaludna, jer je čovek po prirodi grešan, Luter je smatrao da je pravda isključivo u božijim rukama. Oprost na ovome svetu nemoguće je dobiti ni novcem niti dobrim delima, koja su, ukoliko se čine radi dobijanja oprosta, podjednako grešna.

Portret Martina Lutera (oko 1533), delo Georga Penca
(Georg Pencz, 1500–1550)

Naslovna strana Luterove *Biblije* iz 1534. godine

Svoje zamerke crkvi Luter je izložio u 95 teza, koje je 1517. godine prikovao na vrata dvorske crkve u Vitembergu, predloživši, između ostalog, akademsku diskusiju o praksi i opravdanosti prodaje oprostajnica. Oštro osudivši Luterove stavove, papa Lav X izdao je 1520. godine bulu (*Exsurge domini*), kojom je naredio zabranu i spaljivanje njegovih dela. Odbivši da se povinuje njegovim zahtevima, Luter je prekinuo sve pregovore sa crkvom i sa još većim žarom nastavio da propoveda protestantsku veru. Već naredne 1521. godine papa je izdao novu bulu (*Damnatio et excommunicatio Martini Lutheri*), kojom je izopšio Lutera i njegove pristalice iz crkve. Nakon što se sklonio u Vartburg, Luter prevodi *Sveto pismo* na nemački jezik, oslanjajući se na hebrejske i grčke spise koje su delimično pre njega već preveli Erazmo Roterdamski i filozof, humanista i najveći poznavalac hebrejskog jezika Johanes Rojhlin (Johannes Reuchlin, 1455–1522). Kako bi sadržaje Biblije što bolje približio običnom narodu, Luter je prevod prilagodio duhu živog nemačkog jezika, odabравši za normu jezik saksonske kancelarije. Prevodom Biblije Luter nije samo podstakao širenje bogoslovlja u nemačkom govornom području, već je kao niko do tada doprineo stvaranju jedinstvenog nemačkog književnog jezika.

Pored celokupnog Svetog pisma (*Biblia, das ist: die ganze Heilige Schrift Deutsch*), štampanog u dva toma 1534. godine u Vitenbergu, za utemeljenje protestantizma značajan je bio i njegov *Mali katehizam* (*Kleiner Katechismus*, 1529) u kojem objašnjava teologiju evangelističke reformacije.

Među brojnim njegovim delima – polemičkim opomenama, traktatima, govorima, poslanicama i lecima, u kojima je takođe formulisao programske ideje reformacije, izdvajaju se *Hrišćanskom plemstvu nemačke nacije o popravljanju hrišćanskog staleža* (*An den christlichen Adel deutscher Nation von des christlichen Standes Besserung*, 1520) i *O slobodi hrišćanina* (*Von der Freiheit eines Christenmenschen*, 1520). U svrhu širenja nove verispovesti pisao je himne i crkvene pesme namenjene zajedničkom pevanju tokom bogoslužjenja, a posebno je isticao značaj dramskih prikaza, kao i didaktičku funkciju basni.

Duh slobodnog humanizma i uticaj antike prisutni su bili i u svetovnoj literaturi. Humanisti ponovo otkrivaju dramska dela antičkih stvaralaca koja prevode na latinski, mešajući drevne motive i savremenu tematiku, a po uzoru na Aristotela poštuju unutrašnje i spoljašnje zakonitosti drame. Za razliku od verskih i karnevalskih komada u kojima je važnu ulogu igrala mimika i česta bila improvizacija, u delima humanista je od presudnog značaja bio tekst. Humanistička drama usko je povezana sa tzv. latinskom

školskom dramom, omiljenom didaktičkom formom prvobitno osmišljenom radi uvežbavanja retoričke veštine u školama i na univerzitetima. Nemačka školska drama nastala iz latinske, spajala je religijske elemente sa šaljivom narodnom komikom, a bila je uprkos skromnoj umetničkoj vrednosti veoma popularna tokom čitavog XVII veka. Tome je u velikoj meri doprineo i sam Luter, koji je, prepoznavši njen značaj i ulogu u širenju ideja reformacije, otvoreno podržavao ovu književnu formu i podsticao pisanje školskih drama na nemačkom jeziku.

Humanistička drama predstavljala je bitnu prekretnicu u razvoju drame, ne samo zbog vere njenih tvoraca u moć reči i usredsređenosti na tekst, već i zbog uvođenja teatarske bine, kojom je publika po prvi put odvojena od dešavanja na sceni. Za razliku od verskih komada igranih u crkvama ili na trgovima, gde nije postojala fizička barijera između gledalaca i izvođača, pozornica, omeđena kulisama i scenografijom, jasno je sugerisala da se s one strane pozorišne zavese dešava druga stvarnost, u koju je moguće stupiti samo pažljivim praćenjem svake izgovorene reči na sceni.

Prva novolatinska humanistička drama i klasičan primer poučnog komada bila je komedija *Stilfo* (Stylpho, 1480), katoličkog sveštenika, pesnika i pedagoga Jakoba Vimpfelunga (Jakob Wimpfeling, 1450-1528). U njoj se, kao i u drugim delima, Vimpfeling osvrće na malverzacije u katoličkoj crkvi, ali i ističe smisao studija i važnost humanističkog obrazovanja.

U značajna ostvarenja ovog žanra spada i komedija humaniste, filozofa i diplomate Johanesa Rohjlina (Johannes Reuchlin, 1455–1522) *Heno* (*Scenica progymnasmata sive Henno*, 1497), čiji je prevod na nemački samo u XVI veku doživeo trideset izdanja. Glavni potagonista ovog jednostavnog komada, lukavi sluga, uspeva da nasamari svog gazdu, priglupog seljaka Hena, i da se oženi njegovom ćerkom. Pisana po uzoru na antičku tragediju jampskim trimetrom i podeljena na činove posle kojih nastupa hor, ova izuzetno popularna komedija bila je velikog značaja za dalji razvoj nemačke školske drame.

Težnja za moralnim i verskim preporodom ispoljila se i u proznom stvaralaštvu, gde je uočljivo pomeranje ka kraćim didaktičko-satiričnim formama, među kojima je uz pripovetku omiljena bila i basna, u kojoj životinje imaju ljudske osobine i na alegoričan način oslikavaju odnose među ljudima.

Pored popularnih knjiga za narod *Volksbücher* i knjiga pošalica *Schwankbücher*, javljaju se i prevodi romana i pripovedaka sa francuskog jezika, prvobitno namenjeni višim slojevima društva. Iako u najvećem broju obrade starofrancuskih legendi, ova dela takođe oživljavaju antičke teme i motive (o Aleksandru Velikom, padu Troje) kao i priče o krstaškim pohodima, uključujući i brojne legende potekle sa orijenta bogate fantastikom i egzotičnim motivima.

Veoma popularne u narodu bile su zbirke pripovedaka čija je radnja usredsređena na život i dogodovštine jedne centralne ličnosti, bilo istorijske ili fiktivne. Iako su na zabavan način opisivale njene različite avanture, ove pripovetke su u osnovi imale didaktičku i moralizatorsku funkciju. Omiljeni motiv pakta s đavolom, takozvani *Fauststoff*, prisutan je bio u mnoštvu anegdota, dramskih prikaza i pripovedaka, među kojima je najpoznatija *Historia von Dr Johann Fausten, dem weitbeschreyten Zauberer und Schwarzkünstler* (1587) nepoznatog nemačkog autora. U ovoj prvoj štampanoj knjizi o Faustu, glavni junak stupa u savez s đavolom nudeći mu svoju dušu u zamenu za posebne moći i najviše spoznaje. Dok su ranije legende o istorijskoj figuri Georga Fausta nastojale da razotkriju i osude njegovo šarlatanstvo, u ovom delu glavni protagonist prikazan je kao radoznali naučnik željan znanja, dovoljno samouveren da poželi sebi da potčini prirodu. Napisano kako bi poslužilo kao opomena, ovo delo privlačilo je čitalačku publiku činjenicom da glavni protagonist više nije samo mađioničar i prevarant, već učen čovek koji osporava svet oko sebe i stremlji najvišem saznanju. Uprkos tome, ideja sporazuma s đavolom, kako bi se ovladalo spoznajom i moćima koje prevazilaze ljudsku meru, smatrana je grehom i bogohuljenjem, zbog čega je takva ličnost morala biti kažnjena i završiti tragično. Ova tradicija nastavila se sve do pred kraj XVIII veka, do pojave istoimenog dela Johana Volfganga Getea (Johann Wolfgang von Goethe, 1749–1832), koje mnogi smatraju najznačajnijim ostvarenjem klasične nemačke književnosti.

Pored priča o natprirodnim bićima i silama, izuzetno popularne su bile šaljive priče i knjige pošalica, pisane po uzoru na dela italijanske književnosti, čiji je cilj bilo ismevanje pojedinih staleža, naročito seljaka i sveštenstva.

Najpoznatije i najuticajnije delo književnosti kasnog srednjeg veka, odnosno renesanse, jeste didaktičko-satirični spev u distisima *Brod ludaka* (*Das Narrenschiff*, 1494), koji na alegoričan način prikazuje ljudske mane i slabosti. Njegov pisac, ugledni humanista Sebastijan Brant (Sebastian Brant, 1457–1521) bio je docent u Bazelu, izdavač i prevodilac, autor brojnih dela na latinskom i nemačkom jeziku i doživotni kancelar u svom rodnom gradu Strazburu. U ovoj satiričnoj alegoriji podeljenoj na 112 poglavlja, govori se o tome kako se na brod ukrcava 109 ludaka i upućuje u fiktivnu zemlju Naragoniju. Preko likova „ludaka” koji zapravo predstavljaju personifikovane ljudske mane i ludosti, Brant, ne štedeći nikoga, oštro kritikuje svoje savremenike, zalažući se za obnovu društvenog i crkvenog života. Veruje se da je ilustracije za ovo delo štampano u Bazelu načinio najveći renesansni umetnik Albreht Direr (Albrecht Dürer, 1471–1528), kao i da je Brantova knjiga poslužila kao inspiracija holandskom slikaru Hijeronimusu Bošu (Hieronymus Bosch, 1450–1516) da 1500. godine naslika istoimeno delo.

Brod Ludaka, naslovna strana knjige Sebastijana Branta (1494),
za koju se veruje da je delo Albrehta Direra

Kritičar, polemičar i satiričar Tomas Murner (Thomas Murner, 1469–1537) u spevu *Doktora T. Murnera isterivanje ludih* (*Dr. Th. Murners Narrenbeschwörung*, 1512) takođe koristi motiv ludaka kako bi moralno-poučnom satikom kritikovao društvene prilike. U najznačajnijoj antireformacijskoj polemici, alegorijskoj satiri *O velikoj Luterovoj ludi kako ju je isterao dr Murner* (*Von dem großen Lutherischen Narren wie ihn Dr. Murner beschworen hat*, 1522), Murner ističe slabosti reformacije i karikira luteranstvo, žestoko napadajući ličnost i delo Martina Lutera.

Iako mu je zbog podrške Luteru bilo zabranjeno da se bavi književnim radom, nirnberški majsterzenger Hans Zaks napisao je veliki broj dela, pre svega onih koja se mogu kategorizovati kao građanska popularna literatura. U više od 4000 pesama, 1700 šaljivih priča i 208 drama, tragedija i komedija, karnevalskih igara i jednočinki anegdotskog karaktera, kao i izreka i basni, Zaks se zalagao za duhovnu obnovu i moralni preporod društva. Iako je među čitalačkom publikom bio omiljen zbog jednostavnog

i lakog, svima razumljivog stila, u istoriji književnosti je ostao upamćen pre svega kao reformator majsterzanga, čiji se doprinos ogleda u uvođenju novih motiva i melodija u ovu vrstu srednjovekovnog pesništva.

Za period kasne renesanse vezuju se i počeci umetničkog romana. Osnivač škole majsterzanga u Kolmaru, Jerg Vikram (Jörg Wikram, 1505–1555/66), prevodilac, pisac karnevalskih i verskih igrokaza kojima je širio protestantizam, značajan je pre svega kao autor brojnih epskih dela. U romanu *Vitez Galmi iz Škotske* (*Ritter Galmy aus Schottland*, 1539), Vikram je opisao kako glavni junak iskrenom ljubavlju osvaja srce plemkinje, dok se roman *Gabrioto i Rajnhard* (*Historie von Gabriottto und Reinhard*, 1551) tragično završava zbog neostvarene ljubavi usled staleških razlika. Njegovo delo iz 1554. godine *Ogledalo mladih dečaka* (*Der jungen Knaben Spiegel*) bavi se savremenom tematikom, ističući marljivost i posvećenost nižih slojeva naspram lenjih i bezvoljnih pripadnika plemstva, koji zbog takvih osobina materijalno i moralno propadaju. Slična tema opisana je i u romanu *O dobrim i lošim susedima* (*Von Guten und Boesen Nachbarn*, 1556), koji, prateći sudbinu jedne porodice kroz tri generacije, predstavlja preteču porodičnih romana. Zbog karakterizacije likova i psihološke motivisanosti njihovih postupaka, kao i do tada nepoznate upotrebe autorefleksije u monolozima i pismima, Vikramova ostvarenja smatraju se prvim romanima na nemačkom jeziku. Iako manje značajne od njegovih romana, među kraćim formama izdvajaju se pripovetka *Zlatna nit* (*Der Goldfaden*, 1554) i poučna priča *Sedam smrtnih grehova* (*Die Sieben Hauptlaster*, 1556).

Satiričar Johan Fišart (Johann Fischart, 1546/7–1591) bio je izuzetno plodan pisac, pravnik, prevodilac i žučni kritičar pape i katoličanstva. Sledbenik najpre Lutera a potom Žana Kalvina (Jean Calvin, 1509–1564), Fišart je pre svega napadao kontrareformacijske snage. U delu *Jezuitski šeširić* (*Das Jesuitenhütlein*, 1580) oštro kritikuje katolički kler i predstavnike jezuitskog reda, najavljujući skori dolazak Hrista i kaznu za otpadnike od prave vere. Iako je napisao znatan broj dela, Fišart je ponajviše ostao upamćen po slobodnom prevodu romana *Gargantua i Pantagruel* francuskog pisca Fransoa Rablea (François Rabelais, 1494–1553), koji je satirično naslovio *Affentheurlich Naupengeheurliche Geschichtklitterung* (1575). Ovo delo, bogato fantastičnim epizodama i krepkim humorom kojim se oštro kritikuje savremeno nemačko društvo, smatra se prvim eksperimentalnim romanom na nemačkom jeziku.

BAROK

Pod pojmom barok podrazumeva se umetničko stvaranje u XVII veku prvobitno nastalo u Italiji, koje obuhvata vremenski period između renesanse i prosvetiteljstva. Reč barok potiče iz portugalskog jezika i označava biser nepravilnog oblika (*barocco*). Ovaj pojam se koristi od pojave knjige *Renesansa i barok (Renaissance und Barock: eine Untersuchung über Wesen und Entstehung des Barockstils in Italien, 1888)* čuvenog istoričara umetnosti Hajnriha Velflina (Heinrich Wölfflin, 1864-1945), kako bi se opisala osnovna obeležja ovog pravca: odstupanje od antičke harmonije karakteristične za renesansu i kasnije klasicizam i insistiranje na snažnom kontrastu, monumentalnosti, ornamentu i svojevrsnom kitnjastom stilu, osobenostima koje su iz likovnih umetnosti i arhitekture prenete na književno stvaralaštvo i muziku toga vremena.

U književnosti baroka javljaju se nove, neobične forme koje se odlikuju originalnim izrazima i stilskim sredstvima, naglašenim kontrastima, gomilanjem pesničkih figura, uzvišenom i patetičnom retorikom. Njima su pesnici nastojali da izraze svoja specifična duševna stanja i nemire proizašle iz društveno-političkih okolnosti, koje su se neminovno odrazile na duhovnu klimu ove epohe.

Tridesetogodišnji rat (1618–1648) koji je izbio kao posledica sukoba između Protestantskog saveza i Katoličke lige (1609), najviše je zahvatio prostore današnje Nemačke i Češke. Prvobitni sukob između dva verska tabora, vremenom je prerastao u borbu za teritorijalnu i političku prevlast između Habzburške dinastije i njenih rivala. Dugogodišnje ratovanje negativno se odrazilo na sve životne sfere, uzrokujući političko, privredno i kulturno propadanje. Tokom tri decenije trajanja rata stradala je skoro trećina nemačkog življa, što na bojnopolju, što zbog gladi i iznurenosti, a posebnu pošast predstavljala je pojava kuge, tifusa i dizenterije. Po okončanju sukoba i potpisivanju Vestfalskog mira (1648), Nemačka je bila razorena i

rasparčana na mnoštvo državica i grofovija, a posledice rata osećale su se još decenijama kasnije, ostavivši svoj trag na kulturu i umetnost.

Kako bi sačuvali moć, vladari tih državica nastojali su da po uzoru na francuski centralizam uspostave apsolutističku vlast i kontrolu nad svim sferama života svojih podanika. Poput plemstva i pripadnika višeg građanstva, crkva je takođe povratila svoje pozicije i moć nad narodom, u kojem je zbog silnog stradanja u ratu zavladao očaj i pesimistični pogled na svet. Svesni prolaznosti ovozemaljskog života, ljudi su utehu tražili u crkvi i veri, ali se njihova pobožnost neretko graničila sa fanatizmom, što se u velikoj meri odrazilo i na umetničko stvaranje toga doba. Međutim, uporedo s religioznim asketizmom, u književnom stvaralaštvu baroka takođe se javljaju i sasvim oprečne tendencije: želja da se uživa u životu, raskalašnost, čulnost i senzualnost, izražene vedrim, optimističnim pogledom na svet, koji je neretko izmešan sa svešću o propadljivosti telesne lepote i prolaznosti svega ovozemaljskog. Otuda se za baroknu književnost može reći da je jedna od njenih glavnih odlika obilje protivrečnosti, što se jasno vidi kada se uporede njeni dominantni motivski kompleksi:

- Iskoristi dan (*carpe diem*) motiv je koji poziva na vedrinu, na to da se dan svesno proživi i u njemu uživa, bez preteranog razmišljanja o smrti i prolaznosti života. [Primer: *Skoro da osećam strah (Ich empfinde fast ein Grawen, 1624)*, oda Martina Opica].
- Seti se smrti (*memento mori*) izražava svest o njenoj neizbežnosti, pa samim time predstavlja suprotnost prethodno navedenom motivu. [Primer: *Suze otadžbine (Thränen des Vaterlandes Anno 1636)*, pesma Andreasa Grifijusa].
- Taština, ništavnost i prolaznost svega ovozemaljskog izraženi su pojmom *vanitas*, koji je u suštini sličan motivu *memento mori*, jer se oba više bave prolaznošću života umesto da se usredsrede na njega. No, ovde nije tema sama smrt, već propadljivost i ništavnost čovekova, a ovakvo shvatanje u direktnoj je vezi sa verom u zagrobni život. [Primeri: Sonet *Sve je uzaludno (Es ist alles eitel, 1637)* Andreasa Grifijusa i *Svet (Die Welt, 1679)* Kristijana Hofmana fon Hofmansvaldaua].

Pesimistično raspoloženje barokne lirike i za nju karakterističan motiv *vanitas* najbolje ilustruju stihovi metaforama bogatog soneta *Ljudska patnja (Menschliches Elende, 1639)* pesnika i dramatičara Andreasa Grifijusa (Andreas Gryphius, 1616–1664), u kojem je opevana čovekova ništavnost i prolaznost ovozemaljskog života:

Was sind wir Menschen doch! Ein Wohnhaus grimmer Schmerzen.
 Ein Ball des falschen Glücks, ein Irrlicht dieser Zeit,
 Ein Schauplatz herber Angst, besetzt mit scharfem Leid.
 Ein bald verschmelzter Schnee und abgebrannte Kerzen⁸.

Sa druge strane, Grifjusov savremenik, pesnik, teolog i lekar Johannes Šefler (Johannes Scheffler, 1624–1677), poznat kao Angelus Silesius, zastupa sasvim suprotno mišljenje, te gotovo mističarski veliča čovekovu božansku prirodu, što se lako može uočiti u stihovima pesme *Veličanstvo čovekovo* (*Die Majestät des Menschen*):

„Ich bin (o Majestät!) ein Sohn der Ewigkeit
 Ein König von Natur
 Ein Thron der Herrlichkeit.“

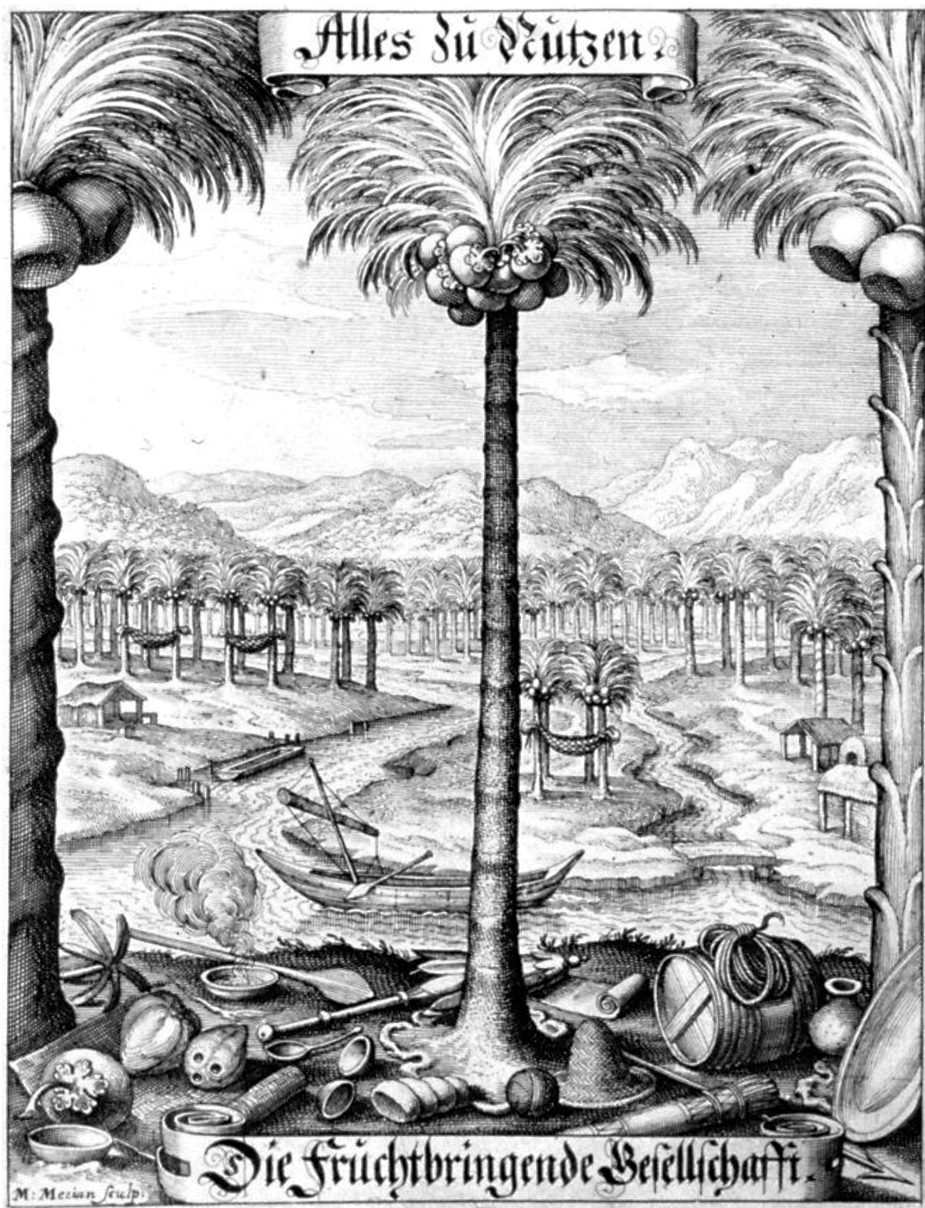

Alegorijski prikaz motiva *Vanitas* (1663), slika Pitera Boela
 (Pieter Boel, 1622–1674)

⁸ Pošto se pesme navedene u ovom poglavlju mogu naći na mnoštvu sajtova na internetu, stranice sa kojih su preuzete neće biti posebno navedene.

Na primeru navedenih Grifijusovih i Silezijusovih stihova jasno se mogu prepoznati kontrastni motivi, oprečni doživljaji stvarnosti i načini razmišljanja pesnika i književnika XVII veka, karakteristični za epohu baroka. Ujedno treba napomenuti da je u nemačkoj književnosti ovog doba, zbog prisustva strane vojske na nemačkim teritorijama tokom rata, ali i podražavanja ugledne francuske dvorske kulture još od kasnog srednjeg veka, bio osetan snažan uticaj francuskog jezika i literature, koji su vodeći nemački umovi toga vremena smatrali nepoželjnim. Značajan vid borbe protiv stranih upliva predstavljalo je osnivanje takozvanih jezičkih društava, koja su se zalagala za upotrebu što čistijeg nemačkog jezika bez pozajmljenica i ostalih neprihvatljivih odstupanja od važeće jezičke norme.

Period baroka nije samo period nastanka brojnih originalnih književnih ostvarenja, već i doba intenzivnog bavljenja književnom teorijom. Najznačajniji i najuticajniji predstavnik prve generacije baroknih književnika bio je Martin Opic (Martin Opitz, 1597–1639). Od mladosti borac za upotrebu što čistijeg maternjeg jezika i originalno pesništvo na nemačkom jeziku, on je 1624. godine po uzoru na renesansne poetike napisao *Knjigu o nemačkom pesništvu* (*Buch von der Deutschen Poeterey*), s ciljem da se iz nemačkog književnog stvaralaštva potisne latinski jezik. U ovoj kratkoj poetici Opic je izložio svoja teorijska saznanja i osnove barokne književnosti, između ostalog tvrdeći da poezija treba da podražava prirodu i da joj je osnovna svrha – pouka. U okviru svojih poetoloških razmatranja on takođe raspravlja o pesničkoj invenciji, nabraja pesničke vrste, govori o jeziku i stilu i unosi novine u metrice. Nasuprot antičkoj versifikaciji i brojanju slogova u romanskim jezicima, Opic, svestan osobenosti nemačkog jezika, zahteva da se strogo vodi računa o naglašenim i nenaglašenim slogovima i o akcentovanju, ali ipak odbacuje stari nemački stih *Knittelvers*, zalažući se za upotrebu aleksandrinca naročito u tragediji. Opicov uticaj najviše se odrazio na liriku, koja je u doba baroka obilovala stilskim figurama kao što su: kontrast, metafora, metonimija, perifraza i alegorija, dok su omiljene vrste pesama bile: sonet, elegija, oda i epigram. Kao prevodilac klasičnih drama Seneke i Sofokla, Opic se takođe pozabavio i teorijskim osnovama drame. Njegovo uverenje da likovi u tragediji treba da pripadaju višim stajalima, a u komediji nižim, zadržalo se sve do prosvetiteljstva, kada mu se Lesing oštro suprotstavio dramom *Mis Sara Sampson* (*Miss Sara Sampson*, 1755), koja je ujedno bila i prva nemačka građanska tragedija.

Plodonosno društvo

Uticajan više kao teoretičar i reformator književnosti, a manje kao originalan pesnik, Opic je brojnim inovacijama postavio temelje modernoj književnoj teoriji i doprineo proširenju vidika u nemačkoj književnosti. Zbog uspešno sprovedenih reformi imao je veliki broj pristalica koji su dosledno sledili njegova uputstva i podražavali njegov rad, za šta je čak skovan poseban termin – *opitzieren*. Takođe, po ugledu na *Plodonosno društvo* (*Die fruchtbringende Gesellschaft*) osnovano u Vajmaru 1617. godine, čiji su članovi, pored Opica, bili mnogi značajni pisci tog vremena, formirana su širom Nemačke i druga društva s ciljem negovanja čistog nemačkog jezika.

Pristalica Opicove teorijske misli i njegov sledbenik Julijus Cinkgref (Julius Zingref, 1591–1635) bio je pobornik novog stila u poeziji, mada njegova lirika nije imala veći značaj. On je pre svega ostao upamćen kao priređivač zbirke pesama *Teutsche Poemata* iz 1624. godine, u kojoj je pored Opicovih objavio i pesme drugih savremenika. Osim ove zbirke lirskih pesama, Cinkgref je objavio i zbirku svojih poučnih kratkih priča i anegdota, pod nazivom *Teutsche Apophthegmata* (1626–1631), kojom je bitno uticao na savremenike i predstavnike budućih generacija nemačkih stvaralaca.

Ranog fazi baroka pripadao je i Johan Rist (Johann Rist, 1607–1667), autor brojnih pesama kako duhovne tako i svetovne tematike, ali i velikog broja drama od kojih su mnoge izgubljene. Među sačuvanim ističe se drama patriotske tematike *Nemačka željna mira* (*Das Friede wünschende Teutschland*, 1647), koja je po završetku rata dobila i nastavak *Nemačka oduševljena mirom* (*Das Friede jauchzende Teutschland*, 1653).

Najtalentovanijim među Opicovim sledbenicima smatra se Paul Fleming (1609–1640) koji je pod snažnim Petrarkinim uticajem ljubavnu poeziju najpre pisao na latinskom, a potom i na nemačkom jeziku. U ljubavnu, ali i prigodnu liriku, smelo je uneo ličnu notu i vlastita osećanja, što je za tadašnje vreme predstavljalo značajnu novinu. Posthumno mu je objavljena zbirka pesama *Teutsche Poemata* (1642), u kojoj su, sledeći Opicovu preporuku, najzastupljeniji sonet i oda.

Opicovih teorijskih postavki strogo se pridržavao i najpoznatiji pesnik epigrama Fridrih fon Logau (Friedrich von Logau, 1604–1655), koji je kritički nastrojenim satiričnim stihovima iskazivao razne univerzalne istine i pouke. Njegova zbirka *Tri hiljade epigrama* (*Sinngedichte Drey Tausend*) objavljena 1654. godine, pored autorskih, sadrži i epigrame prevedene sa latinskog, kao i brojne lirske pesme. Tipičan primer takve poučne izreke jesu sledeća dva epigrama:

Wer die Zeit verklagen will, das sie zeitlich so verraucht,
Der verklage sich nur selbst, das er sie nicht zeitlich braucht.

Bücher-lesen

Wie die Honigmacherinnen
Auß viel Blumen saugen können
Ihren süssen Nectar-Safft:
So auch unsre Wissenschaft
Wächst durch unverseumtes lesen
In ein gleichsam Göttlich Wesen.

Najpoznatiji pesnik baroka Andreas Grifijus (Andreas Gryphius, 1616–1664) prvobitno je pisao prozna dela na latinskom jeziku, ali mu je talenat u punom sjaju došao do izražaja tek u lirici i drami na nemačkom jeziku. Pod uticajem ratnih strahota i masovnog stradanja napisao je brojne duhovne i patriotske pesme, pretežno sonete i ode, u kojima je pevao o prolaznosti života, ljudskoj taštini i patnji. Njegov najpoznatiji sonet *Suze otadžbine* (*Thränen der Vaterlandes Anno 1636*) opisuje strahote Tridesetogodišnjeg rata, a u pesmi *O sujeti sveta* (*Von der Eitelkeit der Welt*) kojoj se ne zna tačna godina nastanka, duboko religiozni Grifijus pesimističnim tonom peva o prolaznosti svega ovozemaljskog:

Die Herrlichkeit der Erden
muss Rauch und Asche werden,
kein Fels, kein Erz kann stehn.
Das, was uns kann ergetzen,
was wir für ewig schätzen,
wird als ein leichter Traum vergehn.

Pesimizam i mistika dominiraju i u njegovih pet tragedija, nastalim pod uticajem antičke, engleske i holandske drame. U njima se bavi aktuelnim političkim i moralnim pitanjima koja smešta u okvir određenih istorijskih događaja. Po uzoru na antičku dramu uvodi hor, a po Opicovoj preporuci tragedije piše visokim stilom u rimovanom aleksandrincu, deleći ih na pet činova, dok komedije piše u prozi. U svojoj prvoj tragediji *Lav Jermenin* (*Leo Armenius oder Fürstenmord*, 1646), Grifijus koristi građu iz vizantijske istorije i dramatizuje sudbinu egoističnog i bezobzirnog cara, tiranina kog suštize pravda i zaslužena kazna. Apsolutistički vladar u političkom obračunu gubi život jer je i sam na presto došao nasilnim putem. Istom problematikom Grifijus se bavi i u svojoj drugoj tragediji *Carolus Stuardus* (*Ermordete Majestät oder Carolus Stuardus*, 1649), u kojoj staje na

stranu engleskog kralja Čarlsa I, pogubljenog u građanskoj revoluciji, osuđujući vođu republikanskih snaga Olivera Kromvela zbog sebičnih motiva i vlastoljublja.

U tragediji *Katarina od Gruzije* (*Catharina von Georgien, Oder Bewährte Beständigkeit*, 1647), gde je opisan sukob dve kulture i veroisповesti, Grifijus je uzeo građu iz novije istorije. Opisujući sudbinu gruzijske kraljice Katarine, on veliča njenu veru i postojanost, nakon što ju je posle pobeде u bitci oteo persijski šah. Drama *Papinijan* (*Großmüthiger rechtsgelehrter oder sterbender Ämilius Paulus Papinianus*, 1659), koja takođe za temu ima ubistvo kralja, ističe značaj pravdoljubivosti i morala.

Za razliku od ovih tragedija koje se zasnivaju na istorijskoj građi, radnja drame *Kardenio i Celinda* (*Cardenio und Celinde oder Unglücklich Verliebte*) smeštena je u Bolonju i govori o nesrećnoj ljubavi dvoje mladih, studenta i kurtizane, koja uprkos svim preprekama ima pomirljiv kraj.

Zbog želje da što uverljivije prikaže i istakne ljudske mane i nedostatke, Grifijusove komedije često su bile na granici apsurdna i lakrdije. Komedija *Peter Skvenc* (*Absurda Comica oder Herr Peter Squentz*, 1648) kritikuje netaleтовane pisce i loše glumce, dok komad *Horribilicribrifax* (1663) ismeva upotrebu stranih reči karakterističnu za barok, kojom hvalisavi glavni junaci pokušavaju sebe da prikažu kao obrazovane i time ostave naročit utisak na ženski svet. Komedija *Voljena Trnova Ružica* (*Die geliebte Dornrose*, 1660) koju mnogi smatraju Grifijusovim najznačajnijim dramskim ostvarenjem, varira motiv Romea i Julije, ali za razliku od poznatog Šekspirovog dela nema tragičan kraj.

Uporedo sa svetovnim, razvijalo se dramsko stvaralaštvo religiozne tematike. Važnu ulogu u borbi protiv širenja protestantizma imala je jezuitska drama koja je počela da se razvija u XVI veku. Ove drame, najpre pisane na latinskom jeziku, proizašle su iz srednjovekovne školske drame i takođe su se izvodile u školama. Zamišljene kao retorička vežba, služile su za podučavanje pravilne upotrebe jezika i za prenošenje hrišćanskih vrednosti katoličke crkve, ali su s vremenom postale izuzetno složene i stoga teške za praćenje i razumevanje.

Najistaknutiji autori jezuitskih drama bili su Jakob Biderman (Jakob Biedermann, 1578–1639) i Jakob Balde (1604–1668), zagovornici kontra-reformacije, koji doduše nisu zazirali ni od oštrog kritikovanja pripadnika svojih redova. Bidermanova najpoznatija drama *Cenodoxus*, prvi put izvedena u Minhenu 1602. godine, govori o cenjenom, naizgled pobožnom i skromnom naučniku, koji je zapravo samoživ i ohol. Pred božijim sudom nakon smrti, iako ga ljudi žale i hvale kao sveca, duša mu biva osuđena na

večno prokletstvo. Kada njegovi bivši učenici otkriju istinu o njemu, potrešeni odlučuju da se odreknu ovozemaljskih uživanja, kako bi život proveli u askezi i molitvi. Sličnu tematiku obrađuju i njegove drame *Belisar* (1607) i *Philemon Martyr* (1618), u kojima se takođe veličaju osnovne hrišćanske vrednosti kao što su pobožnost, skromnost i poslušnost.

Jezuita Jakob Balde, vaspitan u duhu kontrareformacije, najpre je studirao filozofiju i prava, a potom i teologiju. Autor brojnih oda i teološko-naučnih rasprava, veliki uspeh doživeo je tragedijom *Jeftaj* (*Jephtias*, 1637) zasnovanoj na starozavetnoj priči o hrabrom junaku Jeftaju, izabranom da povede izraelski narod u bitku protiv Amonaca, koji je, zbog obećanja koje je dao Jehovi, primoran bio da žrtvuje svoju ćerku.

Srednjovekovna religiozna mistika u baroku doživljava preporod u delima njenog najznačajnijeg predstavnika Jakoba Bemea (Jakob Böhme, 1575–1624), ranije pomenutog filozofa i mističara, čije najznačajnije delo *Aurora ili jutarnje rumenilo na Istoku* (*Aurora oder die Morgenröte im Aufgang*, 1634) govori o čovekovom odnosu prema Bogu i prirodi, i o međusobnom odnosu dobra i zla, oslanjajući se pritom na panteistička učenja, teozofiju i srednjovekovnu mistiku.

Sledeći tradiciju misticizma, pojedini autori pretvarali su biblijske sadržaje u stihove, s tim da su postojale razlike između katoličkih i protestantskih crkvenih pesama. Katoličke crkvene pesme umnogome su nalikovale narodnoj poeziji, što se može uočiti u delima najznačajnijeg autora ove vrste pesama – jezuitskog sveštenika i profesora Fridriha Špea (Friedrich Spee, 1591–1635), vatrenog borca protiv progona veštica. Tvrđio je da mu je želja da stvara poeziju kojom će slaviti Boga na nemačkom jeziku. U pojedinim delima on religiozne motive prenosi u seosku sredinu, a njegove ljubavne pesme ispunjene mistikom spadaju u najbolje lirske pesme toga doba.

Izuzetno značajan autor protestantskih crkvenih pesama Paul Gerhart (Paul Gerhardt, 1606–1676), u zbirci *Duhovne molitve* (*Geistliche Andachten*, 1667), verska osećanja i vlastiti doživljaj Boga povezuje sa Lutеровim stavovima.

Najznačajniji religiozni pesnik baroka jeste lekar i teolog Angelus Silezijus (Angelus Silesius, 1624–1677), čije je pravo ime bilo Johanes Šefler (Johannes Scheffler). Njegovi epigrami, nastali pod uticajem Bemeove mistike, spadaju u najvažnija barokna lirska ostvarenja. Rođen u plemićkoj porodici protestantske veroispovesti, Šefler je 1653. godine prešao u katoličanstvo i prihvatio ime Angelus (Anđeo). Vatrečno se zalažući za kontrareformacijske ideje, uveren da jedino katolička vera neguje pravi odnos prema jevanđelju jer dozvoljava lični, mistični doživljaj Boga, odbacio je protestantizam poistovetivši Lutera sa Luciferom. Od 1654. godine bio je

počasni lekar cara Ferdinanda III i član bratstva Rozenkrojcera. No, i pored izvesnih rigidnih stavova, slobodno se može reći da mu je pesništvo udaljeno od crkvene dogme, budući da izražava njegov lični doživljaj sveta i religije, koji govori o mističnom jedinstvu čoveka i Boga. Među njegovim delima ističe se zbirka *Duhovne izreke i pripevke* (*Geistreiche Sinn- und Endreime*, 1657), kasnije nazvana *Heruvinski hodočasnik* (*Cherubinischer Wandersmann*, 1675).

U mnoštvu književnih vrsta zastupljenih u baroknoj književnosti – propovedima, raznim naučnim raspravama, putopisima, kratkim pričama i satirama svakako je najznačajni bio roman.

Veoma obimni dvorski romani komplikovane strukture, često prevodi i obrade stranih uzora, bili su suviše nepregledni i nisu odgovarali ukusu šire publike, zbog čega se u baroku iz ove vrste razvio galantni roman, pretežno ljubavne tematike. Po uzoru na popularni žanr iz španske književnosti, u nemačkoj književnosti ustalio se i antipod dvorskom viteškom romanu, takozvani pikarski roman (*Schelmenroman / Pikaroroman*). Često pisani u formi fiktivne autobiografije, ovi satirični romani na zabavan način prikazuju razne pustolovine glavnog junaka, skitnice ili probisveta iz nižih društvenih slojeva, čiji postupci neretko odstupaju od važećih moralnih načela.

Najznačajniji predstavnik ove književne vrste ujedno je i najvažniji prozni pisac baroka – Hans Jakob Kristofel fon Grimelshauzen (Hans Jakob Christoffel von Grimmelshausen, 1622–1675), autor najpopularnijeg baroknog romana, čuvenog *Pustolovnog Simplificisimusa* (*Der Abenteuerliche Simplificissimus Teutsch*, 1668). U ovom romanu opisana su najrazličitija iskustva mladog čoveka u ratnom metežu, zasnovana na Grimelshauzenovim ličnim doživljajima iz Tridesetogodišnjeg rata.

Nakon što su razjareni vojnici opljačkali imanje na kojem je odrastao, dečak beži u šumu i utočište nalazi kod jednog pustinjaka, nekadašnjeg plemića i oficira, koji je u stvari njegov otac. On ga upoznaje sa hrišćanskom verom, uči ga da čita i piše, a zbog njegove prostodušnosti daje mu ime Simplificius (Jednostavni). Nakon očeve smrti Simplificius najpre boravi na dvoru gde doživljava počasti i poniženja, a potom se u ratu proslavlja kao lovac i prevarom stiće bogatstvo. Nakon brojnih nečasnih dela i avantura iz kojih uvek uspeva da se spasi, u Parizu se oprobao kao pevač i ljubavnik dvorskih dama, ali suočen sa neobuzdanošću i nemoralom visokog društva, iznenada postaje žrtva zle sudbine. Nakon što se izbori sa bolešću, pridružuje se bandi razbojnika s kojom putuje i pljačka, a potom odlazi u Moskvu i u brojne druge gradove širom planete. Po povratku u rodni kraj, nakon trideset godina lutanja, Simplificius odlučuje da se povuče u osamu i da nadalje živi kao pustinjač.

Naslovna strana Grimmelshauzenovog romana
Simplicius Simplicissimus (1684)

Roman se sastoji od pet tomova i nastavka (*Continuatio des Abenteuerlichen Simplificissimus*, 1669), čija se radnja ne nadovezuje neposredno za prvi deo. U „nastavku” glavni junak dospeva na pusto ostrvo gde proživljava sudbinu Robinzona Krusoa, zbog čega se ovo delo smatra prvom robinzonijadom, nastalom pola veka pre svetski poznatog romana Danijela Defoa.

Iako zamišljen kao zabavno štivo, roman *Pustolovni Simplificissimus*, nastao na osnovu vlastitih doživljaja i sećanja, preplitanjem istine i fikcije, slikovito prikazuje socijalne prilike u Nemačkoj za vreme Tridesetogodišnjeg rata. Koristeći se obilato humorom i karakterističnom ironijom, Grimelshauzen kritički pristupa društveno-istorijskom kontekstu, sagledava i analizira uzroke ratnih sukoba i političkog i moralnog propadanja, zbog čega ovo kompleksno delo umnogome prevazilazi okvire pikarskog žanra.

U duhu uspešnog prvenca, Grimelshauzen je napisao još nekoliko romana, među kojima se ističe *Prkosni Simpleks (Trutz Simplex oder Lebensbeschreibung der Erzbetrügerin und Landstözerin Courasche*, 1670), u kojem je glavni protagonist – žena, po mnogo čemu slična Simplificiusu. Ovaj književni lik poslužio je Bertoltu Brehtu (Bertolt Brecht, 1898–1956) kao uzor za lik *Majke Hrabrost* (1939) u istoimenoj drami, čija se radnja takođe odigrava u vreme Tridesetogodišnjeg rata.

Drugu, poznu fazu književnosti baroka obeležili su prozni i dramski pisci Kristijan Rojter (Christian Reuter, 1665–1710) i Kristijan Vajze (Christian Weise, 1642–1708).

U romanu *O čudnovatom i vrlo opasnom putovanju Šelmufskog (Schelmuffskys Wahrhaftige Curiöse und sehr gefährliche Reisebeschreibung zu Wasser und zu Lande*, 1696), opisujući dogodovštine hvalisavog i pohlepnog mladića poreklom iz građanske porodice, Kristijan Rojter na šaljiv, na trenutke groteskan način parodira popularne pustolovne romane. U satiričnom tonu, sa sličnim glavnim junakom oko kog ispreda radnju, Rojter je pisao i komedije kritikujući pripadnike građanskog društva zbog neobrazovanosti i skorojevićkih stavova.

Pisac i pedagog Kristijan Vajze autor je brojnih drama, romana i lirskih pesama. Njegovih preko pedeset protestantskih školskih drama napisanih u prozi, predstavljaju vrhunac ovoga žanra i nagoveštavaju buduću građansku dramu, koja će se nešto kasnije razviti u prosvetiteljstvu. Poučan ton prisutan je i u ostalim njegovim delima, pre svega romanima kao što su *Tri najgore arhibudale u celom svetu (Die drei ärgsten Erz-Narren in der ganzen Welt*, 1672) i *Politički sladokusac (Der politische Näscher*, 1675), gde

ističe ideal obrazovanog pojedinca koji svojim umerenim, prilagodljivim stavom i marljivošću nastoji da stekne blagostanje i visok položaj u društvu. Njegova *Tragedija o napolitanskom buntovniku Masanijelu* (*Trauerspiel von dem Neapolitanischen Rebellen Masaniello*, 1682) prikazuje događaj iz bliske istorije i po mnogo čemu podseća na Šekspirove tragedije, a izvanredne komedije *Makijaveli na selu* (*Bäuerlicher Machiavellus*, 1679) i *Nizozemski seljak* (*Der niederländische Bauer*, 1685) prožete humorom i društvenom satirou, svedoče o njegovom vrsnom poznavanju seoskog mentaliteta.

Ipak, po kvalitetu se naročito izdvaja stvaralaštvo Danijela Kaspera Loenštajna (Daniel Casper Lohenstein, 1635–1683), koji uz Grifijusa važi za najznačajnijeg baroknog pisca drama. Pridržavajući se načela klasične drame po uzoru na Seneku i francuske dramatičare, Loenštajn u tragedije pisane visokopatetičnim tonom u aleksandrincu uvodi istorijsku građu s orijenta i paganske motive. U dramama *Ibrahim Paša* (Ibrahim Bassa, 1653) i *Sultan Ibrahim* (Ibrahim Sultan, 1673), on oživljava tematiku iz otomanske istorije i opisuje turska zlostavljanja, dok u preostale četiri tragedije za glavne protagoniste bira surove žene vođene strastima, koje za svoje grehe plaćaju smrću. U drami *Kleopatra* (1661) prikazan je sukob Rimljana i Afrikanaca, dok u tragedijama *Agripina* (1665), *Epiharis* (1665) i *Sofonizba* (1680) bira teme iz rimske istorije. U ovim delima do izražaja dolaze i njegova politička uverenja, po kojima vladar mora da obuzda strasti i isključivo se rukovodi razumom, kako bi obezbedio stabilnost u državi i učvrstio apsolutističku vlast. Iako popularne u vreme nastanka, njegove tragedije ubrzo su pale u zaborav. Sličnu sudbinu doživeo je i njegov na istorijskoj građi zasnovani roman *Velikodušni vojskovođa Arminije ili Herman* (*Der Grossmutige Feldherr Arminius oder Hermann*, 1689–90), koji je uprkos velikom uspehu koji je doživeo, još u XVIII veku izgubio čitalačku publiku.

U najznačajnije predstavnike lirike kasnog baroka spada Kristijan Hofman fon Hofmansvaldau (Christian Hoffmann von Hoffmannswaldau, 1617–1679), poznat po dvosmislenim pesmama prožetim brojnim erotskim motivima. Senzualnost nagoveštena kroz igru reči i variranje tipičnih motiva *Carpe diem* i *Memento mori* predstavljali su provokativnu inovaciju, zbog čega su njegove pesme neretko izazivale iznenađenje i podeljena mišljenja. Tipičan primer ove lirike predstavlja pesma *Prolaznost lepote* (*Vergänglichkeit der Schönheit*), objavljena šesnaest godina nakon njegove smrti u jednoj antologiji barokne lirike:

Es wird der bleiche Tod mit seiner kalten Hand
 Dir endlich mit der Zeit um deine Brüste streichen,
 Der liebliche Korall der Lippen wird verbleichen,
 Der Schultern warmer Schnee wird werden kalter Sand;

Der Augen süßer Blitz, die Kräfte deiner Hand,
 Für welchen solches fällt, die werden zeitlich weichen.
 Das Haar, das itzund kann des Goldes Glanz erreichen,
 Tilgt endlich Tag und Jahr als ein gemeinsames Band.

Der wohlgesetzte Fuß, die lieblichen Gebärden,
 Die werden teils zu Staub, teils nichts und nichtig werden,
 Denn opfert keiner mehr der Gottheit deiner Pracht.

Dies und noch mehr als dies muß endlich untergehen.
 Dein Herze kann allein zu aller Zeit bestehen,
 Dieweil es die Natur aus Diamant gemacht.

Još izraženiji primer prisustva erotike predstavljaju prvi stihovi pesme *Strast (Die Wollust)*:

Die Wollust bleibt doch der Zucker dieser Welt,
 Was kann denn mehr denn sie den Lebenslauf versüßen?
 Sie läßt trinkbar Gold in unsere Kehle fließen
 Und öffnet uns den Schatz beperlter Lieblichkeit.

Ove, kao i ostale njegove pesme objavljene su posthumno u dvema zbirkama *Nemački prevodi i pesme (Deutsche Übersetzungen und Gedichte, 1679)* i *Gospodina Hofmansvaldaua i drugih Nemaca izabrane i dosad neštampane pesme (Herrn Hofmannswaldau und anderer Deutschen auserlesene und bisher ungedruckte Gedichte, 1695)*, dok je za života Hofmansvaldau objavio samo svoje epigrame.

Pred kraj baroka, na smeni dva veka, dolazi do bitnih promena u baroknoj lirici. Za njih je umnogome zaslužan lekar i jedan od značajnijih pesnika ranog XVIII veka Johan Kristijan Ginter (Johann Christian Günther, 1695–1723), čija dela sadrže brojne autobiografske elemente. Iako je pretežno pevao o sopstvenim osećanjima, bolu i patnji, njegova lirika pokazuje delimično prosvetiteljske crte, te se za njegovo pesništvo može reći da predstavlja sponu između baroka i prosvetiteljstva.

Uporedo s nagoveštajima prosvetiteljstva, u poslednjoj trećini XVII veka širi se među pripadnicima nižeg i srednjeg građanstva pijetistički pokret, koji je slično misticizmu težio da pobudi skromnost i istinska verska osećanja. Pijetizam se javlja kao reakcija i protivteža hladnoj teološkoj

ortodoksiji – preteranom racionalizmu koji je zavladao u protestanskoj crkvi, čiji su se predstavnici s vremenom usredsredili na teološke rasprave i formulisanje doktrina. Time su se udaljili od Luterovog učenja, kome cilj nije bio stvaranje intelektualnog, filozofskog sistema, već približavanje Svetog pisma vernicima i praktična primena religije.

Osnove pijetizma, takozvanih *Šest pobožnih želja ili predloga za popravljavanje crkve*, formulisao je teolog Jakob Špener (Jakob Spener, 1635–1705) u delu *Pia Desideria (Pia Desideria oder herzliches Verlangen nach gottgefälliger Kirche, 1675)*, po kojem je pokret dobio ime. Poput Lutera, Špener je osporavao ulogu sveštenstva kao posrednika između Boga i vernika, zalažući se za čitanje Biblije u krugu porodice i prijatelja. Blizak misticizmu, insistirao je na ličnom doživljaju vere i osećanjima, kojima se jedino može ispravno spoznati Bog i religija. Pošto je bio zabrinut za moral, propovedao je odricanje od ovozemaljskih uživanja, dok je od sveštenstva očekivao da vaspitno deluje na vernike i usmerava ih na prave vrednosti – bratsku ljubav, skromnost i samilost. Ovim učenjem Špener je snažno uticao na obrazovanje, ali i književnost XVIII veka, u kojoj se po prvi put slobodno iskazuju snažna lična osećanja. Ova tendencija će svoj vrhunac dostići u sentimentalizmu (*Empfindsamkeit*), pokretu koji će iz Engleske prodreti u nemačku književnost, gde će postati izuzetno popularan tokom prosvetiteljstva i u pokretu *Sturm und Drang*.

PROSVETITELJSTVO

Prosvetiteljstvo je pokret koji se u evropskoj kulturi razvija u XVII i XVIII veku i usko je povezan sa vladavinom filozofije razuma i usponom građanske klase. Dok se u drugim evropskim zemljama poput Engleske, Francuske i Holandije, građanstvo uveliko borilo za ukidanje feudalnog uređenja i ostvarenje ličnih sloboda, u Nemačkoj se ovaj pokret javlja tek na početku XVIII veka, pre svega zbog rascepanosti zemlje na mnoštvo sitnih državica i borbe njihovih vladara za očuvanje moći i starog poretka.

U osnovi prosvetiteljskih ideja bilo je uverenje da je čovek po rođenju dobar, „neispisan list hartije” (*tabula rasa*), koga je vaspitanjem i obrazovanjem moguće usmeriti na prave vrednosti. Ovaj u biti optimistični pravac odlikuje neograničena vera u razum i obrazovanje, koji su po mišljenju prosvetitelja od presudnog značaja za čovekovu ličnu slobodu i sreću.

Filozofsku osnovu prosvetiteljstvu pružila su učenja francuskih, engleskih i nemačkih filozofa (Dekarta, Voltera, Bejkona, Hjuma, Loka, Njutna, Spinoze, Lajbnica i Kanta) koji su, naglašavajući značaj razuma, analize i skepticizma, uspeli da u pitanje dovedu autoritet institucija i crkve. Boreći se za pravo na kritičko mišljenje, a protiv svakog vida nametnutog mišljenja i dogme, ovaj pokret nastavlja proces emancipacije i individuacije započet u vreme humanizma i renesanse. Slaveći čovekov um kao prirodnu snagu pomoću koje je moguće saznati istinu i upravljati stvarnošću, najznačajniji nemački filozof epohe Imanuel Kant (Immanuel Kant, 1724–1804) napisao je 1784. godine esej pod nazivom *Šta je prosvetiteljstvo?* (*Was ist Aufklärung?*) u kojem je dao svoju definiciju ovog pokreta:

„Aufklärung ist der Ausgang des Menschen aus seiner selbstverschuldeten Unmündigkeit. Unmündigkeit ist das Vermögen, sich seines Verstandes ohne Leitung eines anderen zu bedienen. Selbstverschuldet ist diese Unmündigkeit, wenn die Ursache derselben nicht am Mangel des Verstandes, sondern der

Entschließung und des Muthes liegt, sich seiner ohne Leitung eines anderen zu bedienen. Sapere aude! Habe Muth, dich deines eigenen Verstandes zu bedienen! ist also der Wahlspruch der Aufklärung.”⁹

Zalažući se za autonomiju mišljenja, Kant je smatrao da prosvetiteljstvo predstavlja čovekov izlaz iz maloletnosti, stanja nezrelosti (*Unmündigkeit*), pod kojim je podrazumevao nesposobnost da se samostalno rasuđuje. Stoga je smatrao da „budi smeo da se služiš svojim umom” predstavlja osnovno načelo i geslo prosvetiteljstva.

Nemački naziv za prosvetiteljstvo – *Aufklärung*, u prevodu razvedranje ili unošenje svetlosti u tamu – srednjovekovnom asketizmu suprotstavlja vedri optimizam i uverenje da je ovaj svet najbolji od svih svetova, što je misao drugog značajnog filozofa ove epohe – Gotfrida Vilhelma Lajbnica (Gottfried Wilhelm Leibniz, 1646–1716).

Dok se Lajbnic, pišući uglavnom na latinskom i francuskom, obraćao učenim krugovima i slobodoumnom plemstvu, za širenje prosvetiteljskih ideja među običnim narodom bio je zaslužan Kristijan Tomazijus (Christian Thomasius, 1655–1728). Jedan od osnivača pravnog fakulteta u Haleu i profesor koji je među prvima držao predavanja na nemačkom jeziku, Tomazijus se zalagao za toleranciju i apsolutističku vlast zasnovanu na vladavini zdravog razuma. Pošto je po obrazovanju bio pravnik, borio se protiv svakog vida verske netrpeljivosti i kažnjavanja neistomišljenika, pa je stoga bio jedan od najposvećenijih boraca protiv progona veštica, koje je crkva sve do 1749. godine osuđivala na spaljivanje.

Početak prosvetiteljstva obeležio je ipak jedan drugi mislilac – Kristijan Volf (Christian Wolff, 1679–1754), takođe profesor u Haleu, zaslužan za uvođenje osnovnih filozofskih pojmova kao što su „svest”, „predstava” i dr. u nemački jezik. Svoje filozofske ideje Volf je formirao pod snažnim uticajem kineske filozofije (Konfučija), ali i Lajbnicove „teodiceje”, koja je razmatrala postojanje zla u svetu.¹⁰ Pošto teolozi, pre svega pijetisti, nisu prihvatili mešanje filozofije u pitanja vere, uputili su žalbu pruskom kralju, kojom je Volf optužen za ateizam. On je pod pretnjom vešanja bio primo-

⁹ Citirano prema: Kant, Immanuel: *Was ist Aufklärung?*, str. 150. https://www.rosalux.de/fileadmin/rls_uploads/pdfs/159_kant.pdf

¹⁰ Problem postojanja zla u svetu, koji je stvorio svemogući i beskrajno dobri Bog, bio je predmet filozofskih razmatranja još od antike. Pojam teodiceje Lajbnic uvodi u svom istoimenom delu u kojem nastoji da dokaže da je ovaj svet najbolji od svih mogućih svetova, gde postojanje zla ne protivreči božjoj dobroti, već je posledica čovekove slobodne volje.

ran da 1723. godine napusti Hale i Prusku, a zabrana štampanja njegovih dela ostala je na snazi još dugi niz godina. Međutim, zahvaljujući aktivizmu njegovih studenata i drugih naprednih snaga, omogućeno mu je da se 1740. godine vrati u Hale, gde je dočekan uz počasti. Tokom godina borbe Volf je postao slavan širom Evrope, dok su njegovi učenici i sledbenici uspeli da prošire njegovo učenje po celoj zemlji, čime je prosvetiteljstvo u Nemačkoj konačno dobilo karakter nacionalnog pokreta.

Neograničeno poverenje u moć razuma, u društvene reforme i progres čovečanstva, za koje su se zalagali slobodoumni pojedinci i osnažena građanska klasa, bitno su uticali na književno stvaralaštvo i kulturu XVIII veka. Ipak, nemačka književnost ove epohe ne može se posmatrati kao jedinstven i ujednačen pokret; podeljena na više različitih struja, prolazila je kroz različite faze, među kojima je moguće izdvojiti tri najznačajnije: prvu fazu je obeležio njen glavni predstavnik Gotšed, koga tokom druge faze oštro napadaju njegovi protivnici. U trećoj fazi, od sredine XVIII veka, javljaju se veliki pisci kao što su Klopštok, Viland i Lesing, koji se već ubrajaju u građanske klasike nemačke književnosti. Za kraj epohe prosvetiteljstva u Nemačkoj uzima se 1770. godina, premda su se tendencije ovoga pravca osećale sve do početka XIX veka i postojale su uporedo sa drugim književnim strujama i pravcima.

Najznačajniji predstavnik prve faze prosvetiteljstva Johan Kristof Gotšed (Johann Christoph Gottsched, 1700–1766), rođen u Juditenu kod Kenigsberga, bio je sin protestanskog sveštenika. Posle završenih studija filozofije morao je da beži iz Pruske, pošto mu je budući da je bio visoke građe, pretila opasnost da ga vojska kralja Fridriha Vilhelma mobiliše u svoju elitnu jedinicu *Lange Kerls*. Zbog toga se 1724. godine sklanja u Lajpcig, gde je najpre docent, zatim vanredni profesor poezije, a potom redovni profesor logike i metafizike. Iako je podržavao Volfa i njegovo učenje, Gotšed uspeva da se suprotstavi tamošnjim teolozima i da bude izabran za rektora. U narednim godinama umnogome doprinosi širenju i afirmaciji Volfove filozofije, pre svega delom *Prvi razlozi sveukupne svetske mudrosti* (*Erste Gründe der gesamten Weltweisheit*, 1731), ali i moralizatorskim časopisima *Razborite kudeljice* (*Die vernünftigen Tadlerinnen* 1725/26) i *Poštenjaković* (*Der Biedermann*, 1727/29), u čijem izdavanju je učestvovao tokom prvih godina boravka u Lajpcigu. Uporedo s izdavačkom delatnošću, po ugledu na francuske uzore i Martina Opica, Gotšed se preko udruženja *Nemačko društvo* (*Deutsche Gesellschaft*, 1697–1945) i njegovih publikacija zalaže za reforme u nemačkom jeziku i književnosti.

Prekretnicu u razvoju nemačke književnosti predstavljalo je objavljivanje njegovog *Pokušaja kritičke pesničke umetnosti za Nemce* (*Versuch einer kritischen Dichtkunst vor die Deutschen*, 1730), gde Gotšed iznosi svoje stavove ilustrujući ih na primeru dvadeset autora. Ovim delom koje predstavlja vrhunac njegove slave, postavljeni su temelji estetske analize u književnosti, ali su ujedno otvorene brojne polemike između njega i njegovih protivnika. Gotšed je poput Opica smatrao da je čitava umetnost zapravo podražavanje prirode i da, dok slikar svet oko sebe oponaša četkicom i bojama, muzičar taktom i harmonijom, pesnik to čini ritmički odmerenim i lepim govorom. On, smatra Gotšed, mora da poznaje stvari o kojima piše, da bude oštrouman i dobar poznavalac ljudi. Kao racionalista i tipičan zastupnik prosvetiteljskih ideja, Gotšed je dobar ukus definisao u skladu sa pravilima koja određuje isključivo razum, smatrajući da je neophodno da svako književno delo bude poučno i zabavno, jer bez tih odlika i nema valjane poezije. Uzore je stoga pronalazio u klasičnoj književnosti ističući poučni karakter Ezopovih basni, kao i satiru i šaljivu priču. Naročit značaj pridavao je junačkoj pesmi ili epopeji, jer „je ona prikaz neke slavne radnje”¹¹, koja je tako važna i tiče se celog jednog naroda. Dva poglavlja svoga dela Gotšed je posvetio razmatranjima o tragediji i komediji, ali je zbog iznetih stavova bio izložen mnogim kritikama savremenika. Poput Opica duboko je verovao da je tragedija viša književna vrsta, čiji likovi mogu biti isključivo pripadnici viših društvenih slojeva, poput kraljeva, kneževa i drugih aristokrata, te da je stoga ona jedini izraz plemenitih i uzvišenih osećanja. Cenio je samo mali broj francuskih komedija, kao i neka ostvarenja Andreasa Grifijusa i Kristijana Vajzea, za razliku od komedija engleskih, španskih i italijanskih autora. Smatrao je da dramski tekst treba strogo da poštuje jedinstvo mesta, vremena i radnje, kao i da prikazuje samo jedan dramski tok, odnosno glavnu radnju, kojom ne sme biti obuhvaćen vremenski raspon veći od dvadeset četiri sata. Operu, koja se u baroku po ugledu na Italiju javila i u Nemačkoj, nikako nije cenio, jer je verovao da je neukusno i posve besmisleno da „se izvođači smeju i plaču, kašlju i šmrču po notama”¹².

Iako je Gotšed u mnogim teorijskim postavkama sledio Opica i poput njega bio u zabludi u vezi sa mnogim pitanjima, njegov doprinos nemačkom pozorištu ne sme se zanemariti. Pored toga što je po ugledu na francuske i engleske uzore napisao samo jednu tragediju – *Katonova smrt* (*Der sterbende Cato*, 1732) – Gotšed je dugi niz godina brinuo za reperto-

¹¹ Citirano prema: Konstantinović, Zoran (izd.), *Njemačka književnost I*, str. 148.

¹² Isto.

ar nemačkog pozorišta, prevodio i podsticao druge na prevođenje. Među prvima je posebnu pažnju posvetio glumcima i pozornici, a pošlo mu je za rukom i da sa scene ukloni takozvanog *Hansvursta* (*Hanswurst*), komičnog lika, svojevrsnog posrednika između glumaca i publike.

Portret Johana Kristofa Gotšeda (1744), delo Leonarda Šorera
(Leonhard Schorer, 1715–1777)

Takođe se uporno borio za stvaranje jedinstvenog nemačkog književnog jezika i te težnje pretočio je u delo *Temelj nemačke jezičke umetnosti* (*Grundlegung zu einer deutschen Sprachkunst, nach den besten Schriftstellern des vorigen und jetzigen Jahrhunderts entworfen*, 1748), koje je za njegova života doživelo pet izdanja. Ovo delo, u kojem raspravlja o pravopisu, vrstama reči, sintaksi, metrici i drugim pitanjima, kao i pet godina kasnije objavljena obimna knjiga *Suština nemačke jezičke umetnosti* (*Kern der deutschen Sprachkunst*), poslužili su kao osnova za izradu brojnih školskih i univerzitetskih udžbenika.

Kao svestrani intelektualac, Gotšed je proučavao i istoriju nemačke književnosti. Radove o biskupu Vulfilu, Otrfidu, *Helijandu* i drugim temama objavljivao je u časopisima koje je izdavao, a za istoriju nemačke književnosti od značaja je i njegov popis objavljenih dramskih dela, pod nazivom *Magazin za istoriju nemačke drame* (*Nöthiger Vorrath zur Geschichte der deutschen dramatischen Dichtkunst oder Verzeichnis aller deutschen Trauer-, Lust- und Singspiele, die im Druck erschienen von 1450 bis zur Hälfte des jetzigen Jahrhunderts*, 1757), dva puta naknadno dopunjen 1760. i 1765. godine.

Iako je Gotšed godinama bio izuzetno cenjen kao najveći autoritet u nemačkoj književnosti, intelektualna zajednica se od 1740. godine deli na njegove pristalice i protivnike, među kojima su vodeću ulogu imali švajcarski profesori Jakob Bodmer i Jakob Brajtinger, koji će u brojnim polemikama oštro kritikovati njegove stavove.

Johan Jakob Bodmer (Johann Jakob Bodmer, 1698–1783) bio je filolog i profesor švajcarske istorije u Cirihu i autor brojnih kritičkih rasprava o književnosti. Studirao je teologiju, ali se, sledeći sopstvene afinitete, posvetio proučavanju srednjevisokonemačkog pesništva i švajcarske istorije. Jedno vreme je sa profesorom hebrejskog i starogrčkog jezika, teologom i filologom Johanom Jakobom Brajtingerom (Johann Jakob Brejtinger, 1701–1776), izuzetnim poznavaoцем srednjevisokonemačkog jezika, izdavao književno-teorijski i moralizatorski časopis *Prilozi slikara* (*Die Discourse der Mahlern*, 1721–1723), u kojem se prvi put na nemačkom jeziku javila kritika živih pisaca.

Svoje književno-teorijske stavove Bodmer je izložio u delu *Kritička rasprava* (*Critische Abhandlung von dem Wunderbaren in der Poesie und dessen Verbindung mit dem Wahrscheinlichen*, 1740) u kojem, nasuprot Gotšedovim francuskim uzorima ističe engleske, pre svega Džona Miltona, čiji je *Izgubljeni raj* preveo sa engleskog jezika.

Među Brajtingerovim delima ističu se *Kritička rasprava o prirodi, svrhama i upotrebi poređenja* (*Critische Abhandlung von der Natur, den Absichten und dem Gebrauch der Gleichnisse*, 1740) i *Kritička pesnička umetnost* (*Critische Dichtkunst*, 1740).

Po objavljivanju ovih Bodmerovih i Brajtingerovih rasprava, razbuhtava se sukob mišljenja između njih i Gotšeda, sa kojim su se do tada u vezi sa većinom stavova slagali. I pored toga što su sva trojica smatrali da književnost treba da oponaša stvarnost i da joj je glavni zadatak da poučava i zabavi čitaoce, do razlaza među njima dolazi oko pitanja književne uobrazilje. Dok je Gotšed smatrao da predmet književnosti mogu biti samo realni sadržaji stvarnog života, Brajtinger je verovao da suštinu književnosti čini upravo mašta. Zahtev za književnom slobodom i davanjem prostora uobrazilji činio je osnovu njihovog sukoba, kojem će se ubrzo pridružiti i drugi značajni predstavnici nemačkog prosvetiteljstva.

Johan Elias Šlegel (Johann Elias Schlegel, 1719–1749), pesnik, dramski pisac i teoretičar, studirao je u Lajpcigu istoriju, filozofiju i prava. Tokom studija upoznao se sa Gotšedom, za čije je časopise *Nemačka pozornica* i *Prilozi kritičkoj istoriji nemačkog jezika* (*Beiträge zur kritischen Historie der deutschen Sprache*) napisao brojne priloge i kritičke rasprave o drami i pozorištu, sve dok se 1741. godine nisu sukobili zbog Šlegelove podrške Šekspiru. Za razliku od Gotšeda, on nije bio protivnik komedije, štaviše, njenu ulogu da zabavi i nasmeje publiku smatrao je sasvim opravdanom.

Nakon završenih studija i boravka u Dresdenu i Berlinu, Šlegel odlazi u Dansku gde u Kopenhagenu izdaje časopis *Stranac* (*Der Fremde*, 1745–1746).

Šlegel nije bio samo teoretičar drame, već i talentovani dramatičar koji je prema antičkim uzorima napisao tri drame, među kojima je najuspelija – *Hekuba* (1736).

Njegov brat Johan Adolf (Johann Adolf Schlegel, 1721–1793), sa kojim je 1744. godine pokrenuo časopis *Bremenski prilozi* (*Bremer Beiträge*), pesnik i protestantski sveštenik i profesor teologije, bio je otac najznačajnijih teoretičara nemačkog romantizma Augusta Vilhelma (August Wilhelm Schlegel, 1767–1845) i Fridriha Šlegela (Friedrich Schlegel, 1772–1829).

Među saradnicima časopisa *Bremenski Prilozi* ističe se Kristijan Firhtegot Gelert (Christian Fürchtgott Gellert, 1715–769), najčitaniji pisac s početka sedamdesetih godina XVIII veka, koji je u nemačku književnost uveo osećajnost – *Empfindsamkeit*. Profesor poezije, retorike, morala i pedagogije na Univerzitetu u Lajpcigu, čija je predavanja slušao i Gete, bio je veoma omiljen zbog neposrednog i iskrenog odnosa sa pripadnicima svih

društvenih slojeva. Od posebnog značaja je njegova prepiska sa najrazličitijim ličnostima, objavljena pod nazivom *Pisma, uz praktičnu raspravu, O dobrom ukusu u pismima* (*Briefe, nebst einer praktischen Abhandlung, Von dem guten Geschmack in Briefen*, 1759), jer pruža primer za to doba inovativne, neformalne pismene komunikacije, koja ne samo da insistira na razmeni mišljenja i iskustava, već podstiče i priču o ličnim problemima i intimnim osećanjima.

Veliki uspeh Gelert je doživeo svojim *Duhovnim odama* (*Geistliche Oden und Lieder*, 1757), među kojima se posebno ističe pesma *Slava Božija iz prirode* (*Die Ehre Gottes aus der Natur*), za koju je Ludvig fon Betoven komponovao muziku.

U komedijama *Bogomoljka* (*Die Betschwester*, 1745), *Sreća u lutriji* (*Das Los in der Lotterie*, 1746) i *Nežne sestre* (*Die zärtlichen Schwestern*, 1747), o kojima se Lesing veoma pohvalno izrazio u *Hamburškoj dramaturgiji*, Gelert takođe insistira na osećajnosti, zanemarujući do tada primarnu, poučnu funkciju dramskog dela. Najveću slavu stekao je ipak kao pisac basni i pripovedaka u stihovima. U zbirkama *Basne i priče* (*Fabeln und Erzählungen*, 1746/48) i *Poučne pesme i priče* (*Lehrgedichte und Erzählungen*, 1754), Gelert je u svet životinja preneo mnoge situacije iz života, kao i društvene prilike svoga vremena. Ove tematski bogate priče pisane u stihovima, bile su posle Biblije drugo najčitanije štivo u XVIII veku, rado prihvaćeno i omiljeno kod pripadnika svih društvenih slojeva.

Romanom *Život švedske grofice fon G.* (*Das Leben der schwedischen Gräfin von G.*, 1747–1748) Gelert je uveo osećajnost u nemačku pripovednu prozu i postavio temelj za nastanak nove književne vrste na nemačkom jeziku – porodičnog romana. Iako se u romanu pojavljuju brojni likovi i prepliće više tokova radnje, Gelert naglaskom na samokontroli i disciplini pre svega želi da prenese svoje shvatanje vrline i morala, te da prikazom uzornog ponašanja glavnih protagonista vaspitno deluje na savremenike.

U aktuelni sukob sa Gotšedom nije se mešao Johan Gotfrid Šnabel (Johann Gottfried Schnabel, 1692–1752), na čiji se obimni roman *Čudna sudbnina* (*Wunderliche Fata einiger See-Fahrer, absonderlich Alberti Julii, eines geborenen Sachsens*, 1731–43), kasnije nazvan *Ostrvo Felzenburg* (*Insel Felsenburg*), Gelert u velikoj meri ugledao. Ovaj roman u četiri knjige, najčitaniju nemačku robinzonijadu toga vremena, Šnabel je kao i druga svoja dela potpisao pseudonimom „Gysander”. Roman, koji osim motiva ostrva gotovo da nema ništa zajedničko sa Defoovim *Robinzonom*, opisuje utopijsku sliku života bez klasnih razlika i pohlepe za novcem, u zajednici zasnovanoj na radu, međusobnom poštovanju i ravnopravnosti njenih članova.

Kritikujući feudalno uređenje, Šnabel nemoralnom plemstvu suprotstavlja idealizovanu sliku građanskog društva koje počiva na razumu, humanosti i religiji zasnovanoj na idejama pijetizma. Još veći uspeh postigao je erotikom prožeti Šnabelov roman *Vitez koji se tetura po lavirintu ljubavi* (*Der im Irrgarten der Liebe herumtaumelnde Kavalier*, 1738), u kojem su opisane ljubavne avanture i konačno pokajanje razvratnog plemića.

Gotlib Vilhelm Rabener (Gottlieb Wilhelm Rabener, 1714–1771), najistaknutiji satiričar prosvetiteljstva, napisao je još za vreme studija prava i filozofije u Lajpcigu brojne članke i satirične eseje. Njegova *Zbirka satiričnih spisa* (*Sammlung satirischer Schriften*), objavljena u četiri sveske tokom pedesetih godina XVIII veka i prevedena na danski, francuski, engleski i švedski, donela mu je slavu i izvan granica Nemačke. Pošto je pre svega bio moralista, kritikovao je sitnije i krupnije poroke državnih službenika i administracije, vojske, crkve i sveštenstva, u želji da doprinese kulturnom i moralnom uzdizanju tada još mladog građanskog društva.

Anakreontika ili anakreontska poezija javlja se kao reakcija na preteranu dominaciju razuma u književnosti prosvetiteljstva. Po uzoru na evropsku rokoko poeziju, nastalu u Francuskoj u vreme vladavine Luja XV i omiljenu u krugovima plemstva, anakreontiku pre svega, karakteriše vedri i optimistični pogled na svet. Često prožete erotskim nagoveštajima, ove pesme pevaju o ljubavi, prijateljstvu, uživanju u prirodi, vinu i drugim životnim zadovoljstvima. Pravac je dobio naziv po antičkom grčkom pesniku Anakreontu (oko 572–488 p. n. e.), čija je vedra lirika poslužila kao inspiracija pesnicima XVIII veka. U duhu barokne maksime *Carpe diem*, ova poezija peva o radosti, ljubavi i prirodi, slaveći život i uživanje, kao i Amora i Baha – bogove ljubavi i vina.

Želeći da utiče na pesnički izraz i ukus Nemaca, prve prevode anakreontske poezije sa francuskog jezika sačinio je Johan Kristof Gotšed još 1733. godine. Deset godina kasnije Kristijan Nikolaus Nauman (Christian Nikolaus Naumann, 1720–1797) objavio je *Šaljive pesme po uzoru na Anakreonta* (*Scherzhafte Lieder nach dem Muster des Anakreon, herausgegeben von einem Bauzner*, 1743), ali mu, kao ni Gotšedu pre njega, nije pošlo za rukom da rokoko popularizuje među Nemcima.

U prve pesnike anakreontske poezije u Nemačkoj ubraja se i Fridrih fon Hagedorn (Friedrich von Hagedorn, 1708–1754), poreklom iz ugledne hamburške porodice. Dok je studirao prava u Jeni, uspostavio je i održavao kontakte sa značajnim intelektualcima svoga vremena, među kojima su bili i Klopštok, Glajm, Bodmer i Brajtinger. Inspirisan antičkim, francuskim i engleskim uzorima, pisao je dela prožeta bezbrižnim i optimističnim

raspoloženjem, objavljena u zbirka *Pokušaj poetskih basni i priča* (*Versuch in poetischen Fabeln und Erzählungen*, 1738), *Zbirka novih oda i pesama* (*Sammlung neuer Oden und Lieder*, 1742–1752) i *Moralne pesme* (*Moralische Gedichte*, 1750). Iako pod snažnim uticajem baroka, njegova poezija u velikoj meri prevazilazi skrušenost i bogobojažljivost karakterističnu za tu književnu epohu. Svojim lakim i spontanom izrazom pripremio je nemačku književnu publiku za usvanje poezije rokokoja, a umerenim građanskim stavom i blagom ironijom uticao je na kasnije stvaraoce poput Lesinga i Getea.

Među predstavnicima anakreontske lirike ističe se i Evald Kristijan fon Klajst (Ewald Christian von Kleist, 1715–1759), pruski oficir koji je Lesingu poslužio kao uzor za lik majora Telhajma u čuvenoj drami *Minna von Barnhelm*. Pored anakreontskih pesama iz zbirki *Pesme* (*Gedichte*, 1756) i *Nove pesme* (*Neue Gedichte*, 1758), posvećenih lepoti prirode i životu dalekom od grada, Klajst piše i pripovetke i vojničke pesme *Himne pruskoj armiji* (*Hymnen an die preussische Armee*, 1757), slaveći pobeđe pruske vojske pod vođstvom Fridriha II.

Poreklom iz Pruske bio je i Ludvig Glajm (Johann Wilhelm Ludwig Gleim, 1719–1803), pesnik i mecena, koji je svesrdno pomagao mlade pisce i okupljao širok krug prijatelja, zbog čega je dobio nadimak „Otac Glajm”. Poznat i kao „Nemački Anakreont” zbog brojnih pesama u duhu anakreontike u zbirci *Pokušaj šaljivih pesama* (*Versuch in scherzhaften Liedern*, 1744–45), vrhunac slave doživeo je kada je kao učesnik u ratovima, poput Klajsta, napisao veliki broj vojničkih pesama. Objedinio ih je i objavio u zbirci *Pruske ratne pesme* (*Preussische Kriegslieder in den Feldzügen 1756 und 1757 von einem Grenadier*), za koju je predgovor napisao Lesing. Zalažući se za potiskivanje mračnih baroknih tema i motiva (*Vanitas* i *Memento mori*) i širenje uticaja anakreontske poezije u Nemačkoj, osnovao je s prijateljima sa studija – pesnicima Johanom Peterom Ucom (Johann Peter Uz, 1720–1796) i Johanom Nikolausom Gecom (Johann Nikolaus Götz, 1721–1781) pesničko udruženje *Zweiter Hallerscher Dichterkreis*. Zahvaljujući ovom udruženju, četrdesetih godina XVIII veka anakreontska poezija stiže ogromnu popularnost i postaje omiljena kako u građanskim tako i u aristokratskim krugovima. Za razliku od francuske poezije rokokoja, nemačka anakreontika i pored bliske povezanosti s aristokratijom, bila je pre svega poezija građanskog sloja, kojoj je pošlo za rukom da prevaziđe dvorsku uglađenost i uspostavi ravnotežu između životne radosti, vrline i morala. Nakon ovog relativno kratkog perioda procvata, anakreontika će nastaviti da živi u narednim decenijama u delima brojnih pesnika, dok će njeni motivi i naročita atmosfera biti zastupljeni i znatno kasnije, u poeziji XVIII i XIX veka.

Uparedo sa anakreontikom u drugoj polovini XVIII veka javlja se i sentimentalna idila, književna vrsta poreklom iz antičke grčke poezije (Teokrit) zastupljena i kod Vergilija, koja se prethodno javila u renesansi kao posledica interesovanja za antičke forme. Ova književna vrsta, koja prikazuje situacije iz svakodnevnice i idealizovanu sliku života u prirodi ili na selu, dugo je bila prisutna u nemačkoj književnosti, a javljala se pre svega u teškim istorijskim trenucima, kada pisci u svojim delima po pravilu pribegavaju bekstvu od stvarnosti, bilo u romantizovanu prošlost ili nekakav izmešten idealizovani svet.

Jedan od najpoznatijih predstavnika idilične poezije, švajcarski slikar i pesnik Salomon Gesner (Salomon Gessner, 1730–1788) poreklom iz Ciriha, od rane mladosti bio je posvećen umetnosti. Gesner je imao mnogo prijatelja među intelektualcima i umetnicima, družio se sa Hagedornom, Bodmerom i Brajtingerom, a u svojoj kući na Ciriškom jezeru ugostio je čak i porodicu Mocart. Kao pesnik se proslavio *Pesmom jednog Švajcarca* (*Lied eines Schweizers an sein bewaffnetes Mädchen*, 1751), a kao slikar delom *Noć* (*Die Nacht*, 1753). Zbirka *Idile* (*Idyllen*, 1756) i *Nove idile* (*Neue Idyllen*, 1772) postao je poznat i van nemačkog govornog područja, a jednako omiljena bila je i epska pesma *Aveljova smrt* (*Abels Tod*, 1758) koju je napisao na Bodmerov nagovor. U pesmama nastalim po ugledu na antičke uzore, Gesner prikazuje idealizovanu sliku života seljaka i pastira, koji ispunjen vedrinom mirno protiče u saglasju s prirodom.

Gesner je 1780. godine pokrenuo dnevni list *Ciriške novine* (*Zürcher Zeitung*), iz kojeg su 1821. godine proistekle dnevne novine *Neue Zürcher Zeitung*, koje se pod tim nazivom štampaju i u današnje vreme.

Značajan predstavnik ove književne vrste bio je i Johan Hajnrih Fos (Johann Heinrich Voß, 1751–1826), jedan od osnivača i glavnih predstavnika udruženja mladih pesnika u Getingenu (*Göttinger Hain*), koji je pre svega ostao upamćen kao prevodilac Homera (*Odiseja*, *Ilijada*) i drugih antičkih pesnika. Njegova zbirka *Idile* (*Idyllen*, 1801) opisuje brojne scene iz seoskog i gradskog života, dok u satiri *Zadovoljni rob* (*Der zufriedene Sklave*, 1776) i trilogiji idila *Robovi* (*Die Leibeigenen*), *Povlašćeni* (*Die Erleichterten*) i *Oslobođeni* (*Die Freigelassenen*), prikazujući težak položaj seljaka, oštro kritikuje feudalno uređenje, kojem suprotstavlja utopijsku sliku slobodnog građanskog društva.

Kao otpor strogom racionalizmu koji zapostavlja dve značajne sfere čovekovog duhovnog života – emociju i intuiciju, u XVIII veku se pod uticajem engleskih autora javlja sentimentalizam (*Empfindsamkeit*). Kada je 1768. godine kompozitor i izdavač Johan Kristof Bode (Johann Joachim Christoph Bode, 1731–1793) sa engleskog preveo roman Lorenza Sterna

(Laurence Sterne, 1713–1768) *Sentimentalno putovanje kroz Francusku i Italiju* (*A Sentimental Journey Through France and Italy*, 1768), Lesing ga je savetovao da engleski termin „sentimental” prevede neologizmom „empfindsam”, a delo naslovi *Yoricks empfindsame Reise*. Ovaj putopisni roman, koji u prvi plan ističe subjektivni doživljaj autora, predstavljao je ne samo prekretnicu u putopisnom žanru, već je i u mnogome doprineo širenju sentimentalizma u nemačkoj književnosti.

Iako se prvi nagoveštaji javljaju oko 1740. godine kod Gelerta, sentimentalizam će svoj vrhunac doživeti u Klopštokovim idilama, odama, himnama i elegijama, u dramama Augusta fon Kocebua (August von Kotzebue, 1761–1819), kao i u delima Matijasa Klaudijusa (Matthias Claudius, 1740–1815) i Sofi Laroš (Sophie von La Roche, 1730–1807).

Poput prosvetiteljstva, sentimentalizam osuđuje feudalni poredak i bori se za uspostavljanje građanskog društva, čiji je nosilac samosvesni pojedinac snažnih moralnih načela, ukorenjenih u zdravom razumu i urođenoj čovečnosti. Sentimentalizam međutim, hladnom razumu prosvetiteljstva suprotstavlja nesputana snažna osećanja, kojima pisci, povlačenjem u sebe i privatnu sferu, iskazuju pobunu protiv društvenog uređenja. U dominantne motive sentimentalne književnosti spadaju priroda i lični doživljaj prirode, prijateljstvo, čast, unutrašnji život pojedinca, dok su omiljeni žanrovi – epistolarni roman, dnevnički zapisi i putopisi, ali i lirski pesma – forme koje pogoduju iskazivanju emocija, subjektivnog doživljaja stvarnosti i pesnikovog unutrašnjeg sveta.

Najznačajniji predstavnik sentimentalizma i prvi nemački klasik Friedrich Gotlib Klopštok (Friedrich Gottlieb Klopstock, 1724–1803) odgajan je u strogom pijetističkom duhu. Još kao mlad pesnik izrazio je ambiciju da iza sebe ostavi „veliko, neprolazno delo”, a ta želja mu se ostvarila 1748. godine, kada su u četvrtoj svesci časopisa *Bremenski prilozi* objavljena prva tri pevanja njegovog epa *Mesija* (*Der Messias*). Biblijsku građu Klopštok je slobodno obradio na Bodmerov nagovor, pre svega opisujući unutrašnji život i osećanja glavnih likova, dok samoj radnji nije posvetio previše pažnje. I pored izvesnih kontroverzi, delo je naišlo na odličan prijem, a Klopštok, hvaljeni mladi pesnik, ubrzo dobija poziv od Bodmera da ga poseti u Švajcarskoj. U Cirihi odlazi 21. 7. 1750. godine, ali se nedugo nakon toga, zbog neslaganja s Bodmerom, seli u kuću prijatelja. Tokom boravka u Švajcarskoj Klopštok piše svega nekoliko oda, među kojima je najznačajnija – *Ciriško jezero* (*Der Zürcher See*, 1750). U ovom delu izrazio je svoje oduševljenje prirodom, vožnjom čamcem i pre svega druženjem s prijateljima, koje bi, kako na kraju kaže, zauvek želeo da okupi oko sebe.

Fridrih Gotlib Klopštok

Kult prijateljstva, još jedan od važnih motiva sentimentalizma, predstavnici ovog pravca ne opevaju samo u pesmama i drugim književnim delima, već nastoje da ga neguju i u životu, bliskim prijateljskim odnosima i stvaranjem pesničkih udruženja. Opisujući svoju privrženost i osećaj pripadanja istomišljenicima, tri godine ranije, Klopštok je odom *Mojim prijateljima* (*Auf meine Freunde*, 1747) odao poštu svojim prijateljima i saradnicima časopisa *Bremer Beiträge*.

Pošto slava Klopštoku nije donela i materijalnu sigurnost, poziv da pređe u službu danskog kralja Fridriha V otvorio mu je nova vrata i pružio mogućnost da se finansijski obezbedi. U Kopenhagen, značajan kulturni centar toga doba, gde su se već ranije okupili brojni nemački intelektualci, Klopštok stiže 1751. godine. Leto provodi u kraljevom letnjakovcu, a iduće godine s njim odlazi u Holštajn gde ponesen patriotskim osećanjima piše ode *Dve muze* (*Zwei Musen*) i *Herman i Tusnelda* (*Hermann und Thusnelda*). Po povratku u Dansku nastaviće da radi na monumentalnom epu *Mesija*, čijih će ukupno deset pevanja objaviti 1756. godine. U isto vreme nastaju biblijske drame *Adamova smrt* (*Der Tod Adams*, 1757), *Solomon* (1764) i *David* (1772). U narednim godinama Klopštok intenzivno proučava germansku prošlost i mitologiju, što ga je inspirisalo da napiše nekoliko patriotskih oda, kao što su *Mi i oni* (*Wir und sie*, 1766), *Moja otadžbina* (*Mein Vaterland*, 1771) i *Nemački jezik* (*Die deutsche Sprache*, 1798).

Patriotska osećanja dominiraju i u dramskoj trilogiji o nemačkom vojskovođi Hermanu (Arminius), pod čijim vođstvom su germanska plemena u 9. godini I veka nanela težak poraz rimskoj vojsci u Teutoburškoj šumi. Oslanjajući se u velikoj meri na Tacitovu *Germaniju*, ovu trilogiju istorijske tematike, sačinjenu od drama *Bitka u Teutoburškoj šumi* (*Hermanns Schlacht*, 1769), *Herman i kneževi* (*Hermann und die Fürsten*, 1784) i *Hermanova smrt* (*Hermanns Tod*, 1787), Klopštok je pisao u vremenskom rasponu od skoro dvadeset godina.

Podstaknut utopijskom idejom o formiranju svojevrsne akademije, odnosno državnog tela sastavljenog od vrhunskih intelektualaca, stvara delo *Nemačka republika naučnika* (*Die deutsche Gelehrtenrepublik*, 1774), čija je prva i jedina sveska doživela ogroman uspeh. Tu se zalaže za negovanje nacionalne kulture i istorije, za nemački jezik, kao i za formiranje kulturne nacionalne organizacije čiji bi zadatak bio unapređenje građanskog društva.

Kao predstavnik građanskog staleža i pobornik ideje o formiranju nacionalne države, Klopštok je s oduševljenjem pozdravio francusku revoluciju. Podstaknut dešavanjima u Francuskoj ispevao je veliki broj oda, zbog čega je 1792. godine u znak priznanja dobio status počasnog građanina u toj zemlji. U pojedinim delima kao što je *Oslobodilački rat* (*Der Freiheitskrieg*, 1792), on ne samo da slavi revoluciju, već poziva nemački narod da sledi francuski primer i ustane protiv feudalnog poretka. Međutim, kada se nasilje na pariskim ulicama otrglo kontroli, a naročito nakon ubistva Luja XVI, zatečeni Klopštok menja mišljenje. Svoje razočarenje iskazaće u odama *Moja zabluda* (*Mein Irrtum*, 1793) i *La Rošfukoovoj senci* (*An La Rochefoucauld's Schatten*, 1793), u kojima se poput drugih nemačkih intelektualaca ograđuje od postupaka francuskih revolucionara, ne odustajući pritom od prvobitnih namera i ciljeva revolucije.

I pored toga što je njegov književni rad veoma obiman, Klopštok je najviše ostao upamćen kao pesnik *Mesije* – epa koji je pisao 25 godina (1748–1773). Iako su prva tri pevanja naišla na opšte oduševljenje, sa ostalima to ipak nije bio slučaj. Mišljenja čitalaca i kritičara bila su veoma podeljena. Pošto je ep bio predugačak, u književnoj javnosti kružila je šaljiva priča kako je delo naširoko hvaljeno, ali da se sumnja da ga je iko zapravo u celosti pročitao.

U epu on prikazuje dešavanja od Hristovog ulaska u Jerusalim do njegovog vaznesenja, što uključuje Tajnu večeru, Judinu izdaju, suđenje pred Pilatom, raspeće, smrt i vaskrsenje, dok je na kraju epa ispevana *Himna izbavitelju* koji pobeđuje zlo oličeno u Đavolu. Tematici koja je devet vekova ranije obrađena u *Heliandu*, Klopštok pristupa na drugačiji način: deo radnje se dešava na zemlji, deo između zemlje i neba, zatim u raj u i u paklu, dok se opevana zbivanja mešaju sa brojnim reminiscencijama.

S obzirom da je ep pisao dvadeset pet godina, nije mu pošlo za rukom da dosledno sprovede isti ton, a zbog izrazitog patosa, monumentalnosti i retorike, mnogi kritičari su ovo delo ubrajali u baroknu književnost.

Klopštokov značaj ogleda se pre svega u tome što je u nemačku književnost na velika vrata uveo osećajnost, odnosno sentimentalizam. Pored izrazitih emocija, prvi je u nemačku poeziju uveo heksametar, čime je otvoren put za upotrebu slobodnog ritma koji će nešto kasnije prihvatiti i rado koristiti Gete i Helderlin. Uz to, oslobodivši poeziju njene didaktičke funkcije i strogih pravila versifikacije, Klopštok se među prvima izborio za veću pesničku autonomiju i originalnost pesništva.

Njegov mlađi savremenik Kristof Martin Viland (Christoph Martin Wieland, 1733–1813), najbolji pesnik nemačkog rokokoja, prošao je u svom

dugom životu kroz razne faze, često bio i kritikovan, a sa Geteom, Šilerom i Herderom čini čuvenu „vajmarsku četvorku” (*Weimarer Viergestirn*).

Vilanda je otac, protestantski sveštenik u Biberahu u Švapskoj, sa četrnaest godina upisao u školu manastira Berge, gde stiče obrazovanje u duhu pijetizma. Iako je prve stihove napisao već sa dvanaest godina, odluku da se bavi književnošću Viland donosi u internatu, kada se upoznaje sa delima antičke književnosti, a ujedno postaje i veliki obožavalac Klopštoka. Nakon godinu dana provedenih na studijama u Erfurtu, gde se pored logike i metafizike bavi proučavanjem dela svetske književnosti, naročito *Don Kihotom*, Viland se u jesen 1750. godine upisuje na studije prava u Tbingenu. Njegov prvi spev u aleksandrincu *Priroda stvari* (*Die Natur der Dinge oder die vollkommendste Welt. Ein Lehrgedicht in sechs Büchern*), inspirisan ljubavlju prema rođaci Sofi Guterman sa kojom se verio, objavljen je anonimno 1752. godine. U ovom, kao i drugim ranim delima poput *Dvanaest moralnih pisma* (*Zwölf moralische Briefe in Versen*, 1752) i *Anti-Ovid* (*Anti-Ovid oder die Kunst zu lieben*, 1752) osetan je mladalački zanos, zastupljen i u godinu dana ranije nastalom junačkom epu *Herman* (*Hermann*, 1751) koji je lično poslao Bodmeru, stupivši na taj način s njim u intenzivnu prepisku. U leto 1752. godine, poput Klopštoka, Viland na Bodmerov poziv odlazi u Švajcarsku gde će se vrlo brzo i sam razočarati, shvativši da ga sukob sa Gotšedom ne zanima i da od Bodmera nema šta da nauči. U Cirihu se, između ostalog, sprijateljuje sa Brajtingerom i anakreontičarem Gesnerom, koji će mu pomoći da se oporavi od ljubavnog razočaranja koje je doživeo kada se Sofi Guterman 1753. godine iznenada udala za drugog. Podstaknut Bodmerovim uticajem i ljubavnom patnjom, Viland piše ozbiljna dela religiozne tematike, kao što su: *Kušanje Avrama* (*Der geprüfte Abraham*, 1753), *Himne* (*Hymnen*, 1754) i *Osećanje jednog hrišćanina* (*Empfindungen eines Christen*, 1755), ali će već od 1754. godine, kada napušta Bodmerov dom, biti osetna promena ne samo u njegovom duševnom stanju već i u njegovim delima. U duhu prosvetiteljstva stvara prvu nemačku dramu pisanu nerimovanim petostopnim jambom (*Blankvers*) *Lejdi Johana Grej* (*Lady Johanna Gray*, 1758), za koju Lesing, iako nije imao previše reči hvale, primećuje da predstavlja njegov „povratak iz eteričnih sfera među ljude”. Godine 1759. Viland odlazi iz Ciriha na godinu dana u Bern, nakon čega se vraća u Biberah, gde dobija istaknuti položaj u gradskoj upravi.

Monotoniju i malograđansku skučenost malog mesta prekinuće dolazak uglednog političara i prosvetitelja grofa Štadiona (Friedrich Graf von Stadion, 1691–1708) u obližnji zamak Vartburg, u čije će društvo Vilanda uvesti bivša verenica Sofi Laroš, kojoj će on zauzvrat omogućiti ulazak u svet

literature. Pod uticajem slobodoumnog društva oko grofa Štadiona, Viland se u potpunosti okreće veličanju životnih radosti i čulnog uživanja, pa će nedugo potom, ugledajući se na francuske izvore, postati najpoznatiji nemački rokoko pesnik. Uticaj rokoko, ali i stranih autora poput Servantesa, Sterna i Fildinga, primetni su u romanu *Don Silvio (Don Silvio von Rosalva, oder der Sieg der Natur über die Schwärmerey, 1764)*, satiričnoj kritici vaspitanja onoga doba i preteči *Agatona*, na kojem je rad započeo dve godine ranije. Uporedo s radom na romanima, u duhu rokoko, Viland piše nekoliko kraćih dela, među kojima je najznačajje *Muzarion (Musarion oder die Philosophie der Grazien, 1768)*, a istovremeno prevodi i Šekspira, ali ga prevodi u prozi – od dvadeset dve drame koje je preveo, samo je u *Snu letnje noći* zadržao stihove.

Roman *Agaton (Geschichte des Agathon)*, prvi veliki razvojno-vaspitni roman nemačke književnosti i preteču psiholoških romana, Viland je pisao više od tri decenije. Prve dve knjige objavio je 1776/7. godine, dok su novije, prerađene verzije štampane najpre 1773, a potom i 1794. godine. U romanu čija je radnja smeštena u antičku Grčku, prikazan je razvojni put glavnog junaka *Agatona*, koji, prolazeći kroz niz razočaranja, stasava u zrelog čoveka realističnih pogleda na svet. Roman, u kojem je Viland donekle prikazao sopstveni razvojni put, ujedno obiluje filozofskim ekskursima koji u izvesnoj meri otežavaju čitanje, ali je i pored toga kod savremenika naišao na pozitivne ocene i opštu prihvaćenost.

Veliki ugled i popularnost omogućili su Vilandu da 1769. godine dobije mesto profesora filozofije na Univerzitetu u Erfurtu. On tu pored drugih dela piše i političko-filozofski roman *Zlatno ogledalo ili Šešijanski kraljevi (Der goldene Spiegel oder die Könige von Scheschian, 1772)*, gde razrađuje ideju prosvetnog apsolutizma, po kojoj je najveći zadatak vladara da podanicima obezbedi što bolje životne uslove. Viland tu iznosi kritiku na račun sitnih vladara i njihovih državica, suprotstavljajući im ideal snažne apsolutističke države. Veoma čitano i dobro prihvaćeno među nemačkim vladarima, plemstvom i građanstvom, ovo delo obezbedilo mu je poziv vojvotkinje Ane Amalije da u Vajmaru bude učitelj njenim sinovima, prinčevima Karlu Augustu i Konstantinu. Iako se potajno nadao da će ga austrijska carica Marija Terezija, koja se i sama zalagala za prosveteni apsolutizam, pozvati na bečki dvor, Viland se opredelio za kompromisno rešenje i prihvatio poziv dvora u Vajmaru, gde mu je odmah po dolasku dodeljena titula dvorskog savetnika. Viland je neposredno uticao na formiranje ličnosti i vaspitanje prestolonaslednika Karla Augusta, koji je, kada je postao punoletan, ubrzo na dvor doveo Getea i Herdera, a potom i Šilera.

Kristof Martin Viland (1805), delo Ferdinanda Jagemana
(Ferdinand Jagemann, 1780–1820)

Sa sređenim materijalnim prilikama i obezbeđenom egzistencijom, Viland se na vajmarskom dvoru posvetio pisanju. U to vreme objavio je nekoliko dramskih dela, među kojima se ističu *Herkulov izbor* (*Die Wahl des Herkules*) i *Alceste* (1773), koja mu donose velika priznanja. Međutim, uporedo sa jačanjem pokreta *Sturm und Drang*, Viland trpi oštre napade i kritike njegovih predstavnika, naročito mladog Getea. Međutim, po Ge-teovom dolasku u Vajmar, njihov odnos će se ubrzo promeniti. Oni će se međusobno uvažavati i poštovati od tada pa do kraja života. Viland ubrzo napušta rokoko i okreće se građanskim idealima, što se da uočiti već u *Mudrom Danišmendu* (*Geschichte des weisen Danischmend und der drei Kalender*, 1775) u kojem se, veličajući povučen život u krugu porodice, zalaže za odlazak sa dvora i život van grada.

U Vajmaru Viland po ugledu na francuski časopis *Mercure de France* pokreće *Nemački Merkur* (*Teutscher Merkur*, 1773–1810), koji je pored časopisa *Athenäum* i *Nemački muzej* (*Deutsches Museum*) bio najznačajnije glasilo epohe. U njemu su se pored priloga iz književnosti mogli naći i radovi iz filozofije, politike, prirodnih nauka i drugih oblasti, znamenitih saradnika poput Getea, Šilera, braće Šlegel i mnogih drugih značajnih ličnosti toga vremena. U ovom časopisu, koji je u velikoj meri uticao na formiranje ukusa čitalaca, Viland je objavio brojne teorijske i književne radove poput *Abderićana* (*Die Geschichte der Abderiten*, 1774–1781), humorističnog romana prvobitno štampanog u nastavcima, čija je radnja takođe smeštena u antičku Grčku, a zapravo predstavlja satiričan prikaz sadašnjosti i mnoge epizode iz Vilandovog života.

Poslednje značajno Vilandovo delo, romantični ep u dvanaest pevanja *Oberon* (1780), za koji su mu kao uzori poslužili jedan francuski riter-ski roman i Šekspirov *San letnje noći*, Geteu se naročito dopalo, zbog čega mu je u znak uvažavanja poslao lovorov venac. Nesumnjivo jedan od značajnijih stvaralaca epohe, čije bogato stvaralaštvo na zanimljiv način spaja gotovo sve književne tendencije toga vremena, iza sebe je ostavio veliki broj značajnih dela i izvršio snažan uticaj na potonje generacije književnih stvaralaca.

Najpoznatiji pisac nemačkog prosvetiteljstva, Gotthold Ephraim Lessing (Gotthold Ephraim Lessing, 1729–1781), od školskih dana se zanimao za literaturu, ali se po želji roditelja upisuje na studije teologije u Lajpcigu. Lessing se ipak bavi književnošću i vreme provodi u društvu slobodoumnih savremenika, među kojima su i članovi pozorišne trupe, koji će izvesti njegovu prvu dramu *Mladi naučnik* (*Der junge Gelehrte*, 1748). Ohrabren njenim uspehom, odlučuje se za poziv slobodnog pisca, zbog čega se sukobljava sa roditeljima. Kako bi donekle izgladio narušene odnose, upisuje se na studije medicine u Vittembergu, gde istovremeno sluša i predavanja iz rilozofije.

Prinuđen da zbog loše materijalne situacije napusti fakultet, privremeno odlazi u Berlin gde učestvuje u izdavanju časopisa, prevodi, piše komedije *Slobodni duh* (*Der Freigeist*, 1749), *Jevreji* (*Die Juden*, 1749) i *Blago* (*Der Schatz*, 1750) kao i brojne pozorišne recenzije, ali se 1751. godine ipak vraća u Vittemberg da završi studije. Nakon što je stekao diplomu i zvanje magistra, Lessing ponovo odlazi u Berlin gde se kao već priznati pisac kreće u krugovima istomišljenika – Evalda Kristijana fon Klajsta (Ewald Christian von Kleist, 1715–1759), Fridriha Nikolaja (Friedrich Nicolai, 1733–1786) i Mozesa Mendelzona (Moses Mendelssohn, 1729–1786).

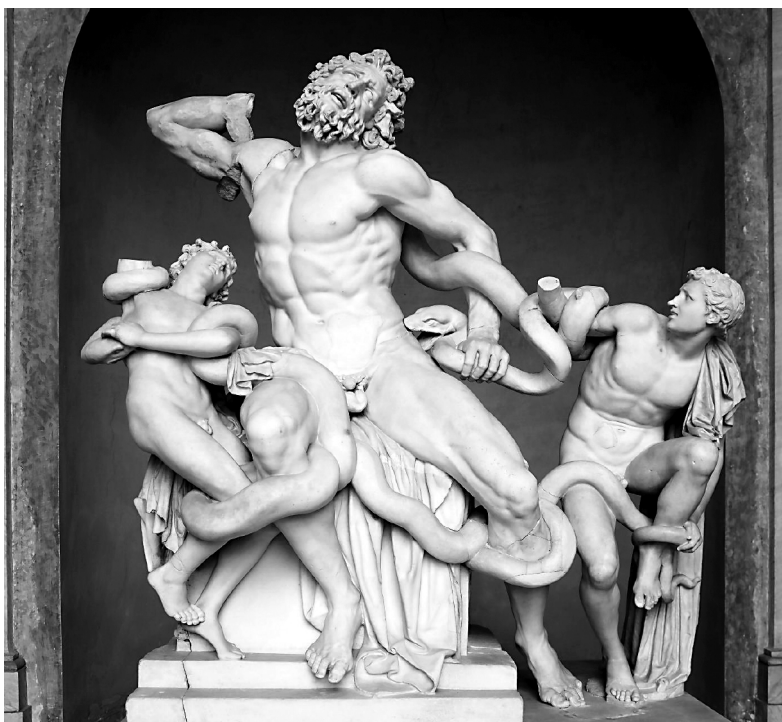
Među njegovim brojnim radovima nastalim tokom pedesetih godina, posebno mesto zauzima tragedija *Miss Sara Sampson* (1755), prva nemačka građanska tragedija i prva tragedija pisana u prozi. U njoj Lesing odbacuje Gotšedova shvatanja da likovi u tragediji nužno treba da budu predstavnici aristokratskih slojeva i da tragedija mora biti pisana u aleksandrincu. Svoj stav o tome Lesing će kasnije i formulisati u čuvenoj i često navođenoj izjavi koja glasi: „Ako saosećamo sa kraljevima, saosećamo sa njima kao sa ljudima, a ne kao sa kraljevima”¹³. Pod uticajem Ričardsonovog romana *Klarisa*, radnja drame smeštena je u Englesku, a glavni likovi, pripadnici građanskog sloja, predočavaju značaj saosećanja i porodične sloge u susretu sa tragičnom sudbinom. Zbog ogromnog uspeha ovog dela Lesing će postati najslavniji nemački dramatičar svog vremena.

Od jeseni 1755. godine opet boravi u Lajpcigu, ali se zbog ratnih sukoba nakon tri godine vraća u Berlin, gde sa prijateljima Fridrihom Nikolajem i Mozesom Mendelsonom pokreće časopis *Pisma o najnovijoj književnosti* (*Briefe, die neueste Literatur betreffend*, 1759–1765). Nezadovoljni dotadašnjim suviše uzdržanim recenzijama, osmislili su novu formu književno-kritičkih tekstova, u kojima su oštrim tonom iznosili sudove o savremenim autorima, ali i vlastite književno-teorijske postavke. Fiktivna pisma, kojih je ukupno bilo 333, izlazila su anonimno kao neka vrsta izveštaja o najnovijim književnim izdanjima i prilikama na literarnoj sceni, a bila su upućena izmišljenom ranjenom pruskom oficiru.

Godine 1760. Lesing odlazi u Breslavu gde dovršava dva svoja najznačajnija dela, *Laokona* i *Minu fon Barnhelm*.

Po povratku u Berlin, 1765. godine, objavljuje prvi i jedini deo svoje studije *Laokon ili o granicama između slikarstva i poezije* (*Laokoon oder über die Grenzen der Malerei und Poesie*, 1766), u kojem raspravlja o osnovnim razlikama između likovnih umetnosti i književnosti. Delo je dobilo naslov po antičkoj skulpturi *Laokon i sinovi*, koja predstavlja trojanskog sveštenika, koji je prema mitu svoje sugrađane upozoravao da u grad ne uvlače drvenog konja. Ne želeći da ga poslušaju, stanovnici Troje tražili su od njega da prinese žrvu bogovima kako bi ih zaštitili od neprijateljske flote. Pošto je pokazao nepoštovanje i razljutio Apolona, bogovi su odlučili da kazne Laokona poslavši dve zmije da ga uguše zajedno s dvojicom njegovih sinova.

¹³ Citirano i prevedeno prema: Lessing, G.E: *Hamburgische Dramaturgie* (14) str. 150. https://www.deutschestextarchiv.de/book/view/lessing_dramaturgie01_1767?p=119

Laokon i sinovi, statua otkrivena u Rimu
1506. godine

Lesing se tu nadovezuje na velikog poznavaoaca antike, istoričara i teoretičara umetnosti Vinkelmana (Johann Joachim Winkelmann, 1717–1768), te smelo kritikujući njegove stavove, povlači granicu između slikarstva i poezije. Objasnjavajući njihove osobenosti, Lesing zapaža da je medij likovnih umetnosti prostor, u kojem likovni umetnik može samo da prikaže predmet u mirovanju i da eventualno nagovesti radnju. Za razliku od likovne umetnosti koja prikazuje trenutak mirovanja, književnost niže reči raspoložuci i vremenom, te joj je glavni zadatak da prikaže radnju.

Iako je ostao samo fragment, Lesingov *Laokon* predstavlja izuzetno značajno ostvarenje napredne humanističke misli, koje je u velikoj meri uticalo na potonje generacije teoretičara i na sam razvoj teorije umetnosti.

Naredne godine Lesing završava komediju *Mina fon Barnhelm* (*Minna von Barnhelm oder das Soldatenglück*, 1767), jedno od istaknutih dramskih ostvarenja nemačke književnosti. U komediji koja govori o ljubavi pruskog oficira majora fon Telhajma i mlade Saksonke Mine fon Barnhelm, Lesing se osvrnuo na istorijske prilike i političku situaciju svoga vremena, tačnije na sedmogodišnji rat između Saksonaca i Prusa. Opisavši

ljubav između dvoje pripadnika zaraćenih strana, kao i želju dobronamernog pruskog oficira da pomogne Saksoncima, Lesing je hteo da ukaže na neophodnost prevazilaženja sukoba između dveju zaraćenih država. Uz to, prikazom glavnih likova – pripadnika plemstva kao pobornika građanskih ideala, jasno je zauzeo poziciju i stao na stranu građanstva. Zbog kritike apsolutizma i vladajuće politike, vlasti u Berlinu uspele su da spreče izvođenje drame, zbog čega je premijera morala da bude upriličena u Hamburgu. Ubrzo nakon toga predstava se s ogromnim uspehom izvodila na binama širom Nemačke, a Lesing je dokazao da komedija može da prikazuje i ozbiljan sadržaj i da ničim ne zavređuje da bude posmatrana kao niža vrsta u odnosu na tragediju, kako su do tada verovali njegovih prethodnici.

Nešto ranije te iste 1767. godine, Lesing je prihvatio poziv da bude dramaturg i savetnik novootvorenog nacionalnog pozorišta u Hamburgu. Iako je pozorište zbog finansijskih problema ubrzo zatvoreno, ostala je sačuvana *Hamburška dramaturgija* (*Hamburgische Dramaturgie*, 1767-1768), zamišljena kao časopis koji je izlazio najpre dvaput, a kasnije četiri puta nedeljno. U njemu je Lesing pisao o aktuelnim dramskim ostvarenjima, njihovoj umetničkoj vrednosti, ali i o opštim stvarima o samim predstavama o njihovim autorima i izvođačima.

Pošto je opet ostao bez posla, posredovanjem prijatelja on u jesen 1771. godine dobija mesto bibliotekara kod kneza od Braunšvajga u Volfenbitelu, gde dovršava građansku tragediju *Emilija Galoti* (*Emilia Gallotti*), na kojoj je počeo da radi još 1757. godine. Premijera je održana 18. 3. 1772. godine u Braunšvajgu, bez Lesingovog prisustva. Iako je centralna tema drame ljubav, delo nosi snažnu političku poruku jer kritikuje samovolju plemstva i samoživost vladara. Radnja je smeštena u Italiju, ali je očigledno da je Lesing na umu imao prilike u tadašnjoj Nemačkoj, kao i da je želeo da istakne položaj građanskog sloja, čiji su predstavnici prikazani kao visokomoralni, rastrzani između snažnih osećanja u duhu pokreta *Empfindsamkeit* i starih feudalnih predstava o ljubavi i časti. U ovoj tragediji Lesing sledi jedno od prethodno iznetih načela u *Hamburškoj dramaturgiji* – da je zadatak tragedije da iznese na videlo nedela zlih ljudi i da ih diskredituje. Opisavši stradanje nedužne devojke, koja časno pristaje na smrt jer je prevarom pokušao da je zavede samovoljni knez, Lesing je stvorio jednu od najboljih nemačkih drama svih vremena, koja je poslužila kao inspiracija za čuveni Šilerov komad *Spletke i ljubav* (*Kabale und Liebe*, 1784).

Portret Gottholda Efraima Lesinga (1767/1768), delo Ane Rosine Lisijevske (Anna Rosina de Gasc – Lisiewska, 1713–1783) nastalo za vreme njegove službe kao dramaturga u Hamburgu

Imajući u kneževoj biblioteci pristup brojnim starim spisima i drugim materijalima, Lesing se posvetio izučavanju istorije nemačke književnosti. Priloge iz te oblasti objavljivao je pod nazivom *O istoriji i književnosti* (*Zur Geschichte und Literatur. Aus den Schätzen der herzoglichen Bibliothek zu Wolfenbüttel*, 1773), sve dok ga cenzura nije učutkala.

U poslednjoj drami *Natan Mudri* (*Nathan der Weise*, 1779), pisanoj petostopnim jambom (Blankvers), Lesing koristi parabolu o prstenu iz Bokačovog *Dekameronu* kako bi izneo svoje stavove o sukobima pripadnika različitih veroispovesti, pritom se zalažući za međusobno razumevanje, humanost i toleranciju. Drama posvećena njegovom prijatelju iz mladosti Mozesu Mendelsonu, jednom od osnivača jevrejskog prosvetiteljstva, prvi put je izvedena u Berlinu 1783. godine, dve godine nakon Lesingove smrti.

U posljednjem značajnom delu *Vaspitanje ljudskog roda* (*Die Erziehung des Menschengeschlechts*, 1780), nastalom u isto vreme kad i *Natan Mudri*, Lesing iznosi slične stavove, te govori o vaspitnoj ulozi religije kroz tri presudna stupnja u razvoju čovečanstva.

Jedan od najznačajnijih predstavnika nemačke književnosti i evropskog prosvetiteljstva Gothold Efraim Lesing, borac za građansko društvo, toleranciju i pravdu, umro je u Braunšvajgu 15. 2. 1781. godine.

STURM UND DRANG

Sturm und Drang, u prevodu „Oluja i nagon”, naziv je za nemački književni pokret, koji se poput pokreta *Empfindsamkeit* javlja kao reakcija na hladni racionalizam prosvetiteljstva. Za njegov početak uzima se 1767. godina, kada je Johan Gotfrid Herder (Johann Gottfried Herder, 1744–1803) objavio *Fragmente o novijoj nemačkoj književnosti (Fragmente über die neuere deutsche Literatur)*, dok se za kraj uzima 1785. godina, kada počinje klasična faza nemačke književnosti. Pokret je ime dobio po komediji Fridriha Maksimilijana Klingera (Friedrich Maximilian Klingler, 1752–1831), koja se najpre zvala *Zbrka (Der Wirrwarr, 1776)*, čiji je naziv kasnije preinačen u *Sturm und Drang*.

Pored izraženog kulta genija, ovaj književni pravac odlikuju žestina i neobuzdano iskazivanje osećanja, kao i želja za povratkom prirodi, potekla od švajcarsko-francuskog filozofa i kritičara savremene kulture Žan Žak Rusoa (Jean-Jacques Rousseau, 1712–1778), koji je svojim zalaganjem za slobodu osećanja i protivljenjem racionalističkom dogmatizmu nagovestio dolazak romantizma. Pripadnici ovog pravca otvoreno su iskazivali bunt protiv generacije očeva, protiveći se svakoj vrsti autoriteta, tradiciji i tadašnjim socijalnim, političkim i estetskim idealima. Njima su suprotstavljali snažnu individualnost – oslobođenu ličnost koja živi prema vlastitim pravilima i ne zazire od toga da nesputano iskaže svoje stavove i svoja osećanja.

Pored Johana Georga Hamana (Johann Georg Hamann, 1730–1788) koji se još ranije zalagao za stvaralačku autonomiju i pesničku originalnost, i švajcarskog filozofa i pisca Johana Kaspara Lafatera (Johann Kaspar Lavater, 1741–1801), glavni preteča ovog pokreta bio je pesnik i filozof Herder. On je u mladosti kao luteranski sveštenik mnogo putovao po Evropi, sve dok se 1776. godine nije nastanio u Vajmaru. Iako je najpre bio pod snažnim uticajem prosvetiteljstva, Herder odbacuje načela ovog pravca i s vremenom postaje njegov žestoki protivnik. U *Fragmentima i Kritičkim šumama (Kritische Wälder, 1768/69)*, kao i člancima o Osijanu (*Über*

Ossian und die Lieder der Völker, 1773), Šekspiru (*Über Shakespeare*, 1773) i poreklu jezika (*Abhandlung über den Ursprung der Sprache*, 1770), Herder razrađuje Rusoove i Hamanove ideje o prednosti osećanja nad razumom i razmatra razlike između narodne i umetničke poezije. Zalaganjem za originalnost, nacionalni jezik i kulturu, okreće se protiv antičkih i stranih uzora, insistirajući na autentičnom stvaralaštvu, koje mora biti u saglasnosti sa sredinom iz koje pesnik potiče. Isticanjem značaja nacije kao organske celine koju čine jezik, kultura i duh jednog naroda, umnogome je doprineo istoriji kulture kao nauci, zbog čega ga mnogi nazivaju ocem kulturnog nacionalizma.

Portret Gotfrida Herdera

Ovim stavovima, suprotstavljenim dotadašnjim pogledima na svet, na književnost i umetnost, Herder je izvršio snažan uticaj na pripadnike pokreta *Sturm und Drang*, većinom buntovno raspoložene mlade ljude u dvadesetim godinama, koji su se zalagali za bolje društveno uređenje, za ukidanje feudalnog poretka i apsolutističke vlasti, a u književnosti za odbacivanje hladnog razuma, svih normi i pravila, propagirajući nasuprot tome nesputano izražavanje osećanja i oslobađanje mašte. Pored Herdera, u kome su videli neku vrstu duhovnog oca i učitelja, autori ovoga pravca imali su i druge uzore: Homera, Šekspira, Rusoa i Ričardsona (Samuel Richardson, 1689–1761). Dok je Homer za njih bio primer autentičnog stvaraoca, Šekspira su doživljavali kao revolucionarnog dramatičara koji je raskinuo sa Aristotelovim strogim pravilima dramske strukture i tri jedinstva, pa su po uzoru na njega dramska dela ovoga pravca bila labave konstrukcije i izdvojena na mnoštvo scena. Pošto su njegove drame poznavali samo iz Vilandovih prevoda u prozi, verovali su da ni Šekspir nije koristio stih, pa su shodno tome i najveća dramska ostvarenja ovoga perioda poput Geteovog *Geca od Berlihingena* i Šilerovih *Razbojnika*, pisana u prozi.

Na generaciju mladih autora veliki uticaj imao je i Ruso svojim kultom prirode i zagovaranjem jednostavnog života, daleko od tekovina civilizacije i kulture, zbog čega su se pobornici ovih ideja često povlačili u osamu i vraćali primitivnom načinu života. Pod utiskom Ričardsonovih dela, romani nastali u ovom periodu obilovali su snažnim osećanjima, dok se Klopštokov uticaj pre svega ogledao u lirici – u negovanju ode, kojom su nesputano slavili bogove i divili se lepoti prirode. Predstavnici ovog pokreta istovremeno su bili pod snažnim uticajem narodne poezije, koju su cenili zbog njene jednostavnosti i melodičnosti. Međutim, privlačili su ih i mistični elementi, naročito prisutni u starim engleskim pesmama i baladama, a sa posebnim oduševljenjem prihvatili su Mekfersonovu (James Macpherson, 1736–1796) zbirku *Osijanove pesme* (*The Works of Ossian*, 1762), pogrešno protumačenu kao originalno delo legendarnog keltskog barda.

Među prvim predstavnicima ovoga pravca ističe se pesnik i kritičar Hajnrih Vilhelm fon Gerstenberg (Heinrich Wilhelm von Gerstenberg, 1737–1823), koji je po uzoru na Klopštoka napisao niz oda (*Gedichte eines Skalden*, 1766) kao i brojna druga lirska i prozna dela. Godine 1768, anonimno je objavio tragediju u prozi *Ugolino*, za koju je građu posudio iz trideset drugog i trideset trećeg pevanja Danteovog *Pakla*.

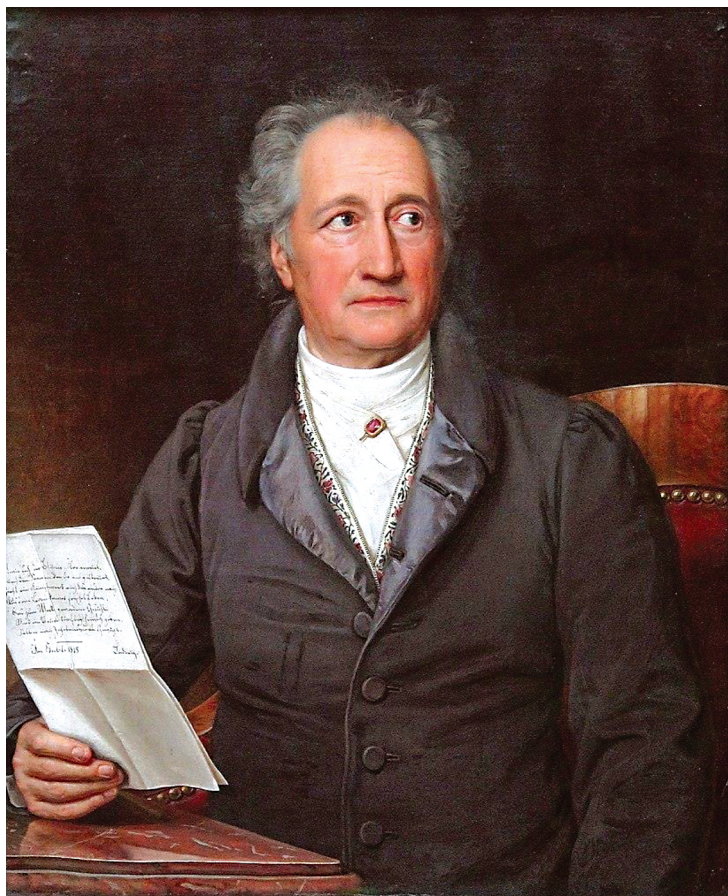
Pesnik i dramatičar Fridrih Maksimilijan Klinger (Friedrich Maximilian Klinger, 1752–1831), po čijoj drami je pokret dobio ime, napisao je pod uticajem Šekspira i dramu *Blizanci* (*Die Zwillinge*, 1776), u kojoj do

izražaja dolazi snažna osećajnost i oštra kritika društva. Od 1778. godine zbog loše finansijske situacije piše pesme u duhu rokokoja, a od 1785. pravi zaokret ka klasicizmu, kada piše pripovetke filozofsko-političke sadržine. Svoja „razmatranja i misli o raznim predmetima” zapisao je u delu *Betrachtungen und Gedanken über verschiedene Gegenstände der Welt und der Literatur* (1803–1805), kao i u nizu aforizama o brojnim aktuelnim temama.

Pesnik, kompozitor i novinar Kristijan Fridrih Danijel Šubart (Christian Friedrich Daniel Schubart, 1739–1791) žestoko je kritikovao apsolutizam i prilike u Vitembergu. Nakon što je neko vreme proveo kao muzički direktor na dvoru u Ludvigsburgu, oštro se obrušio na predstavnike plemstva i crkve, zbog čega je proteran iz Vitemberga. Jedno vreme je u Augsburgu izdavao časopis *Nemačka hronika* (*Teutsche Chronik*, 1774) koji je ubrzo zabranjen, a vojvoda Karl Ojgen ga je 1777. godine zbog kritike njegove vladavine i aktuelne politike osudio na zatvorsku kaznu radi „prevaspitavanja”. Uprkos zalaganju brojnih značajnih savremenika, Šubart je oslobođen tek 1787. godine. Za vreme boravka u tamnici nastale su njegove satirične pesme *Kneževska grobnica* (*Die Fürstengruft*, 1783) i *Pesma o Rtu* (*Kaplied*, 1787). Šubart je autor rasprave *O istoriji ljudskog srca* (*Zur Geschichte des menschlichen Herzens*, 1775), koja je Šileru poslužila kao izvor inspiracije za *Razbojnike*, dok je njegovu pesmu *Pastrmka* (*Die Forelle*) proslavio kompozitor Franc Šubert napisavši muziku za nju.

Međutim, nisu svi predstavnici ovog pokreta zastupali radikalne stavove; u Getingenu je 1772. godine osnovano pesničko udruženje Getingenski gaj (*Göttinger Hainbund*), čiji su predstavnici veličali germansko-nemačku istoriju, oduševljavali se prirodom, a u Fridrihu Klopštoku su videli uzor i neku vrstu očinske figure. Većinom studenti, ostali su povezani preko svog glasila *Getingenskog almanaha muza* (*Göttinger Musenalmanach*, 1770–1807) koji su pokrenuli Vilhelm Goter (Wilhelm Gotter, 1764–1826) i Kristijan Boje (Christian Boie, 1744–1806), dok je među značajnim izdavačima časopisa bio i pesnik idila Johan Hajnrih Fos (Johann Heinrich Voß). U ovom časopisu objavljivane su pesme i prilozi znamenitih savremenika poput Herdera, Getea i drugih, ali i čuvena balada *Leonora* (Leonore, 1773) pesnika Gotfrida Augusta Birgera (Gottfried August Bürger, 1747–1794), koji se smatra tvorcem umetničke balade u Nemačkoj. Birger je bio svestrani intelektualac i prevodilac sa pet jezika, poznat pre svega po pričama o Baronu Minhauzenu (*Abenteuer des Freiherrn von Münchhausen*, 1786–89). Iako ga savremenici dugo nisu uvažavali, prvenstveno zbog ši-

lerove kritike zasnovane na načelima klasike, nepravda je ipak ispravljena, pa je njegov značaj prepoznat kako u Nemačkoj tako i van njenih granica.

Portret Johana Volfganga fon Getea (1828),
delo Jozefa Karla Štilera (Joseph Karl Stieler, 1781–1858)

Među predstavnicima umetničkog pokreta *Sturm und Drang* najviše se ističu Johan Volfgang fon Gete (Johann Wolfgang von Goethe, 1749–1832) i Fridrih Šiler (Friedrich Schiller, 1759–1805), koji su svojim mladalačkim delima obeležili ovaj pravac.

Još tokom studija u Lajpcigu, Gete je pisao prve pesme u duhu rokoka, ali je posle susreta sa Herderom razvio nove poglede na umetnost. Poznanstvo sa proslavljenim autorom brojnih kritičkih spisa predstavljalo je presudan događaj u životu mladog pesnika; pod Herderovim uticajem

Gete se zainteresovao ne samo za Šekspira, već i za narodnu poeziju i nemačku nacionalnu prošlost, prihvativši ubrzo glavne ideje pokreta *Sturm und Drang* i ideal snažne ličnosti oslobođene svih društvenih, moralnih i estetskih stega.

Po povratku u Frankfurt u leto 1771. godine, Gete za šest nedelja piše istorijsku dramu *Gec od Berlihingena sa gvozdenom rukom* (*Götz von Berlichingen mit der eisernen Hand*) i šalje je Herderu. On mu zamera osetan Šekspirov uticaj kao i suviše labavu formu drame, kojom je, sa preko pedeset kratkih scena, mladi Gete želeo da naglasi raskid sa tradicijom klasične antičke tragedije. Poslušavši savete starijeg autoriteta, delimično je preradio komad i anonimno ga objavio 1773. godine. Reakcije kritike bile su podeljene – iako je radnja drame naišla na odobravanje i opštu prihvaćenost, Gete se suočio sa zamerkama na račun forme i nepoštovanja do tada važećih dramskih normi i pravila.

Iako obrađuje građu iz prošlosti, drama, vremenski smeštena u XVI vek, u velikoj meri odstupa od istorijskih činjenica. Gete glavnog junaka Geca opisuje kao neustrašivog, u osnovi poštenog i pravdoljubivog ritera pljačkaša, snažnog i slobodnog pojedinca spremnog da se povinuje jedino caru i Bogu. Tako zamišljen, on zapravo predstavlja tipičnog *Sturm und Drang* junaka, buntovnog borca za pravdu i slobodu, koji odenut u istorijsko ruho bije aktuelne bitke svoga vremena, suprotstavljajući se državnom sistemu, crkvi i važećim moralnim normama.

Još veći uspeh Gete je doživeo romanom *Jadi mladoga Vertera* (*Die Leiden des jungen Werther*, 1774), kojim se proslavio i van granica Nemačke. Roman, na kojem je radio svega mesec dana, burno je odjeknuo kako među čitaocima tako i među kritičarima, doživевši za nešto više od godinu dana deset izdanja. Pod utiskom samoubistva prijatelja Karla Vilhelma Jeruzalema (Karl Wilhelm Jerusalem, 1747–1772) i ljubavi prema Frideriki Brion (Friederike Brion, 1752–1813), Gete je napisao priču o mladom građaninu, Verteru, koji se povlači iz grada u seosku sredinu, kako bi živeo u prirodi okružen jednostavnim i čestitim ljudima. Upoznavši Lotu koja nakon smrti roditelja vodi brigu o mlađoj braći i sestrama, Verter se očaran njenom dobrotom, beznadežno zaljubljuje. Uprkos tome što je verena za drugog, on se prepušta snažnim osećanjima, tonući sve dublje u očajanje i ponor. Nesposoban da se odupre strastima i ne nalazeći rešenje za svoju bezizlaznu situaciju, Verter jedini spas vidi u odluci da sebi oduzme život.

Ovaj epistolarni roman koji donosi samo pisma glavnog junaka, publika je s oduševljenjem prihvatila kao ljubavnu priču, u potpunosti zanemarujući njegovu društveno-kritičku dimenziju. Kritika je pre svega bila usmerena na njegovu moralno-didaktičku ulogu, koju su pripadnici starije generacije, prosvetitelji, a pre svega crkva, smatrali više nego upitnom. Oštro ga osuđujući za podstrekivanje preljube i brakolomstva, a povrh svega i samoubistva, roman je zbog „lošeg uticaja” privremeno zabranjen, ali je nedugo nakon toga preveden na francuski, engleski i italijanski jezik, čime je ubzo osvojio publiku širom Evrope podarivši Geteu slavu izvan granica Nemačke.

Uticaj pokreta *Sturm und Drang* ispoljio se i u Geteovoj lirici: čuvene pesme *Kralj u Tuli* (*Der König in Thule*, 1774) i *Putnikova pesma u oluji* (*Wanderers Sturmlied*, 1772) takođe odražavaju novi pogled na svet, dok u himnama *Pesma o Muhamedu* (*Mahometsgesang*, 1772/3), *Ganimed* (*Ganymed*, 1774) i *Prometej* (*Prometheus*, 1774) Gete odstupa od tradicije, prilagodivši mitološku građu idealima ovog umetničkog pravca. U tom duhu on Prometeja ne predstavlja kao titana koji je bogovima ukrao vatru da bi je dao ljudima, već kao Zevsovog sina, slobodoumnog buntovnika spremnog da se suprotstavi svakoj vrsti autoriteta.

Već naredne 1775. godine, Gete na poziv vajmarskog vojvode Karla Augusta odlazi u Vajmar, gde će s izvesnim prekidima ostati da živi do kraja života. Odustavši trajno od buntovničkih ideja pokreta *Sturm und Drang*, na dvoru Karla Augusta Gete se posvetio državnim poslovima i izučavanju prirodnih nauka. Iako u prvoj vajmarskoj deceniji nije stvorio značajnija literarna dela, Gete će novi nalet stvaralačke energije i inspiraciju dobiti po povratku s putovanja u Italiju (1786–88), kada pod uticajem antike započinje klasična faza njegovog stvaralaštva.

Jadi mladoga Vertera, prvo izdanje (1774)

Uz Getea, najznačajniji predstavnik ovog pokreta bio je Fridrih Šiler (Friedrich Schiller, 1759–1805). I pored toga što je rano pokazivao interesovanje za literaturu i pozorište, na zahtev vitemberškog vojvode Karla Ojgena, u čijoj vojsci je njegov otac bio oficir, Šiler od četrnaeste godine pohađa vojni internat. Iako mu je želja bila da studira teologiju, Šiler se najpre upisuje na studije prava a potom i medicine. Zahvaljujući razumevanju i širini mladog profesora filozofije Johana Fridriha Abela (Johann Friedrich Abel, 1751–1829), imaće priliku da stekne široko obrazovanje. Za vreme studija, Šiler pod uticajem Klopštoka piše stihove pune patetike, kojima veliča Boga i kosmički princip ljubavi, ali i borbu protiv svakog vida ugnjetavanja i tiranije.

Portret Fridriha Šilera (1759), delo Franca Gerharda fon Kigelgena (Gerhard von Kugelgen, 1772–1820)

Inspirisan pripovetkom *O istoriji ljudskog srca* (*Zur Geschichte des menschlichen Herzens*, 1767–1790) Kristijana Danijela Šubarta, ali i pod primetnim Šekspirovim uticajem, Šiler piše svoje prvo značajno delo, dramu *Razbojnici* (*Die Räuber*, 1781), čiji je centralni motiv–motiv zavađene braće i sukob oca i sina. Glavni junak Karl Mor, očev miljenik, živi raspuštenim životom zbog čega je u svađi sa ocem. Ljubomorni i inferiorni mlađi brat Franc, želeći da se po svaku cenu domogne nasledstva, ali i Karlove verenice, pomoću najgorih spletki ne samo da osujećuje njihovo pomirenje, već i ubeđuje oca da Karla liši nasledstva. Karl se u besu pridružuje bandi razbojnika, kojima su isprva pobude iskrene i usmerene na borbu protiv izopačenih vrednosti i nemorala. Saznavši da mu brat drži oca zatočenim, on šalje razbojnike na njega, ali se Franc u strahu sam ubija. Nakon očeve smrti, razočaran u ljubav i prijatelje, Karl se suočen sa stvarnošću predaje vlastima, omogućivši jednom siromahu da dobije nagradu raspisanu za njegovo hvatanje.

Uprkos određenim zamerkama kao što su obilje patetike i šematizovana karakterizacija likova, drama je Šileru donela željenu slavu, ali i sukob sa vojvodom Karlom Ojgenom. Napustivši ilegalno Štutgart zbog premijere u Manhajmu, iako mu je to kao vojnom lekaru bilo zabranjeno, osuđen je na dve nedelje zatvora i zabranu bavljenja književnim radom. Ne želeći da doživi Šubartovu sudbinu, Šiler u septembru 1782. godine odlazi najpre u Bauerbah, a potom u Manhajm, gde dobija angažman u pozorištu, uz obavezu da za godinu dana napiše tri drame. Druga drama *Fijeskova zavera u Đenovi* (*Die Verschwörung des Fiesko zu Genua*, 1783), za koju koristi građu iz italijanske istorije, dobija negativne kritike, dok trećom dramom *Spletke i ljubav* (*Kabale und Liebe*, 1784), kojom se ujedno završava ova faza njegovog stvaralaštva, nadmašuje uspeh *Razbojnika* i stiče slavu širom Nemačke. Naslovljena prvobitno po glavnoj junakinji *Luise Milelrin*, ova građanska tragedija nadovezuje se na Lesingovu *Emiliju Galoti*, jer pored tragične ljubavne priče, sadrži i oštru osudu staleške podele i apsolutizma kneževske vlasti. Ljubav Luize, ćerke gradskog muzičara Milera, i mladog plemića Ferdinanda, osujetiće spletku njegovog oca Valtera, predsednika dvora, koji želi da oženi sina jednom od bivših ljubavnica svoga gospodara. Dvoje mladih, žrtve intrige koju po Valterovom nalogu sprovodi njegov sekretar Vurm, neće uspeti da se izbore za svoju ljubav i završiće tragično poput Šekspirovih Romea i Julije.

Die
Räuber.

Ein Schauspiel.

Frankfurt und Leipzig.

1781.

Razbojnici, prvo izdanje (1781)

Ovom tragedijom završava se ne samo buntovna faza u Šilerovom stvaralaštvu, već i sam *Sturm und Drang*. Dalji Šilerov razvoj obeležen je nesigurnim materijalnim prilikama, narušenim zdravljem i čestim selidbama, što velikog pisca nije sprečilo da stvori brojna dela od izuzetnog značaja. Njegov život će se stabilizovati tek u poslednjim godinama, kada se Geteovim posredovanjem nastanio u Vajmaru. Blisko prijateljstvo koje se rodilo između dvojice pisaca i njihova saradnja obeležili su izuzetno plodan period u istoriji nemačke književnosti, poznat kao vajmanska klasika. Ova značajna faza nemačke književnosti, tokom koje nastaje većina najpoznatijih dela ovih velikana, trajala je skoro dve decenije, tačnije do Šilerove smrti 1805. godine, koja se uzima za godinu završetka klasičnog perioda.

INDEKS IMENA

- Ajnhard (Einhard) 20
Alberik de Pizanson (Albéric de Pisançon) 36
Anakreont (Anakreon) 105
Angelus Silezijus (Angelus Silesius / Johannes Šeffler) 83, 90
Arhipoeta (Archipoeta) 24
Aristotel (Aristoteles) 76, 123
Ava (Frau Ava) 21
- Balde, Jakob (Jakob Balde) 88
Behajm, Mihael (Michael Beheim) 58
Bejkon, Frensis (Francis Bacon) 97
Beme, Jakob (Jakob Böhme) 54–57, 89
Biderman, Jakob (Jakob Biedermann) 89
Birger, Gotfrid August (Gottfried August Bürger) 125
Bode, Johan Joahim, (Johann Joachim Christoph Bode) 108
Bodmer, Johan Jakob (Johann Jakob Bodmer) 102–103, 106–108, 112
Boje, Hajnrlih Kristijan (Heinrich Christian Boie) 124
Bokačo, Đovani (Giovanni Boccaccio) 65
Boner, Ulrih (Ulrich Boner) 64
Brajtinger, Johan Jakob (Johann Jakob Breitinger) 102–103, 106–107, 112
Brant, Sebastijan (Sebastian Brant) 77–78
Breht, Bertolt (Bertolt Brecht) 92
- Celtis, Konrad (Conrad Celtis) 21
Ciceron (Marcus Tullius Cicero) 70
Cinkgref, Julijus Vilhelm (Julius Wilhelm Zinckgref) 86
- Dante Aligijeri (Dante Alighieri) 124
Defo, Danijel (Daniel Defoe) 92, 105
Dekart, Rene (René Descartes) 97
Ditmar fon Ajst (Dietmar von Aist) 27
Ekhart, Majstor (Meister Eckhart) 55–56
Elizabet fon Nasau-Zarbriken (Elisabeth von Nassau-Saarbrücken) 65
Erazmo Roterdamski (Erasmus von Rotterdam) 70–71
- Filding, Henri (Henry Fielding) 113
Fišart, Johan (Johann Fischart) 79
Fleming, Paul (Paul Fleming) 86
Folc, Hans (Hans Folz) 59–60
Fos, Johan Hajnrlih (Johann Heinrich Voss) 107, 124
Fridrih von Hauzen (Friedrich von Hausen) 29
- Gec, Johan Nikolaus (Johann Nikolaus Götz) 106
Gelert, Kristijan Firhtegot (Christian Fürchtgott Gellert) 103–104, 109
Gerhart, Paul (Paul Gerhart) 89
Gerstenberg, Hajnrlih Vilhelm fon (Heinrich Wilhelm von Gerstenberg) 124
Gesner, Salomon (Salomon Gessner) 107, 112
Gete, Johan Wolfgang fon (Johann Wolfgang von Goethe) 9, 77, 104, 106, 111–115, 123–132
Ginter, Johan Kristijan (Johann Christian Günther) 94

- Glajm, Johan Vilhelm Ludvig (Johann Wilhelm Ludwig Gleim) 105–106
- Goter, Fridrih Vilhelm (Friedrich Wilhelm Gotter) 124
- Gotfrid fon Štrasburg (Gottfried von Straßburg) 37, 42–43
- Gotšed, Johan Kristof (Johann Christoph Gottsched) 99–105, 112, 116
- Grifijus, Andreas (Andreas Gryphius) 82–84, 87–88, 93, 100
- Grimelshauzen, Hans Jakob Kristofel fon (Hans Jakob Christoffel von Grimelshausen) 90–92
- Gudeman, Alfred 11
- Hagedorn, Fridrih (Friedrich von Hagedorn) 105, 107
- Hajnrih fon Feldeke (Heinrich von Veldeke) 31, 37,
- Hajnrih fon Morungen (Heinrich von Morungen) 31–32
- Haman, Johan Georg (Johann Georg Hamann) 121–122
- Hartman fon Aue (Hartmann von Aue) 31, 37–39, 42
- Herder, Johan Gotfrid (Johann Gottfried Herder) 112–114, 121–126
- Hildegard fon Bingen (Hildegard von Bingen) 22, 54–55
- Hjum, Dejvid (David Hume) 97
- Hofman fon Hofmansvaldau, Kristijan (Christian Hoffmann von Hoffmannswaldau) 82, 93–94
- Homer 107, 123
- Horacije (Quintus Horatius Flaccus) 70
- Hraban Mavar (Hrabanus Maurus) 16
- Hrosvita fon Gandershajm (Hrotsvit, Hrotsvith, takode Hrotsvitha von Gandersheim) 20–22
- Hugo fon Montfort (Hugo von Montfort) 57
- Johan fon Nojmarkt (Johann von Neumarkt) 68, 72
- Johanes fon Tepl (Johannes von Tepl, ranije i Johannes von Saaz) 67–68
- Kalvin, Žan (Jean Calvin) 79
- Kant, Imanuel (Immanuel Kant) 97–98
- Kirenberger (Kürenberger ili Der von Kürenberg) 27–29
- Klajst, Evald Kristijan fon (Ewald Christian von Kleist) 106, 116
- Klaudijus, Matijas (Matthias Claudius) 108
- Klinger, Fridrih Maximilijan (Friedrich Maximilian Klinger) 121, 123
- Klopštok, Fridrih Gotlib (Friedrich Gotlieb Klopstock) 99, 105, 108–112, 123–124, 129
- Konrad, (Konrad der Pfaffe) 36
- Konrad fon Virzburg (Konrad von Würzburg) 64
- Kocebu, August (August von Kotzebue) 108
- Kretjen de Troa (Crétien de Troyes) 37–38, 40
- Lavater, Johan Kasper (Johann Kasper Lavater) 121
- Lajbnic, Gotfrid Vilhelm (Gottfried Wilhelm Leibniz) 97–98
- Lamprecht (Pfaffe Lamprecht) 36
- Laroš (Guterman), Sofi (Sophie (Gutermann) von Laroche) 108, 112
- Lesing, Gothold Efraim (Gotthold Ephraim Lessing) 84, 99, 104, 106, 108, 112, 115–120, 134
- Loenštajn, Danijel Kasper (Daniel Casper von Lohenstein) 93
- Logau, Fridrih fon (Friedrich Freiherr von Logau) 87
- Lok, Džon (John Locke) 97
- Lukijan (Lucianus Samosatensis) 70
- Luter, Martin (Martin Luther) 9, 56, 59–60, 71–79, 89, 95
- Makferson, Džejms (James Macpherson) 123
- Mehthild fon Magdeburg (Mechthild von Magdeburg) 22, 54–55
- Mendelson, Mozes (Moses Mendelssohn) 115–116, 119
- Milton, Džon (John Milton) 102

- Murner, Tomas (Thomas Murner) 78
 Muskatblit (Muskatblüt ili Muskatplüt) 58
- Najdhart fon Rojental (Neidhart von Reuenthal) 33, 57
 Nauman, Kristijan Nikolaus (Christian Nikolaus Naumann) 105
 Nikolaj, Fridrih (Friedrich Nicolai) 115
 Notker iz Sankt Galena (Notker III Labeo, Notker der Grosslippige, ili Theutonicus, der Deutsche) 20
 Novalis, (Novalis ili Friedrich Leopold Freiherr von Hardenberg) 57
- Opic, Martin (Martin Opitz) 82, 84–87, 99–101
 Osvald fon Volkenštajn (Oswald von Wolkenstein) 57
 Otfrid fon Vajsenburg (Ottfried von Weißenburg) 16–17, 102
 Ovidije (Publius Ovidius Naso) 70
- Pikolomini, Eneja Sivio (Enea Silvio Piccolomini) 72
 Platon 70
 Posejdonije (Posidonius) 11
 Primiser, Alojz (Alois Primisser) 50
- Rabener, Gotlib Vilhelm (Gottlieb Wilhelm) 105
 Rable, Fransoa (François Rabelais) 80
 Rajnmar fon Hagenau (Reinmar von Hagenau) 31
 Ričardson, Semjuel (Samuel Richardson) 116, 123
 Rienco, Kola di (Cola di Rienzo) 68
 Rist, Johan (Johann Rist) 86
 Rojhlin, Johanes (Johannes Reuchlin) 75–76
 Rojter, Kristijan (Christian Reuter) 92
 Rudolf fon Ems (Rudolf von Ems) 64
 Rozeplit, Hans (Hans Rosenplüt) 58
 Ruso, Žan-Žak, (Jean-Jacques Rousseau) 121–123
- Seneka (Lucius Annaeus Seneca) 84, 93
 Servantes, Migel (Miguel de Servantes) 113
 Simrok, Karl (Karl Simrock) 44, 48
 Sofokle 84
 Spinoza, Baruh de (Baruch de Spinoza) 97
 Stern, Lorens (Laurence Sterne) 107–108, 113
- Šefler, Johannes (Johann Scheffler ili Angelus Silesius) 83, 89–90
 Šekspir, Viljem (William Shakespeare) 88, 93, 103, 113, 115, 122–124, 126, 130–131
 Šiler, Fridrih (Friedrich Schiller) 9, 112–113, 115, 118, 123–124, 126, 129–132
 Šlegel, August Vilhelm (August Wilhelm Schlegel) 103, 115
 Šlegel, Fridrih (Friedrich Schlegel) 103, 115
 Šlegel, Johan Adolf (Johann Adolf Schlegel) 103
 Šlegel, Johan Elias (Johann Elias Schlegel) 103
 Šnabel, Johan Gotfrid (Johann Gottfried Schnabel) 104–105
 Špener, Filip Jakob (Philipp Jakob Spener) 95
 Štadion, Fridrih fon (Friedrich Graf von Stadion) 112–113
 Štriker (Der Stricker) 63–64
 Šubart, Kristijan Fridrih Danijel (Christian Friedrich Daniel Schubart) 124, 130
- Tacijan (Tatian) 16
 Tacit, Kornelije (Cornelius Tacitus) 11, 110
 Tauler, Johanes (Johannes Tauler) 55
 Tik, Ludvig (Ludwig Tieck) 57
 Tomas od Britanije (Thomas d'Angleterre ili Thomas de Bretagne) 42
 Tomazijus, Kristijan (Christian Thomasius) 98

- Uc, Johan Peter (Johann Peter Uz) 106
Ulrih fon Hutten (Ulrich von Hutten) 70, 72
Ulrih fon Lihtenštajn (Ulrich von Lichtenstein) 33
Vajze, Kristijan (Christian Weise) 92, 10
Valter fon der Fogelvajde (Walther von der Vogelweide) 31–33
Velflin, Hajnrih (Heinrich Wölflin) 81
Vergilije (Publius Vergilius Maro) 37, 107
Verner Baštovan (Wernher der Gartenae-re) 64
Vikram, Jerg (Jörg Wickram) 79
Viland, Kristof Martin (Christoph Martin Wieland) 99, 111–115
Vimpfeling, Jakob (Jakob Wimpfeling ili Wympheling) 76
Vinkelman, Johan Joahim (Johann Joachim Winkelmann) 117
Volf, Kristijan (Christian Freiherr von Wolff) 98–99
Volfram fon Ešenbah (Wolfram von Eschenbach) 37, 39–42
Volter, Fransoa-Mari Arue (François-Marie Arouet Voltaire) 97
Vulfila (Wulfilla) 12, 102
Zaks, Hans (Hans Sachs) 59–60, 78
Zojze, Hajnrih (Heinrich Seuse) 55

LITERATURA

- Autorenkollektiv (Hg): *Handschriftencensus. Eine Bestandsaufnahme der handschriftlichen Überlieferung deutschsprachiger Texte des Mittelalters*, 2021. <https://handschriftencensus.de/autoren/87>
- Autorenkollektiv (Hg): *Geschichte der deutschen Literatur*, 12 Bände, Berlin [DDR], 1961.
- Baasner, Rainer: *Einführung in die Literatur der Aufklärung*, Darmstadt, 2006.
- Bennewitz, Ingrid / Müller, Ulrich (Hgg.) *Von der Handschrift zum Buchdruck: Spätmittelalter, Reformation, Humanismus 1320–1572*, Reinbek, 1991.
- Bertau, Karl: *Deutsche Literatur im europäischen Mittelalter*, 2 Bände, München, 1972/73.
- Beutin, Wolfgang u.a.: *Deutsche Literaturgeschichte. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Stuttgart, Weimar, 2008.
- Cramer, Thomas: *Geschichte der deutschen Literatur im späten Mittelalter*, München, 2000.
- Elias, Norbert: *Über den Prozess der Zivilisation. Soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen*, 2 Bände, [1939], Neuausgabe Frankfurt/M, Berlin, 1979.
- Heller, Agnes: *Der Mensch in der Renaissance*, Frankfurt/M, 1988.
- Hofmann, Michael (Hrsg.) *Aufklärung. Epoche, Autoren, Werke*, Darmstadt, 2013.
- Hübner, Gert: *Ältere deutsche Literatur. Eine Einführung*, Tübingen/Basel, 2006.
- Kant, Immanuel: „Was ist Aufklärung?“ *Berlinische Monatsschrift*, Dezemberheft 1784. https://www.rosalux.de/fileadmin/rls_uploads/pdfs/159_kant.pdf.
- Karthaus, Ulrich: *Sturm und Drang. Epoche – Werke – Wirkung*, München, 2016.
- Klein, Dorothes: *Mittelalter. Lehrbuch Germanistik*, Stuttgart/Weimar, 2006.
- Konstantinović, Zoran (izd.), *Njemačka književnost 1*, Sarajevo/Beograd/Zagreb/Novi Sad, 1997.
- Kristeller, Paul Oskar: *Humanismus und Renaissance*, München, 1980.

- Lessing, Gotthold Efraim: *Hamburgische Dramaturgie*, Vierzehntes Stück, Hamburg 1767. https://www.deutschestextarchiv.de/book/view/lessing_dramaturgie01_1767?p=119
- Martini, Fritz: *Deutsche Literaturgeschichte*, Stuttgart 1991.
- Millet, Victor: *Germanische Heldendichtung des 13. Jahrhunderts. Eine Einführung*. Berlin/New York, 2008.
- Nusser, Peter: *Deutsche Literatur. Vom Mittelalter bis zur Frühen Neuzeit*. Darmstadt, 2012.
- Tacit, Publje Kornelije: *Germanija*, Beograd 1969.
- Schlaffer, Heinz: *Die kurze Geschichte der deutschen Literatur*. Wien, 2002.
- Vöhler, Martin / Cancik, Hubert (Hgg.): *Genese und Profil des europäischen Humanismus*, Heidelberg, 2009.
- Wehrli, Max: *Geschichte der deutschen Literatur. Eine poetologische Einführung*. Stuttgart, 1998.

Aleksandra Lazić-Gavrilović
PREGLED NEMAČKE KNJIŽEVNOSTI
OD POČETAKA DO VAJMARSKE KLASIKE

Izdavač

Univerzitet u Beogradu – Filološki fakultet

Za izdavača

Prof. dr Iva Draškić Vićanović

Grafički dizajn

Biljana Živojinović

Dizajn korica

Leposava Knežević

Štampa

Čigoja
S T A M P A

Tiraž

300

ISBN 978-86-6153-663-2

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.112.2.09"../17"

ЛАЗИЋ-Гавриловић, Александра, 1968-
Pregled nemačke književnosti od početaka do vajmarske klasike /
Aleksandra Lazić-Gavrilović. – Beograd : Univerzitet, Filološki fakultet, 2021
(Beograd : Čigoja štampa). – 138 str. : ilustr. ; 24 cm

Tiraž 300. – Napomene i bibliografske reference uz tekst. – Registar. –
Bibliografija: str. 137–138.

ISBN 978-86-6153-663-2

а) Немачка књижевност – до 18в

COBISS.SR-ID 51682825